

**Z B O R N Í K Z P R A C O V N É H O S E M I N Á R A  
P R O F A M I L Y 2 0 1 7**

**( H l a v n é l í n i e r i e š e n i a p r o j e k t u A P V V 1 5 - 0 1 8 9  
„ V y b r a n é f a k t o r y p r o - r o d i n n e j s t r a t é g i e a  
p o d p o r a s t a b i l n e j r o d i n y v m u l t i k u l t u r á l n o m  
p r o s t r e d í “ v r o k u 2 0 1 7 )**

Editor Ladislav Csontos SJ

Dobrá kniha

Tnava 2017

© Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 2017

© doc. PhDr. Rastislav Bednárík, PhD., doc. Dr. theol. Glória Braunsteiner, Prof. ThDr. Ladislav Csontos SJ, PhD., PhDr. Renáta Jamborová, PhD., Mgr. Lukáš Jeník, PhD., doc. PhDr. Miroslav Karaba, PhD., doc. PhDr. Rastislav Nemeč, PhD., Mgr. Martin Šarkan, PhD., doc. PhDr. Mária Šmidová, PhD., Dr.theol. Jozef Žuffa

Vydala Dobrá kniha  
pre Teologickú fakultu Trnavskej univerzity  
ako svoju 1 314. publikáciu, na Slovensku 1 056.

Trnavská univerzita v Trnave, Teologická fakulta

Kostolná 1, P. O. Box 173

814 99 Bratislava

tel.: +421 2/52 77 54 10

[www.tftu.sk](http://www.tftu.sk)

Editor: Prof. ThDr. Ladislav Csontos, SJ, PhD.

Recenzenti: Prof. Dr. hab. Józef Kulisz SJ

Doc. ThDr. Jozef Kyselica SJ, PhD.

Zodpovedná redaktorka: Mgr. Anna Dirbáková

Grafická úprava a zalomenie textu: Ivan Janák

AH 5,06

Vychádza ako výstup z projektu: APVV 15-0189 „Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí“

ISBN 978-80-8191-097-5

## Obsah

<b>Predhovor</b> .....	4
doc. PhDr. Rastislav Bednárík, PhD., Dr.theol. Jozef Žuffa: <b>Výskum rodiny v ohrození a jej podpory</b> .....	5
doc. Dr. theol. Glória Braunsteiner: <b>Vzácnosť starých rodičov ako tradentov viery</b> .....	13
prof. ThDr. Ladislav Csontos SJ, PhD.: <b>Kresťanská rodina ako domáca cirkev</b> .....	16
PhDr. Renáta Jamborová, PhD.: <b>Integrácia životných skúseností seniora a jeho medzigeneračný vplyv</b> .....	30
Mgr. Mgr. Lukáš Jeník, PhD.: <b>Je boj proti gender agende relevantnou obranou teórie prirodzeného zákona? Niekoľko kritických postrehov ku kresťanskej kritike pojmu gender.</b> .....	37
doc. PhDr. Miroslav Karaba, PhD.: <b>Problematika prirodzenosti človeka z pohľadu evolučnej biológie a neurovedy</b> .....	50
doc. PhDr. Rastislav Nemec, PhD.: <b>Predstavy a prototypy sociálnych vied v pohľade na človeka na prelome tisícročia</b> .....	55
Mgr. Martin Šarkan, PhD.: <b>Osobnostná zrelosť ako faktor resiliencie v kontexte manželského súladu</b> .....	64
doc. PhDr. Mária Šmidová, PhD.: <b>Príprava výskumu životných podmienok členov rodín s dieťaťom/deťmi so zdravotným postihnutím. Analýza kvality života rodín s dieťaťom so zdravotným postihnutím</b> .....	75

## **Predhovor**

Prvý pracovný vedecký seminár riešiteľského kolektívu projektu *Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí*, APVV 15-0189 sa uskutočnil v Trenčianskych Tepliciach v dňoch 14. až 16. novembra 2016 a priniesli bohatú diskusiu vo vnútri riešiteľského tímu a naznačil ďalšie smerovanie projektu a potrebu jeho doplnenia o odborníka na problematiku seniorov, čo sa v roku 2017 aj uskutočnilo. Zo seminára bol vydaný zborník na CD nosiči. V roku 2017 sa uskutočnil jednodňový pracovný seminár k riešeniu projektu v Bratislave dňa 26. júna, ktorý bol zameraný na ideovú prípravu empirických výskumov a ďalšie prehĺbenie filozofického a teologického zázemia projektu. Krátke prezentácie prednesené na seminári sa stali podkladom pre podrobnejšie anotácie a čiastkové štúdie, ktoré publikujeme v tomto zborníku.

Pre ďalší postup riešenia je navrhnutý výskum rodiny v ohrození a jej podpory, v ktorom pôjde nielen o opis stavu, ale aj o vytvorenie intervencie na makroúrovni, predovšetkým pri vytváraní adekvátnej rodinnej politiky. Taktiež na regionálnej úrovni prostredníctvom sociálnej a pastoračnej práce. Pre sociálnu a pastoračnú prácu je kľúčové zmenám v rodinách najskôr dobre porozumieť, aby poskytovaná pomoc mohla byť adekvátne, zrozumiteľná a funkčná. Druhý výskum životných podmienok členov rodín s dieťaťom/deťmi so zdravotným postihnutím. Analýza kvality života rodín s dieťaťom so zdravotným postihnutím. Napokon tretí výskum integrácia životných skúseností seniora a jeho medzigeneračný vplyv. Vo výskumoch budú použité aj niektoré štandardné psychologické metódy testovania. Na seminári v Piešťanoch v dňoch 30. a 31. 10. 2017 sa výskumné zámery dopracujú do konkrétnych dotazníkov tak, aby sa v roku 2018 mohli realizovať.

V oblasti filozofie a teológie sa výskum posúva k prehĺbenej diskusii o otázke či boj proti gender agende relevantnou obranou teórie prirodzeného zákona. Ako by sa mala do budúcnosti táto diskusia viesť. Problematika prirodzenosti človeka sa bude musieť reflektovať aj z pohľadu evolučnej biológie a neurovedy. Napokon sú dôležité predstavy a prototypy sociálnych vied v pohľade na človeka na prelome tisícročia, ktoré musí vziať do úvahy aj teologická reflexia, ktorá sa posúva k odovzdávaniu viery v rodine ako domácej cirkvi. Ďalej sa prehľbuje problematiky mystagogickej katechézy sviatosti manželstva a hľadania kresťanského životného štýlu rodiny.

Editor

## Úvod

Vývoj rodín odráža významné zmeny v spoločnosti. Kombinácia tradičných a postmoderných hodnotových postojov vytvárajú pre život rodín rámec kontinuity ale aj foriem života, na ktoré sme doteraz neboli zvyknutí. Empirické výskumy sa snažia zachytiť „realitu rodín“. Problematika je však natoľko rozsiahla, že ponúka mnohé interpretačné možnosti sociálnych zmien rodiny, dlhodobého a aktuálneho demografického správania obyvateľstva, partnerského a rodinného spolunažívania, finančného zázemia, atď. Oblasť zmien v rodine predstavujú množinu aspektov, ktoré nie je možné vzhľadom na ich rozsah naraz a hlbšie analyzovať. Od analýz je možné očakávať postupné diagnostikovanie súčasnej situácie rodín, s akými očakávaniami na svoje funkcie a s akými protirečeniami je dnes rodina konfrontovaná.

Projektový výskum empiricky identifikuje a verifikuje vybrané finančné, pracovné, hodnotové a náboženské aspekty rodiny. Má ambíciu nielen o opis stavu, ale aj o vytvorenie intervencie na makroúrovni, predovšetkým pri vytváraní adekvátnej rodinnej politiky. Taktiež na regionálnej úrovni prostredníctvom sociálnej a pastoračnej práce. Pre sociálnu a pastoračnú prácu je kľúčové zmenám v rodinách najskôr dobre porozumieť, aby poskytovaná pomoc mohla byť adekvátne, zrozumiteľná a funkčná.

## Vybrané kritérium - atraktivita rodinných dávok

Zapájanie pracujúcich mužov do domácich prác a do rodinného života sa deje len postupne. Tento proces je podporovaný celkovými kultúrnymi a hodnotovými zmenami v živote spoločnosti, ale aj širším zapájaním žien do trhu práce a uplatňovaním politik na finančnú podporu rodiny. Štát v poslednom období uplatnil legislatívne opatrenia na zvýšenie atraktivity zapojenia mužov do starostlivosti o deti. Ukazuje sa, že podpora rodiny cez sociálne dávky získava pozitívny ohlas u mužov. Konkrétnejšie sa pozrieme na rast popularity dvoch dávok a to Rodičovského príspevku a Materského príspevku.

**Rodičovský príspevok (RP)** je štátna dávka a riadi sa zákonom 571/2009 Z.z. o rodičovskom príspevku. RP je paušálna dávka, ktorú štát poskytuje oprávnenej osobe počas riadnej starostlivosti o dieťa. Je to dávka univerzálneho systému financovaného zo štátneho rozpočtu (daní). V prípade, že ide o pracujúcu osobu, táto si zoberie rodičovskú dovolenku

z práce a namiesto zárobku dostáva RP. Zároveň zamestnávateľ je povinný udržať pracovné miesto pre tohto pracovníka.

RP je poskytovaný na báze plného úväzku, môže sa využívať aj prerušovane (maximálne do veku 8 rokov dieťaťa). Je nárokovateľný individuálne. Počas rodičovskej dovolenky je daná osoba poistená pre prípad choroby i starobného dôchodku, poisťné platí štát. Obdobie rodičovskej dovolenky a poberanie RP môže byť zdieľané medzi rodičmi (časť jedným a časť druhým rodičom). Podmienkou poberania RPO je riadna starostlivosť aspoň o 1 dieťa vo veku do 3 rokov (do 6 rokov ak ide o dieťa s dlhodobou nepriaznivým zdravotným stavom).

Podľa štatistiky sa suma RP postupne zvyšovala, keď v roku 2008 bola € 136 mesačne, postupne rástla a v roku 2014 dosiahla úroveň mesačne € 203.20. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny zaznamenalo rast záujmu mužov o rodičovskú dovolenku a poberanie rodičovského príspevku.

#### Rodičovský príspevok (RP)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Suma RP / mesačne (v €)	159	164	190	195	200	203	203	203
Priemerná hrubá mesačná mzda (v €)	745	769	786	805	824	858	883	912
% sumy RP zo mzdy	21.4	21.3	24.2	24.2	24.3	23.7	23.0	22.3
Počet poberateľov RP v roku	178036	183501	185393	188004	188701	188296	187228	187695
Počet mužov poberateľov RP v roku	3971	4525	4803	5019	5210	5550	5710	5894
Podiel mužov poberajúcich RP (%)	2.23	2.47	2.59	2.67	2.76	2.95	3.05	3.14

Zdroje: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, Štatistický úrad SR

Aj keď sa percento náhrady mzdy vo forme RP nezvyšuje, počet mužov poberajúcich PA narástol. Zatiaľ čo v roku 2009 poberalo RP 3.971 mužov, v roku 2016 to bolo 5.894 mužov, teda nárast o 48%. Aj keď z celkového pohľadu sa stále jedná o malý podiel mužov

na rodičovskej dovolenke, trend je zrejmy – plynulý nárast podielu mužov na rodičovskej dovolenke – z 2,23% v roku 2009 na 3,14% v roku 2016.

**Dávka „Materské“** je príspevkovou dávkou a je financovaná z príspevkov platených do fondu nemocenského poistenia Sociálnej poisťovne. Vyplácanie dávky sa riadi zákonom č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení. Na Slovensku materská dovolenka v súvislosti s tehotenstvom a starostlivosťou o narodené dieťa trvá vyše pol roka už niekoľko desiatok rokov. Dávku „materské“ (DM) má právo poberať tá matka, ktorá mala aspoň 270 dní účasti v systéme nemocenského poistenia počas dvoch rokov predchádzajúcich pôrodu (ale v prípade samostatne zárobkovo činných osôb a dobrovoľne poistených osôb sa vyžaduje aj zaplatenie poisťných príspevkov). Od zavedenia nového zákona v roku 2003 sa môže starať o malé dieťa a poberať DM aj otec dieťaťa následne potom, čo matka dieťaťa ukončila poberanie svojho DM. Čiže celková celodenná starostlivosť o malé dieťa pri postupnej starostlivosti oboch rodičov môže byť vyše 1 roka (v súčasnosti prakticky 56 týždňov). Takáto možnosť sa však doteraz veľmi nevyužívala. Najčastejší model je, že po období poberania príspevku DM jeden z rodičov zostáva pri malom dieťati na rodičovskej dovolenke a poberá štátnu dávku rodičovského príspevku.

Od roku 2011 sa však začínajú meniť podmienky poberania DM so zámerom viac finančne pomôcť mladým rodičom pri starostlivosti o malé dieťa. Jednak sa zvýšil počet týždňov poberania DM – z 28 na 34 pri narodení jedného dieťaťa do úplnej rodiny (v prípade osamelej matky je to ešte o 3 týždne viac). Ďalšie opatrenie bol nárast sumy DM – keď z pôvodných 55% z vymeriavacieho základu sa táto sadzba zvýšila – od 1.1.2011 na 60%, od 1.1.2012 na 65%, od 1.1.2016 na 70% a od 1.7.2017 na 75% vymeriavacieho základu. Vymeriavacím základom je predchádzajúca hrubá mzda, keď maximálne môže dosiahnuť vymeriavací základ hodnotu 1,5-násobok priemernej národnej hrubej mzdy. Tretie zlepšenie nastalo od 1.1.2017, keď sa hodnota maximálneho vymeriavacieho základu zvýšila na 2-násobok priemernej národnej hrubej mzdy. Za takýchto podmienok začína byť zaujímavé pre niektoré rodiny vzdať sa zárobku mladého muža na obdobie počas ktorého on bude poberať DM.

Zákon hovorí, že otec dieťaťa po dohode s matkou dieťaťa, najskôr po uplynutí šiestich týždňov odo dňa pôrodu (a ak matka nepoberá DM alebo RP), má nárok na rodičovskú dovolenku a na poberanie DM maximálne do veku 3 rokov dieťaťa. Obaja rodičia môžu postupne (nie však súčasne) poberať DM – otec o 6 týždňov kratšiu dobu ako matka. Predpokladom je, že otec má zaplatené príspevky do sociálneho poistenia počas aspoň 270 dní za posledné 2 roky.

## Dávka „Materské“ (DM)

	2012	2013	2014	2015	2016
Počet DM v roku (Ženy + Muži)	59.548	58.223	57,597	59,383	63,937
Počet DM v roku – poberaných mužmi	222	314	717	1,731	3,079
Podiel mužov poberajúcich DM v %	0,37	0,46	0,89	2,69	4,43
Priemerné obdobie (v týždňoch) poberania DM - ženy	34	34	34	34	34
Priemerné obdobie (v týždňoch) poberania DM -	28	28	28	28	28
Suma dávky „materského“ - % z vymeriavacieho základu	65,0	65,0	65,0	65,0	70,0

Zdroje: Sociálna poisťovňa; Zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení

Z údajov je vidieť, že výrazne narástol počet mužov, ktorí poberali DM. Najmä po roku 2014 sa výrazne zvýšil záujem mladých mužov zostať pri malom dieťati: z niekoľko málo stoviek prípadov v minulosti na 717 v roku 2014, na 1.731 prípadov v roku 2015 a na 3.079 prípadov v roku 2016. Možno vysloviť predpoklad, že tento záujem ešte porastie. Treba však povedať aj to, že za zvýšením záujmu mladých mužov starať sa o svoje malé deti je aj mediálna kampaň v roku 2014 aj v roku 2016, ktorá podporila politické opatrenia nárastu dávky. Bolo potrebné poukázať na zvýšenie peňažnej pomoci, a že sa DM stáva atraktívnejšou aj pre mladých mužov.

### Metodika výskumu

Riešenie výskumnej úlohy predpokladá zozbierať údaje z celého Slovenska tak, aby bol vytvorený reprezentatívny obraz o názoroch rodičov malých a adolescentných detí na rodinné spolužitie a na podporu rodiny. Bude k tomu využitá forma dotazníkového zisťovania, teda respondenti budú odpovedať na otázky položené v dotazníku. Anonymita respondentov bude zachovaná v zmysle zákonných požiadaviek na ochranu osobných údajov. Celkový rozsah dotazníka je naplánovaný do 100 znakov, vrátane identifikačných údajov o respondentoch. Respondentom výskumu bude dospelá osoba – rodič nezaopatreného dieťaťa, za jednu domácnosť jeden rodič. Predpokladaný rozsah výberového súboru je cca 1000 respondentov (tento počet bol stanovený tak, aby štatistické parametre spoľahlivosti získaných údajov korešpondovali s obvyklými požiadavkami kladenými na podobné výskumy na Slovensku). Pri výbere respondentov sa bude postupovať podľa pravidiel kvótného výberu.



Za kvótné znaky sú určené: kraj (VÚC), veľkosť obce (mesto x obec), pohlavie respondenta (zámer je striedať vypytovanie sa raz manželky a raz manžela), vek respondenta (do 30 a nad 30 r.), a prípadne typ bývania (v byte, nájomnom dome či bývanie v rod. dome). Výberový súbor bude zostavovaný zo základného súboru, ktorým sú domácnosti s nezaopatrenými deťmi. Samotný zber údajov – teda rozoslanie dotazníkov respondentom, vyzbieranie vyplnených dotazníkov a nahratie primárnych údajov do programu SPSS bude zadaný špecializovanej firme. Vzhľadom na finančný plán projektu je potrebné vybrať realizačnú firmu tak, aby zber údajov bol vykonaný v prvej časti roku 2018.

### **Obsahové zameranie výskumu**

Obsahové zameranie výskumu má dve hlavné časti.

**Prvou časťou** je výskum finančných a nefinančných stabilizátorov života rodiny.

V tejto časti je zameranie na nasledovné výskumné témy:

- posúdenie aktuálnej finančnej a bytovej situácie rozličných typov rodín. Podrobnejšie nás budú zaujímať príjmy v takej štruktúre, aby sa dalo posúdiť či ide o príjmy z pracovnej činnosti, z rozličných sociálnych dávok, prípadne naturálne príjmy. Tiež bude zaujímavý údaj o splácaní dlhov. Pri analýze bude dôležité posúdiť rozdiely v situácii jednotlivých typov rodín žijúcich v rozličných sociokultúrnych kontextoch.
- posúdenie aktuálnej situácie rodín v oblasti pracovnej angažovanosti rodičov nezaopatrených detí. Zistenia týkajúce sa pracovnej aktivity a vzdelania sú dôležité pri ďalších analýzach ohľadne celkového rodinného života, umožňujú identifikovať dopady pracovnej angažovanosti na rodinný život a tiež sú súčasťou komplexu faktorov pôsobiacich na spokojnosť obyvateľov so životom.
- podpora rodiny zo strany pracoviska a školy. Život rodín s nezaopatrenými deťmi je úzko spojený s pracovnou aktivitou rodičov a so vzdelávaním sa detí v školských zariadeniach. V tejto časti sa zameriame na zisťovanie miery spokojnosti rodičov s tými atribútmi pracoviska a školy, ktoré majú dopad na rodinný život. Teda bude zaujímavé sledovať postoje rodičov k tomu či pracovisko vychádza v ústrety rodičom, aby si zosúlادili pracovný a rodinný život a či škola sa riadne stará

o vzdelávanie a výchovu detí. Ďalej či popri práci majú rodičia dostatok času na utužovanie manželských / partnerských vzťahov a na výchovu a spoločne s deťmi vykonávané rozličné aktivity.

- spokojnosť s dostatkom financií na rozličné aktivity v rodine / domácnosti. Rodičia ohodnotia či podmienky a prostriedky ich domácnosti umožňujú uspokojovať rozličné potreby, dôležité z hľadiska života a rozvoja rodiny. Konkrétne sa budeme pýtať na to, ako na akej úrovni sú z ich príjmov uspokojované základné potreby (strava, bývanie, oblečenie), záujmové aktivity detí, záujmové aktivity dospelých, rodinné dovolenky, rodinné víkendové pobyty a prípadná starostlivosť o nevládneho člena rodiny. Zaujímavé bude tiež analyzovať diferencie tejto spokojnosti podľa typov rodín, spôsobu bývania i podľa kultúrnych vzorcov života rodiny.
- spokojnosť s politikou štátu voči rodine. Rodičia ohodnotia aktuálnu politiku štátu pri výdavkoch na zabezpečenie rozličných sociálnych vecí. Konkrétne budeme zisťovať postoje rodičov nezaopatrených detí k správnosti nastavenia rozličných politík štátu – relevantných pre život rodiny: vyplácania rodinných dávok, nastavenia sumy životného minima, nastavenia sumy minimálnej mzdy, existujúceho stavu podpory bývania, podpory rodiny v situácii nezamestnanosti rodiča, možnosti využívať zdravotné služby, existujúcich spôsobov podpory v starobe, nevládnosti, podporovanie materských škôlok, podpora učiteľov či podpora mimoškolských aktivít na základných a stredných školách. Opätovne analýza získaných údajov bude sledovať diferencie v postojoch u rozličných typov rodín žijúcich v rozličných finančných, pracovných i kultúrnych podmienkach. Takisto budeme zisťovať závislosť spokojnosti s politikou štátu voči rodine od reálnej podpory, od finančnej situácie, od pracovnej, rodinnej a bytovej situácie,
- hodnotenie výziev rodine do budúcnosti. Rodičia sa vyjadria k tomu, či v aktuálnej situácii budú schopní naplniť životné výzvy. Zadefinovali sme rozličné výzvy dôležité pre budúcnosť samotných rodičov a ich detí a budeme chcieť vedieť nakoľko oni sami si trúfajú v danej situácii tieto výzvy uskutočňovať. Ide o základné výzvy, akými sú mať slušné bývanie, mať dobrú prácu, dobre vychovať deti, poskytnúť deťom dobré vzdelanie, primerane sa zabezpečiť na starobu a zabezpečiť si dobré zdravotné služby. Analýza sa ďalej zameria na posúdenie závislosti hodnotenia výziev do budúcnosti od finančnej, pracovnej, bytovej a rodinnej situácie.

**Druhou časťou** je zisťovanie vzťahových a náboženských postojov. Pre sociologické merania uvedených dimenzií rodín existuje viacero vypracovaných otázok pre výskum. Za účelom projektového výskumu vychádzame z dvoch medzinárodných otvorených databáz. Z nich sú niektoré otázky prebrané doslovne za účelom porovnávania, ostatné otázky sú výskumnou skupinou vytvorené pre špecificky pre ciele projektu.

Institute for Family Studies<sup>1</sup> identifikuje pri výskume štyri indikátory:

- FAMILY STRUCTURE – životné opatrenia, manželstvo a kohabitácia, pôrody,
- FAMILY SOCIOECONOMICS – chudoba, podvýživa, rodičovská výchova, zamestnanosť rodičov, verejné výdavky na rodinné benefity,
- FAMILY PROCESSES – spokojnosť rodiny, pohľady na príjmy domácností, diskusie s rodičmi, rodinné jedlá,
- FAMILY CULTURE – postoje k dobrovoľnému single materstvu, postoje o tom, či deti potrebujú dvoch rodičov, podpora pracujúcich matiek, rodinná dôvera.

Generations&Gender Programme<sup>2</sup> pracuje tiež so štyrmi oblasťami a poskytuje pre výskumné tímy otvorené dáta na ďalšie analýzy:

- Rodiny v zmene – rodinné konštelácie, matka žijúca sama, nájdenie partnera po rozvode, kohabitácie;
- Vzťahová dynamika – partnerská nezhoda či mať ďalšie dieťa, delenie starostlivosti o domácnosť a deti;
- Stať sa rodičom – čo znamená mať deti vo východnej a v západnej Európe, podporné siete a viacdetnosť, kto má deti mimo manželstva, prerozdelenie starostlivosti;
- Dopad rodiny pre život – starostlivosť starých rodičov a pracujúce mamy, samota v neskoršom živote, starší rodičia bez detí, sociálne zabezpečenie opatrovníkov.

Viacere otázky pre túto časť boli doslovne prevzaté z uvedených výskumných doslovne za účelom porovnávania. Ostatné otázky sú výskumnou skupinou vytvorené špecificky pre ciele projektu.

---

<sup>1</sup> <https://ifstudies.org/>, najnovšie dáta pochádzajú z roku 2015

<sup>2</sup> <http://www.ggp-i.org/>, najnovšie dáta z roku 2016

## **Literatúra**

BEDNÁRIK, R. (2017): Stav sociálnej ochrany na Slovensku (Situácia k 1. Januáru 2017), IVPR: Bratislava, ISBN 978-80-7138-150-1

BEDNÁRIK, R. (2017): Slovakia: Encouraging men to take time off work for family life. Eurofound, Dublin

BEDNÁRIK, R. (2014): Rodina – dobro človeka (Sonda do života slovenských a európskych rodín). In: Viera a život, Vol. 24 (2014), No. 2, s. 3-10, ISSN 1335-6771

BEDNÁRIK, R., PASTOR, K. (2011): Identifikácia inflexného bodu zmeny spotrebiteľského správania. IVPR: Bratislava 2011, 28 s.

BEDNÁRIK, R. (2017): Stav sociálnej ochrany na Slovensku (Situácia k 1. Januáru 2017), IVPR: Bratislava, ISBN 978-80-7138-150-1

KUCHAŘOVÁ, V. (2011): Harmonizace rodiny a zaměstnání, Fórum sociální politiky 6/2011, s.2-9

LENCZOVÁ, T. (2012): Rodinná politika na posilnenia rodiny, Mosty k rodine 3/2012, s. 5-6

MORTELMANS, D a kol. (2016): Changing Family Dynamics and Demographic Evolution: The Family Kadeiloscope, Edwar Elgar Publishing Limited, ISBN 9781785364983

MPSVR SR (1997): Koncepcia štátnej rodinnej politiky

Sociologický ústav AV ČR (2011-2016): séria opakovaných prieskumov verejnej mienky k problematike životnej úrovne, rodinných financií, sociálnych podmienok a sociálnej situácie domácností

Legislatívne úpravy opatrení na podporu rodiny – na Slovensku

Európske štatistiky o vytrácaní viery upozorňujú na potrebu vedomejšieho vydávania svedectva o vlastnej viere vo svojom okolí. Jedným z ukazovateľov tejto skutočnosti sú aj početné rozvody. V snahe hľadať stabilizujúce faktory pre dnešnú rodinu nachádzame vzácny príspevok starých rodičov vo vlastnej rodine vo funkcii odovzdávania viery svojim vnúčatám.

Podľa chápania teológie stvorenia má človek svoj pôvod v Bohu, ktorý je prameň bytia. Sebapoznanie je preto možné len vo svetle poznania Stvoriteľa a v pevnom vzťahu s ním. V dnešnej spoločnosti však možno pozorovať fenomén, že rodičia pod tlakom každodenných povinností strácajú zo zreteľa potrebu odovzdávať vieru svojim deťom, ktorú sami dostali, ale ju možno nepraktizujú. V takýchto rodinách dostávajú o to väčší význam starí rodičia v tejto oblasti, a osobnostne zrelší môžu poukazovať na korene a pôvod človeka.

### **Krátky historický pohľad**

Staré *mamy* sú podľa výskumov najaktívnejšie angažované pri odovzdaní religiozity. Potvrdenie role starých rodičov možno vidieť v dobe osvietenstva, a v 19. storočí v oddelení ich lokality rastie ich význam pre rodinu. Mnohé deti nezosobášených rodičov boli prijaté do domácnosti starých rodičov, keďže mnohí nemali prostriedky na uzavretie manželstva. Významnú rolu starých matiek pri náboženskej výchove zachovávajú aj obrazy nemeckých maliarov Defregger (vytvorený v roku 1874); Waldmüller (1852, 1862, 1857), Thoma (1878), ktoré ukazujú náboženské motívy, odovzdávané deťom, najmä modlitbu.<sup>3</sup>

Podľa štatistiky, vykonanej pred štvrt' -storočím, vychovávajú v Nemecku starí rodičia cca 5% detí do 15 rokov, táto skutočnosť však nie je podchytená v literatúre o pedagogike náboženstva, a prieskumy chýbajú aj v súčasnosti.

### **Súčasná situácia rodiny**

V dnešnej dobe patrí náboženstvo úplne do privátnej sféry, preto nie je ľahké vykonať o tom výskumy, keďže religiozitu je ťažké empiricky zachytiť. Dotazníky sa často vzťahujú na cirkevné napojenie, na popularitu Magistéria a návštevnosť cirkevných podujatí, čo ešte nezachycuje individuálne formy religiozity vo svojej kvalite. Pri vysokom počte

---

3 Por.: ARZT, S.: Großeltern als Tradentinnen von Religion und / oder Kirchlichkeit, in: RITZER, G. (Hg.): *Mit euch bin ich Mensch...* Festschrift Schleizer. Salzburger Theologische Studien 34. Innsbruck, Wien 2008, s. 265-270.

rozvodov rodina už nemôže znamenať ten sociálny priestor, ktorý úplne vyhovuje požiadavkám výchovy. Túto úlohu preberajú do veľkej miery médiá, ktoré vytvárajú a formujú verejnú mienku. Výchovný vplyv rodiny klesá, o pôsobení starých rodičov sa takmer nedá ani hovoriť, lebo je minimálny. Prísnosť, dôslednosť a tvrdosť je výchovný štýl predošlej generácie, čo už dnes neplatí, pretože žiadaná forma výchovy je dialóg, takisto aj pre náboženskú výchovu. Nanucovanie viery vyvoláva opačnú reakciu, prejaví sa v liberálnosti a odmietaní religiozity a učenia Cirkvi. Vytvára sa preto u mnohých individuálna viera, o ktorej treba uvažovať, či ju ešte možno považovať za kresťanskú. Školská náboženská výchova často už nemôže budovať na náboženskej skúsenosti detí v rodine, škola však nemôže nahradiť rodinu.<sup>4</sup>

Mladí rodičia prežívajú často strach, pochybnosti, nepochopenie, predsudky a chýbajú im skúsenosti, preto často nie sú schopní vyjadrovať sa o viere. V tejto situácii môžu starí rodičia zohrávať dôležitú úlohu, pretože ich hodnoverné bytie môžu vnuci preskúmať. Najmä staré *mamy* dokážu dať vnukom primerané odpovede ich horizontu chápania.<sup>5</sup>

Dnes je spoločná domácnosť viacerých generácií veľmi zriedkavá, hoci by sa niekedy aj navzájom potrebovali. Ideál mnohých rodín je intimita s odstupom, však pre vnúchatá tento model predstavuje nevýhodu, s chýbajúcim prirodzeným kontaktom dochádza aj k odcudzeniu. Z obáv rodičov, že by zhýčkali deti, sa starí rodičia často dostávajú do role návštevníkov, nie do partnerstva s rodinou, a preto nemôžu vykonávať zodpovednú úlohu dobrotivej autority.

S rastom spoločenskej anonymity rastú aj emocionálne očakávania na blízkosť členov rodiny a na vzťahy. Dnešnú spoločnosť charakterizuje priestorové odlúčenie základnej rodiny od starých rodičov, a je to v súlade s tým, čo si každá strana želá. Staršia generácia má rada svoju nezávislosť, pritom sa dáva k dispozícii v prípade potreby. Tento model možno nazvať intimita v oddelenosti, vnútorná blízkosť a vonkajší dištanc.

V tomto modeli sú to najčastejšie starí rodičia, ktorí sa starajú o vnúchatá, najmä ak deti vychováva len jeden rodič sám. Dnes sa objavuje aj otázka role pracujúcich starých matiek, či sú želané len ako pomocníčky alebo ako vychovávateľky. V dnešnej spoločnosti možno rozoznať rôzne typy starých rodičov. Sú to napríklad náhradní rodičia, múdri poradcovia,

---

4 Por.: SCHWEITZER, F.: Wandel der Familie – Wandel der religiösen Sozialisation, in: *rhs* 1989 / 32, s. 219-226.

5 Por.: HEMEL, A.: Zur religiösen Begleitung der Enkelkinder durch die Großeltern, in: *rhs* 1989 / 32, s. 239.

hľadajúci radosť a napokon dištancovaní. Pritom možno poznamenať, že väčšinou sa deje náboženská výchova cez ženské pokolenie – matka, stará mama, teta, kamarátka, sestra. Zvyčajne sú to staré mamy, ktoré zachovávajú a dávajú ďalej dôležité rodinné a kultúrne tradície, pritom bývajú aj spojené s Cirkvou. Pamätajú si život bez mnohých technických vymožeností a vedia to porovnať s prítomnosťou; ak ešte zažili vojnu, nemali žiadne zabezpečenie života.<sup>6</sup>

Skúsenosť ukazuje, že deti so živým kontaktom so starými rodičmi sú lepšie formované pre spoločenstvo so staršími, než deti, ktoré sú k tomu len vychovávané bez skúseností. Organický rast tejto kvality ich života je stabilnejší, než občasné kontakty, naučia sa prijímať slabších, odkázaných, stretávajú sa so starnutím a so smrťou.

### **Aký môže byť špecifický prínos starých rodičov pri výchove k viere?**

Starí rodičia môžu dávať impulzy k náboženskej výchove vnúčať najmä tam, kde rodičia nehovoria o Bohu; môžu tak vzbudiť záujem o niečo iné, krásne, nepoznané. Ak rodičia vedú deti k viere, môžu ich v tom podporovať, posilňovať, žiť s deťmi vieru rozmanitým spôsobom. Keď sa mládež odpútava od rodičov, môžu byť medzi nimi spojivom. Svojím postojom môžu ukázať prijatie napriek tomu, ak s mladými v niečom nesúhlasia. Chápavosťou dať dobrý príklad má väčšiu hodnotu, než presviedčanie. Ak žijú starí rodičia svoju vieru príťažlivo, vierohodne; ak je súlad medzi ich slovami a skutkami, dávajú cenné svedectvo. Ak v pred -priemyselnej dobe boli starí rodičia uznávaní za svoju životnú múdrosť, túto rolu dnes prebrali spoločenské inštitúcie. Stále väčším problémom sa však stáva tradovanie viery, praktického svedectva, výkladu a zvládania života z perspektívy viery, pod Božím pohľadom.

Ich výchova však nemá pôsobiť ako zasahovanie do princípov rodičov. Musia byť pripravení na tomto poli aj na konflikty a ich zvládanie. V spolupráci generácií v prospech vnútorného vývinu vnúčať spočíva veľká sila, ktorú je hodné objavovať. Táto skutočnosť otvára navyše zaujímavú oblasť potreby vytvárania pastoračných programov doprevádzania výchovnej činnosti starých rodičov, ktorá ostáva v súčasnosti len na úrovni deziderátu.

V spoločnosti, ktorá sa zdráha konfrontácie so smrťou, je ľudská zrelosť starých rodičov nepostrádateľná a nápomocná mladším, na druhej strane predstavuje pre nich zároveň výzvu a pozvanie z Božej strany.

---

<sup>6</sup> Por.: Arzt: s. 273.

## Úvod

V našich úvahách o možnej podobe mystagogickej katechézy sviatosti manželstva a kresťanskom živote štýle súčasnej rodiny sme vychádzali z teologickej koncepcie Druhého vatikánskeho koncilu, ktorý zdôraznil, že rodina je domáca cirkev a všetci veriaci a osobitným spôsobom manželia a rodiny sú povolané k plnosti kresťanského života, čiže k dokonalosti v láske, čo je povolanie ku svätosti. Sviatosť manželstva je teda osobitnou sviatosťou prítomnosti Božej lásky vo svete. Je znamením Božej vernosti človeku, ako je ním už sviatosť krstu, ktorý je nielen záväzkom vernosti pokrsteného voči Bohu, ale predovšetkým zmluvným záväzkom Boha voči človeku, podobne ako všetky biblické zmluvy sú Božím záväzkom. Túto skutočnosť rozvíja Carlo Rocchetta a Renzo Bonetti, ktorých myšlienky chceme v tejto krátkej štúdiu predstaviť. Carlo Rocchetta rozvíja fázu iniciáciu sviatosti manželstva a fázu ďalšieho posväcovania sa v ňom. To je podľa neho mystagogická cesta manželov. Renzo Bonetti vychádza z myšlienky sv. Róberta Belarmína, podľa ktorého sviatosť manželstva možno chápať dvomi spôsobmi: prvým počas jeho slávania, druhým po stratení sa všetkého, čo sa slávil. Je to sviatosť podobná sviatosti Eucharistie, ktorá je sviatosťou nielen keď sa slávi, ale aj keď zostáva, podobne aj manželia keď žijú svoju jednotu je to sviatosť Krista a Cirkvi.<sup>7</sup> Toto chápanie rozvíja v kontexte sviatosti manželstva a slávania všetkých ostatných zo siedmich sviatostí a poukazuje na potrebu dynamického chápania sviatosti manželstva ako cesty k posväteniu sa manželov, k prežívaniu a uskutočňovaniu jeho krásy v mysle *Amoris Laeitia*, čo rozvíja v práci, ktorú v tomto roku publikoval pod názvom *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l' amore è per sempre*, čo by sme mohli voľne preložiť *Ako na zemi ak i v nebi, manželstvo a rodina: keď je láska navždy*. Láska Ježišova, v ktorej sa obetoval za ľudstvo a získal si svoju Cirkev ako nepoškvrnenú nevestu je ideálom, života každého kresťana, osobitným spôsobom tých kresťanov, ktorí sú povolaní k manželskej a rodinnej láske, ktorá sa má naplňovať v dennom dynamizme rastu k stále väčšej plnosti, ktorej mierou je byť bez každej miery, lebo „Nik nemá väčšiu lásku ako ten, kto položí život za svojich priateľov.“ (Jn 15,13).

---

<sup>7</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia della famiglia, La coppia sacramento dell' amore*. Milano: San Paolo, 2012. s. 21.



## 1. Tajomstvo Božej vernosti vo sviatosti manželstva

Prehĺbenie teológie manželstva a rodiny vychádza z biblického chápania zmluvy, ako osobitného prejavu Božej starostlivosti o človeka. Je užitočné všimnúť si zmluvy v Starom zákone, aby sme lepšie chápali novú a večnú zmluvu v Ježišovi Kristovi. Michael Kolarčík vysvetľuje takúto starozákonnú zmluvu s Abrahámom. Táto „zmluva je v zásade zmluvou prisľúbenia, ktoré inicioval Boh a potvrdil ho rituálnou prísahou. Od Abraháma sa vyžaduje iba to, aby dôveroval Pánovi, aby bol s ním spojený tak, ako Boh spojil svoje slovo s Abrahámovou budúcnosťou.“<sup>8</sup> Nie Abrahám inicioval tento vzťah, ale Boh, čo je charakteristická črta zjaveného náboženstva. „Táto zmluva je čistým darom; jedine Božia iniciatíva ju vytvorila. Je bezpodmienečná v tom zmysle, že jej platnosť ako zmluvy nemôže byť zrušená alebo zničená. Táto zmluva vyžadovala prijatie zo strany praotcov – prijatie, ktoré zahrnovalo v sebe mimoriadnu dôveru a vieru. Táto zmluva kladie dôraz na stránku Boha. Ved' práve Boh inicioval tento vzťah s Abrahámom a on prisľúbil trojnásobné požehnanie v slávnostnej prísaha zmluvy.“<sup>9</sup> Táto zmluva vytvára z Abrahámovho potomstva jednu vyvolenú rodinu, ktorá sa neskôr na Sinaji stane vyvoleným národom.

Podobne to platí tej vrcholnej zmluve, ktorú Boh uzavrel so svojim ľuďom na vrchu Sinaj. „V Sinajskej zmluve vystupuje Pán, ako vyzýva ľud, aby sa rozhodol sledovať hodnoty odovzdanosti jedinému Bohu a spoločenskému blahobytu vzhľadom na svojho blížneho. Týchto desať slov je podmienených v tom zmysle, že keď Izraeliti budú nasledovať Božie príkazy, budú mať účasť na požehnaní a živote Boha. Nie sú však podmienené v tom zmysle, že zmluva Božieho ľudu sa uskutoční až vtedy, keď nastane poslušnosť. Príkazy nie sú oddelené od požehnaní v tom zmysle, že ak sa príkazy poslúchnu, Boh udelí za odmenu požehnanie. Hodnota obsiahnutá v príkaze napĺňa príslušné požehnanie, ku ktorému sa viaže prikázanie. Izraeliti sa stali osobitným ľuďom Pána tým, že prijali zmluvu.“<sup>10</sup> Tu je dôležitý rozdiel od chápania, ktoré neraz rodičia i starí rodičia prezentujú vo výchove, ak budeš dobrý, teda budeš zachovávať prikázania Desatora, Boh ťa požehná. Boh však miluje človeka, aj vtedy, keď je neverný prikázaniam. Svätý Ján apoštol to vyjadril nasledovne: „My milujeme, pretože on prvý miloval nás.“ (1 Jn 4, 19). Novým spôsobom rozšíril Boh svoju zmluvu s vyvoleným národom na začiatku izraelského kráľovstva. „Tým, že Boh povýšil Dávida za kráľa, dokázal, že je vládcom vesmíru a v podstate celého tvorstva. Presne pre toto nové

---

<sup>8</sup> KOLARČÍK, M.: Zmluvy v Starom zákone. Bratislava: Aloisianum, 1994, s.12.

<sup>9</sup> KOLARČÍK, M.: s.22.

<sup>10</sup> KOLARČÍK, M.: s.55.

chápanie Pánovho záväzku si pôvodný prísľub Abrahámov a sinajská zmluva ponechali svoju moc – byť prameňom a významom života Hebrejov.“<sup>11</sup> Starý zákon je však plný nielen prísľubní Božích, ale aj ľudských zlyhaní, ktoré pranierujú sudcovia a proroci. Boh však napriek všetkým ľudským zlyhaniam zostáva verný svojej zmluve.

Sviatosťné manželstvo označované ako zmluva je rozvinutím krstu a tým aj krstnej zmluvy do konkrétnej podoby ľudskej lásky, ktorá sa stáva účinným znamením spásy pre manželov. Božia láska je neodvolateľná a tak aj sviatosťné manželstvo je neodvolateľné do smrti jedného z partnerov. „Manželstvom sa síce nevtláča nezmazateľný znak, ale podobnosť s Kristom, ktorú manželstvo sprostredkuje, je blízka sviatosťnému charakteru. Lebo manželstvo dáva tým, čo ho uzavierajú, teda manželom natrvalo osobitný vzťah ku Kristovi a tým aj osobitné postavenie v Cirkvi. Týmto Kristovým znakom, ktorý manželstvo vtláča, manželia sa podobajú Kristovi práve v tom, že on sa cez celý svoj život, a najmä pri svojej smrti, odovzdáva Otcovi v bezhraničnej láske. Manželstvo značí »zasvätenie« sa uskutočňovaniu lásky, ktorá je podobná láske Kristovej. Láska, určujúca vzťah Krista k Cirkvi, je vnútorným zákonom manželstva (Ef 5,25).“<sup>12</sup> To si vyžaduje aj v praxi dospieť k teologickému prehĺbeniu chápania manželstva, ktoré nie je len akousi vonkajšou slávnosťou, či bežnou ľudskou zmluvou. „Manželstvo je skutočne špeciálny medziľudský vzťah. Milosť zasa je vzťahom Boha k človekovi. Má vždy charakter zmluvy, pri ktorej pôvodcom je Boh a naďalej spočíva na tejto zmluve. Má charakter dialógu. Preto je primerané, že sa v medziľudskom vzťahu milosť prejavuje a v ňom pôsobí.“<sup>13</sup> Znamená to, že kresťanské manželstvo sa uskutočňuje v Bohu, v zapojení do Božieho života, ktoré sa započalo vierou a krstom.

Tajomstvo Božej vernosti človekovi sa vpisuje špecifickým spôsobom do všetkých sviatostí Cirkvi. Osobitné miesto medzi nimi zaujímajú tri sviatosti: krst, birmovanie a Eucharistia, nazývané tiež sviatosti kresťanskej iniciácie, ktorých prijatie predchádza u dospelých katechumenát s príslušnou katechézou. Katechumeni sú postupne uvádzaní do tajomstva viery. Poznamenajme, že mystérium a iniciácia; ako také, označuje mystickú akciu, ktorá vovádza do seba samej a dáva účasť na tom, čo znamená. To platilo už v starovekých mystických kultoch, kde sa tento pojem týkal vstupu kandidátov do prísľúbeného nového života. Podľa starokresťanského používania mystagógia sa vzťahovala

---

<sup>11</sup> KOLARČÍK, M.:, s. 84.

<sup>12</sup> Por. SCHMAUS, M.: Sviatosti. Rím: SÚSCM, 1981, s. 390-391.

<sup>13</sup> Por. SCHMAUS, M.:, s. 391.

na ďalšiu fázu katechumenátu, na stupeň očistenia alebo osvietenie, ktorý nasledoval po prijatí sviatostí kresťanskej iniciácie, keď sa začiatocníci stali schopnými plne pochopiť sviatosti, ktoré prijali. Čas mystagógie je tiež časom, keď slávené sviatosti začínajú pôsobiť samy zo seba, umožňujú vstúpiť plnšie do ich skrytej podstaty. Znamenalo to nielen pochopiť slávené tajomstvo, ale aj podľa neho vedome žiť svoj každodenný život. Osvojiť si v širokom slova zmysle kresťanský životný štýl.<sup>14</sup> Čo platí o mystagógiii vo všeobecnosti, platí vlastným spôsobom pre sviatosť manželstva, teda pre intimitu manželov. Počas predmanželskej katechézy, snúbenci môžu porozumieť obsah veľkého tajomstva na úrovni obradu, no až potom, čo slávili sviatosť manželstva môžu osobne zažiť a úplne pochopiť podstatu toho, čo prijali ako dar. Sviatosť manželstva obsahuje večný zdroj vzájomnej oddanosti a je exemplárnou a účinnou príčinou trvalého manželstva, na obraz, ktorý predstavuje vzťah Krista a Cirkvi. Stať sa dvaja jedným telom je milosťou sviatosťného manželstva, ktorým sa milosťou utvára nová mystická (tajomná) osobnosť. Žiť sviatosťné manželstvo znamená žiť v súlade s tajomstvom, ktoré je znakom tejto sviatosti, v tajomstve mystického zasnúbenia (manželstva) medzi Kristom a Cirkvou; ako kresťanskí manželia nie sú iba povolání odkazovať na toto tajomstvo, ale ho aj uskutočňovať vo svojom manželskom živote. Teologicky preto musíme rozlišovať dva konštitutívne momenty sviatosti manželstva: iniciačný akt, ktorý je chápaný ako konsenzus medzi týmito dvoma snúbencami, udalosť zasvätenia, ktorým Kristus vstupuje do zmluvy manželov a ich vzájomného sebadarovania, a dáva im účasť na obetovaní seba samého v jeho veľkonočnej obeti; a nasledujúce akty vzájomného darovania, ktoré v živote odhaľujú zmluvu slávenú v obrade a uskutočňovanú v živote. Prejavy intimity nasledujúce po iniciačnom akte, aj keď na nich nie je sviatosť primárne založená, predstavujú skutočné vykonávanie sviatosti a sú teda nositeľmi milosti, za predpokladu, že sú zodpovedajúce milostnému nadprirodzené povolania Krista a Cirkvi. Z toho sa odvodzuje povolanie a záväzok každého z oboch manželov neunikat' vzájomnému darovaniu sa a prijatiu citovému a telesnému, ako je to vyjadrené v manželskom sľube, v ktorom dvaja si celkom datovali všetko a na vždy. Manželia sa musia darovať jeden druhému

---

<sup>14</sup> Por. PAGLIA, V., SCIORTINO, A.: *La famiglia – Vocazione e missione nella Chiesa e nel mondo*. Milano: San Paolo, 2015. s. 119. tiež ŽUFFA, J.: Znamená čas – úloha pre pastorálnu teológiu. In: Csontos, L. (ed.): *Hlavné línie riešenia projektu APVV 15-0189 „Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí“ v roku 2016. Zborník z pracovného seminára PROFAMILY 2016*. Trnava: Dobrá kniha, 2016, s. 67.

celou svojou dušou, celým svojím srdcom, celým svojím telom, bez ukracovania obmedzovania.<sup>15</sup>

## 2. Slávenie sviatosti manželstva

Pápež František v bode 15 exhortácie *Amoris Laetitia* píše: „Vieme, že v Novom zákone sa hovorí o „cirkvi, ktorá sa stretá v dome“ (porov. 1 Kor 16, 19; Rim 16, 5; Kol 4, 15; Flm 2). Životný priestor rodiny sa mohol premeniť na domácu cirkev, domáci chrám, na sídlo Eucharistie, prítomnosti Krista sediaceho pri tom istom stole. Nezabudnuteľná je scéna vykreslená v Zjavení apoštola Jána: „Stojím pri dverách a klopem. Kto počúvne môj hlas a otvorí dvere, k tomu vojdem a budem s ním večerať a on so mnou“ (3, 20). Tak sa zobrazuje dom, ktorý vo svojom vnútri ukrýva Božiu prítomnosť, spoločnú modlitbu, a teda aj Pánovo požehnanie. O tom sa hovorí v Žalme 128, ktorý sme vzali za základ: „Veru, tak bude požehnaný muž, ktorý sa bojí Pána. Nech ťa žehná Pán zo Siona“ (v. 4 – 5).“<sup>16</sup>

Ronzo Bonetti pripomína, že v každom liturgickom slávení, bez ohľadu na počet prítomných, je prítomná celé mystické telo, čiže Cirkev, ktorá slávi. Je to preto, že Ježiš je vždy stredom liturgie a prostredníctvom sviatosti krstu celé jeho tajomné telo, celá Cirkev, je s ním spojená. Aj keď kňaz súkromne slávi napríklad liturgiu hodín, modlí sa breviár, slávi ju spolu s celou Cirkvou, pretože neexistuje jediný izolovaný kresťan: všetci tvoríme súčasť jednej oveľa väčšej skutočnosti ako je naša jedinečná osoba.<sup>17</sup> Katechizmus Katolíckej Cirkvi učí: „Kresťanská liturgia nielen pripomína udalosti, ktoré nás spasili, ale ich aj aktualizuje, sprítomňuje. Kristovo veľkonočné tajomstvo sa slávi, neopakuje sa; opakujú sa iba slávenia. Pri každom z nich sa uskutočňuje vyliatie Ducha Svätého, ktorý aktualizuje jediné tajomstvo.“ (KKC 1104) Znamená to, že Kristovo veľkonočné tajomstvo je stredom všetkého a je mimo času, zostáva navždy, preto nemôže byť opakované, ale iba sprítomňované v liturgii.<sup>18</sup>

Dôležité je tiež pripomenúť, že prvotným a jediným vysluhovateľom sviatostí je Ježiš Kristus, ktorý ich ustanovil a svojím veľkonočným tajomstvom ich spečatil. Ľudskí

---

<sup>15</sup> Por. ROCCETTA, C.: *Teologia del talano nuziale. Per un'intimità gioiosa*. Bologna: Edizioni Dehoniane Bologna, 2015, s. 137-138.

<sup>16</sup> FRANTIŠEK: *Amoris Laetitia* bod. 15, Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2016

<sup>17</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 11.

<sup>18</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . , s. 12.

vysluhovateľa sviatostí podľa starobylého učenia Cirkvi konajú *in persona Christi*, keď slávia sviatosti. Tak aj snúbenci pri vysluhovaní sviatosti manželstva sú služobníkmi Ježiša, presne tak ako kňaz je služobníkom Ježiša, keď slávi sv. omšu a keď spovedá. Oni sprítomňujú Ježiša, ktorý ich dáva jednému druhému, dávajú svoj hlas Ježišovi, aby mohol povedať každému z nich: Áno, darujem sa ti: on jej a ona jemu. V každej sviatosti je to na prvom mieste Ježiš, ktorý pôsobí: Ježiš krstí, Ježiš dáva Ducha Svätého v birmovke. Kňaz a biskup sú iba sprostredkovateľom, ale nie kňaz krstí, ani biskup nebirmuje, ale Ježiš krstí prostredníctvom kňaza, birmuje prostredníctvom biskupa. V eucharistii je to Ježiš, ktorý ju slávi, ktorý hovorí: Toto je moje telo, použijúc na to hlas kňaza. Vo sviatosti zmierenia je to Ježiš, ktorý rozhrešuje; v pomazaní chorých Ježiš dáva posilnenie a odpustenie chorému. V kňazstve a v sviatosti manželstva je to Ježiš, ktorý účinkuje! Tento koncept treba dobre pochopiť osobitne pri sviatosti manželstva, pretože inak sa vidí sviatosť manželstva cudzo a odlišne od ostatných sviatostí. Tak ako kňaz slávi sv. omšu koná v mene Ježiša, aj snúbenci pri sviatosti manželstva konajú v mene Ježiša Krista. Aj v manželstve sa to deje skrze Kristom, s Kristom a v Kristovi, v jednote Ducha Svätého na slávu Boha Otca.<sup>19</sup>

Bonetti rozvíja túto myšlienku ďalej hovoriac, že ustanovenie sviatosti manželstva zo strany Ježiša Krista znamená, že on berie znak (obraz a podobu) a robí z neho „účinné znamenie“ milosti na Božiu slávu.<sup>20</sup> Hovorí, že snúbenci neslávia sviatosť manželstva, snúbenci sú sviatosťou manželstva. Sviatostná liturgia chce povedať, že Ježiš je v snúbencoch, pre slávu, pre spásu a pre ich posvätenie.<sup>21</sup> Takto snúbenci slávia vo svojom darovaní sa jeden druhému tajomstvo kríža, slávia tajomstvo Kristovej lásky k Cirkvi spôsobom ktorým žijú: spôsobom objatia manželov, keď sa večer vracajú domov z práce, spôsobom akým sa pobožkajú. Každé ich gesto sa môže premeniť na slávenie, pretože v ňom miluje Kristus a v ňom pokračuje jeho ponuka, obeta.<sup>22</sup> Sviatosťou manželstva sú teda snúbenci povolání a vystrojení milosťou prijatú v Cirkvi a v spoločnosti „ministérium“, „kultúrnu“ službu, svojím manželským životom vyjadrovať oslavu, vďaku a chválu Pánu Bohu a posväcovať Boží ľud.<sup>23</sup> Manželstvo teda nie statická sviatosť, pretože spája dve

---

<sup>19</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 15.

<sup>20</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . s. 17.

<sup>21</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . s. 19., tiež BRAUNSTEINER, G.: Systematický pohľad na dnešné manželstvo. In: Csontos, L. (ed.): *Hlavné línie riešenia projektu APVV 15-0189 „Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí“ v roku 2016. Zborník z pracovného seminára PROFAMILY 2016*. Trnava: Dobrá kniha, 2016, s. 23.

<sup>22</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . s. 20.

<sup>23</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . s. 21.

slobodné osoby, spája dva životné prúdy vo vzájomnej láske, ktorú môžu rozvíjať aj zanedbávať.<sup>24</sup>

O kresťanskom manželstve Cirkev hovorí, že tvorí domácu cirkev. V ňom sa Cirkev uskutočňuje a predstavuje vo vzťahoch v domácnosti, vo svojom jedinečnom a špecifickom spôsobe, ktorým sa skúsenosti viery prežívané v rodine, dostávajú určitý „liturgický“ ráz. Tu je dôležité určité upozornenie: na prvom mieste je nespochybniteľná hlboká príslušnosť rodiny k spoločenstvu veriacich, iba v ňom môže byť autentická vlastná viera a jej slávenie v plnosti. Slávením vlastnej „liturgie“ v domácnosti, v rodine, sa rodina zúčastňuje na sviatostnom slávení, ktoré domáca cirkev nemá a nemôže si ho dať, predovšetkým na nedeľnej Eucharistii, sviatosti zmierenia. To poukazuje na skutočnosť, že je časťou farského spoločenstva, časťou Cirkvi.<sup>25</sup> Kňaz koná službu slova kázaním, manželia majú službu zviditeľňovania. To, čo kňaz ohlasuje slovami, to sú manželia povolaní povedať v tele: kňaz vysvetľuje knihu na papieri, manželia sú knihou vtelenou, knihou v tele. Netreba ju vedieť čítať, stačí ju vidieť, pretože manželia sú sami v sebe odrazom vnútrotrojčného života, nakoľko sú účastníkmi lásky Krista a jeho Cirkvi.<sup>26</sup>

Vždy keď sa manželia vzájomne prijímajú a delia o akúkoľvek vec, stávajú sa jedno ako Kristus so svojou Cirkvou, ako Slovo Božie, ktoré sa zjednotilo s človečenstvom; v objatí fyzickej jednoty, službou druhému, službou deťom. Ako sme už spomenuli, bozk, pohladenie, príprava jedla, spoločné stolovanie, byť nablízku, byť jeden vedľa druhého, to všetko sú zjednocujúce gestá. Každé z nich je určité slávenie „slávenie“ určitý „obrad“, ktorým sa sprítomňuje Božia láska.<sup>27</sup> Bez akéhokoľvek ohraničenia času a priestoru, manželia dávajú Ježišovi možnosť pokračovať vo vyjadrovaní toho, že daruje svoj život z lásky. Keď spolu s ním prežívajú svoj spoločný život, sú pokračovaním a slávením vlastnej skutočnosti manželstva, a to v darovaní sa z lásky. Dať telo z lásky znamená povedať a darovať sa celkom. Nie je to otázka ako sa žije sexualita, je to otázka ako sa žije dvadsaťštyri hodín liturgia toho darovať sa z lásky. Nie je tu už nijaké gesto, ktoré by v tomto zmysle bolo bezvýznamné. Mohli by sme uviesť všetky gestá, ktoré sú dôverne známe manželom, a môžeme o nich hovoriť ako o určitej „domácej liturgii“, a o tom ako sa manželia stávajú

---

<sup>24</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 22.

<sup>25</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 23.

<sup>26</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 27.

<sup>27</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 29.

„kňazmi“ tejto liturgie. Základom toho je ich krstné kňazstvo, ktoré definoval Koncil ako „všeobecné kňazstvo“, ktoré sviatosť manželstva špecifikuje osobitnou milosťou zobrazovať jednotu Krista a Cirkvi.<sup>28</sup>

Možno si túto skutočnosť mnohí katolícki manželia neuvedomujú, a keď im to pripomenieme, môže sa to podobať prvej kázni apoštola Peter zástupom, keď vyšiel z večeradla: „Viete, koho ste zabili?“ (por. Sk 2,14-41) Podobne treba volať manželom: „Viete, koho ste vytlačili na bok? Viete, koho ste vylúčili z manželského života? Viete, koho ste vylúčili z verejného života? Ježiša! Ale ten Ježiš, ktorého ste zabili vstal z mŕtvych, a my sme toho svedkami, že on je prameňom vášho manželského života, prameňom vášho rodinného života. Toto vám ohlasujeme: Ježiš je živý medzi nami!“<sup>29</sup> Dôležité je, že sobášna liturgia sa nekončí slávením v kostole ako sv. omša v taliančine slovami *La Messa e finita, andate in pace* ( v slovenčine strohé *Id'te v mene Božom*), je konzekvencia svadobnej hostiny, ale pokračuje jej slávenie vo vlastnom živote manželov, ako o tom hovorí Róbert Bellarmín.<sup>30</sup> Krst je sviatosť, ktorá aplikuje na jednotlivú osobu tajomstvo zmluvy, tajomstvo zasnúbenia Boha s ľudskou prirodzenosťou, Krista a Cirkvi. V krstnom prameni sa utvára jednota Krista a jednotlivého veriaceho v jedno telo: mystická jednota ktorá bude dokonalá v Eucharistii, ktorá odhaľuje vlastné dobro a dar Kristovho zasnúbenia.<sup>31</sup>

Bonetti ponúka pre slávenie domácej liturgie ponúka niekoľko praktických rád:

1. Počúvať denne Božie slovo, aby ho človek mohol uvádzať do života vo všedných dňoch.
2. Spoločná modlitba , v ktorej sa prežíva jednota rodiny v Ježišovi Kristovi.
3. Modlitbou posväcovať jednotlivé kroky rodiny, ráno, cez deň večer.
4. Sláviť rodinné slávnosti širšom rodinnom kontexte, keď sa stretajú viacerí, majú čas sa porozprávať.
5. Premieňať prácu na službu lásky v spoločenstve s blíznymi a s Bohom.

---

<sup>28</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 31.

<sup>29</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 32.

<sup>30</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 33.

<sup>31</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 38.

6. Sláviť krst a pokračovať v ňom gestami úcty a lásky k dôstojnosti a hodnote každého Božieho dieťaťa.<sup>32</sup>

Osobitnú pozornosť venujeme sviatostiam kresťanskej iniciácie, z ktorých sme krst už spomenuli. Sviatosť birmovanie uspôsobuje, dáva silu každému veriacemu obetovať svoj život z lásky k Bohu a bližnému tak, ako Ježiš. „Nik nemá väčšiu lásku ako ten, kto položí život za svojich priateľov.“ (Jn 15,13).<sup>33</sup> To je osobitné posilnenie pre život manželov a ich nasledovanie Krista v dokonalosti v láske. Kňaz, ak chce pochopiť ako sa miluje komunita, ako je povolaná milovať Cirkev, ako sa miluje ľudskosť, je povolaný hľadiť na lásku muža a ženy. Vzťah muža a ženy v rodine je model, podľa ktorého sa utvára Cirkev, v ktorej službe je kňaz. Povedal to sám Ježiš tým, čo sa okolo neho zhromažďovali, aby počúvali Božie slovo. „Kto je moja matka, a kto sú moji bratia?“ (Mk 3,33). Počúvanie Božieho slova je hlbšou väzbou rodiny ako pokrvné príbuzenstvo. Preto sa hovorí o Cirkvi alebo o farnosti ako o „rodine rodín“, pretože rodina je referenčným bodom prototypom pre utváranie komunity.<sup>34</sup> Tu je prepojenie s Eucharistiou. Ježiš na prvom mieste hovorí: „Lebo, kto plní Božiu vôľu, je môj brat i moja sestra, i matka.“ (Mk 3,35)

Sviatostné manželstvo je ustavičným spojením manželov skrze Ježiša Krista s Bohom Otcom v jednote Ducha Svätého do konca života jedného z oboch manželov. V tejto permanentnosti sa podobá sviatostnému kňazstvu, ktoré to prežíva slávením Božské officia, ktoré sa zvyčajne modlia kňazi a rehoľníci, a ktoré sa odporúča aj laikom. Laici ho čiastočne poznajú v dvoch častiach ranných chválach a večerách. Táto liturgia hodín, táto modlitba na posvätenie času, má krásne spojenie, cenné s modlitbou Kristovou.<sup>35</sup> Táto liturgia vyjadruje, že v srdci Kristovom bola ustavičná, neprestajná modlitba.<sup>36</sup> V sviatosti manželstva je Kristus ustavične prítomný s dvojicou manželov; samotní manželvia v sile sviatosti sprítomňujú Krista, ktorý miluje, ktorý sa dáva za svoju Cirkev, tak aby jeho láska žila a bola prítomná.<sup>37</sup> Môžeme teda povedať, že Ježiš, Boží Syn, Ženích Cirkvi, sa modlí v manželoch

---

<sup>32</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore*. Milano: San Paolo, 2012. s. 50-51.

<sup>33</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore*. Milano: San Paolo, 2012. s. 54.

<sup>34</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore*. Milano: San Paolo, 2012. s. 61.

<sup>35</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore*. Milano: San Paolo, 2012. s. 154.

<sup>36</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore*. Milano: San Paolo, 2012. s. 156.

<sup>37</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore*. Milano: San Paolo, 2012. s. 158.



ako Ženích prítomný v manželoch, ale je aj pravdou, že sa modlí aj za manželov ako ten, skrze ktorého prichádzajú k Otcovi a za ktorých sa ustavične prihovára Duch Svätý. Inak povedané, Kristus sa modlí v manželoch a s manželmi, s ktorými je nerozlučne spojený. ... Modlitba prerušujúca čas prvej apoštolskej komunity zachovávala hebrejský zvyk, ktoré zachovával aj Ježiš, sa skladala z troch modlitieb: ráno na poludnie a večer, aj keď nebola neznáma i nočná modlitba.<sup>38</sup> Treba však jasne povedať, že modlitba manželov nemôže byť prenesením kláštornej modlitby do rodiny, ale má hľadať svoje vlastné formy.

Vo všeobecnosti sú viaceré možnosti ako sa môžu manželia zjednotiť s modlitbou Cirkvi, ako domáca cirkev s modlitbou celej Cirkvi. Sú to predovšetkým tri časti, ktoré používajú už mnohí manželia: ranné chvály, večery a kompletórium. Niektorí používajú všetky tri, iní iba dve no sú aj takí, čo zväčša používajú iba jednu. Ranné chvály sa slávia na začiatku dňa na pripomenutie si nového svetla vzkrieseného Krista, slnka spravodlivosti, ktoré vychádza z výsosti.<sup>39</sup> Večery sa slávia večer ako vzdávanie vďaky za všetky dary, ktoré sme počas dňa prijali. A napokon kompletórium je poslednou modlitbou dňa, pre nočným odpočinkom, na zakľúčenie dňa s Pánom a prosbou o jeho požehnanie.<sup>40</sup> Rastie počet manželov a jednotlivcov, ktorí si pred odchodom z domu prečítajú evanjelium na príslušný deň, z ktorého si vyberú jednu myšlienku, ktorá ich bude sprevádzať počas dňa ako pevný referenčný bod, ktorý vytvára duchovnú jednotu seba samého i manželov. Ďalším spôsobom je modlitba ruženca, ktorý sa možno modliť aj po častiach cestou do práce a z práce, jednotlivito i spoločne v rodine.<sup>41</sup>

Bežný deň rodiny sa viac ako časovým rozvrhom riadi rozličnými fixnými prostrediami, cez ktoré prechádza. Sú to niektoré typické miesta.<sup>42</sup> Na prvom mieste je to manželská spálňa je miesto, ktorá je privilegovaným miestom, kde sú manželia sami, niekedy s malým dieťaťom. Manželvia môžu žiť túto intimitu v zameraní na nekonečno odkrývajúc prítomnosť Ježiša. Tu sa môžu modliť Benediktus a Magnifikat. Ďalším miestom, cez ktoré prechádza ich každodenný život je miesto, kde jedia, kde sa môže rodina stretávať okolo

---

<sup>38</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 159.

<sup>39</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 159.

<sup>40</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 160.

<sup>41</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 162-163.

<sup>42</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 163.

spoločného stola. Nasleduje obývačka, kde trávia voľný čas, spoločným rozhovorom, spoločenskými hrami, pozeraním televízie a podobne. Tu môžu počúvať aj Božie slovo ako Mária pri Ježišových nohách. Dôležitým miestom je kúpeľňa, kde sa starajú o čistotu svojho tela, pričom môžu pomyslieť na čistotu svojho života pred Bohom. Pre mnohých je to auto, či krátke alebo cesty pešo do práce. Napokon dôležitým miestom je samotné pracovisko. Sú to všetko miesta, kde možno prežívať Božiu prítomnosť a konať modlitbu.<sup>43</sup> Tu konajú svoju „liturgiu na posvätenie času“.

### 3. Povolanie k rastu a k dokonalosti

Často stretávame kresťanských manželov, ktorí si myslia, že ich manželský život má počiatok pri sobáši a končí sa na cintoríne. V perspektíve kresťanského pohľadu a žitia manželského a rodinného života sa predlžuje perspektíva do večnosti, k plnosti lásky. Tak sa modlí Cirkev za novomanželov, aby po dlhom a spokojnom živote dosiahli blaženosť nebeského Kráľovstva.<sup>44</sup> Tu je dobré, v duchu obnovenej teológie manželstva a rodiny založenej na trojičnej teológii, prečítať si 88. bod z apoštolskej exhortácie *Amoris Laetitia*: „Láska prežívaná v rodinách je neustálou posilou pre život Cirkvi. „Unitívny cieľ manželstva je trvalým odkazom na rast a prehlbovanie tejto lásky. Manželia vo svojom láskyplnom spojení prežívajú krásu otcovstva a materstva; zdieľajú plány aj ťažkosti, túžby i starosti; učia sa vzájomnej starostlivosti a obojstrannému odpúšťaniu. V tejto láske slávia šťastné chvíle a podopierajú sa cez ťažké etapy svojho životného príbehu... Krása vzájomného a nezištného darovania, radosť z rodiaceho sa života a z láskyplnej starostlivosti o všetkých členov, od malých až po starých, sú len niektorými z plodov, ktoré odpoveď na povolanie do rodiny robia jedinečnou a nenahraditeľnou“ tak pre Cirkev, ako aj pre celú spoločnosť.“<sup>45</sup>

To však znamená, že krása manželstva si vyžaduje kultivovať jednotu manželov ako „rajskú rastlinu“, ktorá rastie a kvitne v raji: vskutku, táto jednota manželov v ich vzťahu, ktorý je ustanovený Bohom sa menuje krásou. Manželia by sa mali pýtať: Koľko vzájomnosti sme uskutočnili v našom manželskom živote? Kedykoľvek sa prehĺbila? Nestačí povedať si „dobré ráno“ alebo „dobrú noc“, lebo je nielen to, čo sa hovorí, ale aj spôsob ako sa to hovorí,

---

<sup>43</sup> Por. BONETTI, R.: *La liturgia della famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012. s. 164-170.

<sup>44</sup> Por. BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l' amore è per sempre* . Assisi: Edizioni Porziuncola, 2017. s. 17.

<sup>45</sup> FRANTIŠEK: *Amoris Laetitia* bod. 88, Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2016.

je tón, ktorým sa to hovorí, nestačí pobozkať, lebo to môže byť formálne. Nestačí povedať slovo mám ťa rád, to treba vidieť, v tom musí byť prejav nežnosti.<sup>46</sup>

Božie kráľovstvo sa stáva prítomným v manželstve a v rodine nie vo formách „moci“ a „sily“, ale v spôsobe bytia a služby, darovať život, s takou veľkorysťou a disponibilitou, že nijaká prekážka nemôže tomu zabrániť a nevyžaduje si nijaké ospravedlňovanie alebo odpoveď. Je to darovanie bez miery, je to dar bez očakávania odpovede, je to darovanie bez vyhľadávania, ospravedlnení alebo ľudských motívov. Je to dar pre dar, čo je anticipáciou darovania sa pre darovanie sa, ktoré prichádza s veľkorysťou daru života, aj tvárou v tvár voči neporozumeniu, nespravodlivosti ponúkajúc odpustenie.<sup>47</sup>

Možno, úmyselne alebo nie, veľa z lásky v pohlavnom rozmere vedie k zhode, čo sa však mení s vekom, alebo pre choroby alebo iné problémy, a prenáša svoje napätie na všetky spoločne prežívané veci: prácu, deti, domov, koníčky. Takto medzi výškami i pádmi života manželov, medzi radosťami i starosťami spojenými s prácou, deťmi a rozličnými situáciami, manželia sú spokojní s tým, čo majú, snažia sa premeniť lásku z toho, kde je všetko isté a nič sa nemení na ideál života, na jeho prínosy ( urobili sme, pracovali sme, vychovali sme deti, dokázali sme si vychádzať a neodlúčili sme sa, nerozvedli sme sa...). Koľko krát počuť aj v kresťanských manželov povedať: „Ešte sme spolu“ takže zostávate spolu!<sup>48</sup>

Pri pohľade na túto veľkú Pánovu obeť na kríži, z ktorej vychádza projekt jednoty jediného tela muža a ženy, treba pozrieť na Eucharistiu, ako na prisľúbenie očakávaného zasnúbenia sa s Bohom. V knihe Genezis čítame: „Preto muž opustí svojho otca i svoju matku a prilipne k svojej manželke, a budú jedným telom.“ (Gn 2,24). U Jánovom evanjeliu: „Kto je moje telo a pije moju krv, ostáva vo mne a ja v ňom. Ako mňa poslal živý Otec a ja žijem z Otca, aj ten, čo mňa je, bude žiť zo mňa.“ (Jn 6,56-57). Tieto dva výroky vyslovujú, prvý východiskový bod a druhý posledný cieľ. Jedine skúsenosť muža a ženy stávania sa jedným telom je otvorená, orientovaná na stať sa jedným telom v Ježišovi, nemá cieľ sama v sebe. Vieme, že tento premenený chlieb je telo Krista, ktorý zomrel a vstal z mŕtvych, ktorý sa nám dáva, aby sme mali účasť na jeho nekonečnej láske, ktorou on miloval až do krajnosti aby

---

<sup>46</sup> Por. BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l'amore è per sempre*. Assisi: Edizioni Porziuncola, 2017. s. 24-25.

<sup>47</sup> Por. BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l'amore è per sempre*. Assisi: Edizioni Porziuncola, 2017. s. 27.

<sup>48</sup> Por. BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l'amore è per sempre*. Assisi: Edizioni Porziuncola, 2017. s. 33-34.

daroval všetko, aby daroval svoj život. K tomu povoláva aj manželov, s ktorými sa spája, darovať v láske všetko.<sup>49</sup>

Boh je pôvodca uskutočnenie nerozlučnosti. Boh je na začiatku vzťahu muža a ženy ako to vyjadruje v knihe Genezis (Gn 2,24), keď hovorí: „Preto muž opustí svojho otca i svoju matku a prilipne k svojej manželke, a budú jedným telom.“<sup>50</sup> Nerozlučnosť je otvorenosť, predispozícia, povolanie do budúcnosti, do večnosti; predispozíciou pre nerozlučnosť povoláva naplno sa zjednotiť s Ježišom, ktorý sa dáva vo sviatosti manželstva. Teraz a navždy je úzko spojený s manželmi, preto sú manželia a sú spojení s Bohom vo večnosti, žijú v tejto láske, ktorou Kristus miluje svoju Cirkev, v láske, ktorá nikdy nezhasne aj keď jeden alebo druhý, ba napokon obaja skončia svoj pozemský život, pretože ich láska v Kristovi sa fixuje na jeho lásku.<sup>51</sup> Sú spôsoby, ktoré sa môžu a musia meniť, nie však obsah, ktorý musí byť vždy totálnym darom, pretože nerozlučnosť nie je klieťka nútiaca zostávať spolu, ale dar možnosti rastu, denno-denne odhaľujúc možnosť definitívneho daru vo večnosti.<sup>52</sup>

## **Záver**

V našom štúdiu obnovenej teológie manželstva a rodiny v koncepte domácej cirkvi bude potrebné pokračovať, lebo sa ukazuje plodným a inšpirujúcim pre praktickú pastoráciu rodín. Prinesie inšpirácie aj pre formuláciu vízie stratégie na podporu stabilnej rodiny, najmä, keď sa zameria na konkrétnu rodinu, ako to robia sociologické a psychologické výskumy, ktoré bude spolu s filozofickými a kultúrnymi aspektmi súčasnej spoločnosti zohľadňovať. Ukazuje sa potrebné do popredia vysunúť ohlasovanie radostnej zvesti oproti neplodnému moralizovaniu snúbencov a manželov.

---

<sup>49</sup> Por. BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l' amore è per sempre* . Assisi: Edizioni Porziuncola, 2017. s. 40.

<sup>50</sup> Por. BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l' amore è per sempre* . Assisi: Edizioni Porziuncola, 2017. s. 47.

<sup>51</sup> Por. BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l' amore è per sempre* . Assisi: Edizioni Porziuncola, 2017. s. 49.

<sup>52</sup> Por. BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l' amore è per sempre* . Assisi: Edizioni Porziuncola, 2017. s. 51.

## Literatúra

BONETTI, R.: *La liturgia dela famiglia, La coppia sacramento dell' amore* . Milano: San Paolo, 2012.

BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l' amore è per sempre* . Assisi: Edizioni Porziuncola, 2017.

BRAUNSTEINER, G.: Systematický pohľad na dnešné manželstvo. In : Ladislav Csontos (ed.): *Hlavné línie riešenia projektu APVV 15-0189 „Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí“ v roku 2016. Zborník z pracovného seminára PROFAMILY 2016*. Trnava: Dobrá kniha, 2016, s. 21-24.

FRANTIŠEK: *Amoris Laeitia*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2016.

KOLARČÍK, M.: *Zmluvy v Starom zákone*. Bratislava: Aloisianum, 1994.

PAGLIA, V., SCIORTINO, A.: *La famiglia – Vocazione e missione nella Chiesa e nel mondo*. Milano: San Paolo, 2015.

ROCCETTA, C.: *Teologia del talano nuziale. Per un'intimità gioiosa*. Bologna: Edizioni Dehoniane Bologna, 2015

SCHMAUS, M.: *Sviatosti*. Rím: SÚSCM, 1981

ŽUFFA, J.: *Znamená čias – úloha pre pastorálnu teológiu*. In: Ladislav Csontos (ed.): *Hlavné línie riešenia projektu APVV 15-0189 „Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí“ v roku 2016. Zborník z pracovného seminára PROFAMILY 2016*. Trnava: Dobrá kniha, 2016, s. 67-69.

PhDr. Renáta Jamborová, PhD.: **Integrácia životných skúseností seniora a jeho medzigeneračný vplyv**

**Abstrakt :** Starnutie je komplexný proces ktorý sa dotýka genetických predispozícií, vplyvu vonkajšieho prostredia, adaptačnej schopnosti, zmeny sociálnej pozície a iné. Súčasťou prípravy na starnutie je aj sociálna príprava zameraná na zabezpečenie organizácie zmeny práce, prechodu od pracovného tempa k pokojnejšiemu spôsobu života. V tomto kontexte je dôležité hovoriť o spolupatričnosti k miestu, kde starší človek žil, fungoval a môže aktívne pomáhať. Starnúť je podľa Eriksona veľká výsada. Dovoľuje spätnú väzbu prežitému životu, ktorý môžeme spätne prežívať v retrospektíve, a zároveň ponúknuť svoje skúsenosti, postoje, hodnoty iným. Prostredníctvom starších ľudí nám svet dáva príležitosť viac kultivovať vlastnú láskavosť, než sme obvykle zvyknutí poskytnúť oporu jeden druhému, učiť sa od tých, ktorí sú už viac poučení a na svojej životnej ceste ďalej než my.

## Úvod

Obdobie sénia prináša so sebou zmeny v sociálnej pozícii seniora, mohli by sme povedať, že je to obdobie príležitosti integrovať svoju životnú múdrosť. Podľa Eriksona je to deviate obdobie života človeka, ktoré spočíva v schopnosti vidieť, dívať sa a rozpomínať.<sup>53</sup> Starnutie je komplexný proces tvorený viacerými zložkami, ako sú genetické predispozície, vplyv vonkajšieho prostredia, adaptačná schopnosť a iné. Sociálna príprava na starnutie znamená prípravu na zabezpečenie organizácie zmeny práce, prechod od pracovného tempa k pokojnejšiemu spôsobu života. Tvorivá schopnosť, ktorá v človekovi stále je, môže mať vo vyššom veku rôzne podoby a môže mať viac úrovní ako realizovať svoje nesplnené sny - študovať v rámci univerzity tretieho veku či akadémie, venovať sa vnúčatám, nekončí ani schopnosť osvojovať si nové vedomosti prostredníctvom kurzov, vzdelávania, prednášok. Starnúť môže mať vysoko efektívnu podobu hlavne ak je prežívané v kruhu sociálnych vzťahov, ktoré majú síce inú podobu ako predtým, ale dnes môžu mať úplne iné rozmery a kvalitu.<sup>54</sup> Starší človek by sa práve preto v období dôchodkového veku nemal utáľovať a izolovať do samoty. Naopak, mal by byť disponibilný pre iných, udržiavať spojenie so

---

<sup>53</sup> ERIKSON, H. Erik. *Životný cyklus rozšírený a dokončený*. Praha : Portál, 2015. s. 110

<sup>54</sup> Por. HROZENSKÁ, M. a kol. *Sociálna práca so staršími ľuďmi*. 1.vyd. Martina : Osveta, 2008. s. 24-26

svojimi blíznymi a rozširovať svoje sociálne vzťahy a okruhy rovesníckej skupiny. Samota a schopnosť zostať sám so sebou je tiež dôležitou výzvou, pretože môže otvoriť srdce človeka a urobiť ho vnímavejším na prítomnosť Boha, ktorý rozpráva v mlčaní. Poznanie človeka, že je sám, ho môže zbaviť masky, aby sa stretol sám so sebou, s tým, aký je. Samota tak môže byť aj požehnaním.<sup>55</sup> Sociálny kontext staroby je rovnako významný vo všetkých etapách života človeka.

Starostlivosť o svoj vzhľad, obliekanie, životný štýl často nechce korešpondovať s tým, aby sme boli uznaní za starých ľudí. Pretože staroba sa dnes už veľmi nenosí, a tak sa väčšina seniorov snaží, aby si postavenie „byť starým“ vyslúžila čo najneskôr.<sup>56</sup> Adaptácia na novú situáciu a sociálnu pozíciu je často nechcená a tiež veľmi bolestivá. Keď zhrnieme všetky zmeny, ako sú odchod detí z rodiny, zníženie príjmu, zhoršovanie zdravotného stavu a bývania, odchod z práce a pretrhnutie pracovných a spoločenských väzieb, zisťujeme, že prechod do staroby je radikálny v živote človeka a veľmi náročný na adaptáciu. Pod vplyvom nezvratných procesov starnutia na viacerých rovinách, ale aj stresu, ktorý spôsobuje „nový život“, sa starší ľudia stávajú viac zmätenými a závislými od svojho okolia. Môže sa ukázať, a prekvapiť, že tí, o ktorých sme sa doposiaľ opierali, sa zrazu začínajú opierať o nás.<sup>57</sup>

V tomto kontexte je dôležité hovoriť o spolupatričnosti k miestu, kde starší človek žil, fungoval a môže aktívne pomáhať. Spolupatričnosť je vyjadrením skutočnosti, že človek patrí do konkrétneho prostredia, na konkrétne miesto, ktorého súčasťou je subjektívne zmysluplná komunikácia, vzájomné dávanie a prijímanie, uvedomovanie si individuálnej slobody a spoluzodpovednosti.<sup>58</sup> Postmoderný svet sa dnes zaoberá riešením problému, ako zvládnuť nastupujúce životné štýly a trendy, ako si dobre a užitočne žiť svoj život. Všetky tieto zmeny sa premietajú do individuálneho života ľudí a predovšetkým do života rodín. Súčasná rodina je podľa Hrozenskej poznamenaná najmä štyrmi základnými skutočnosťami:

- a) znížená stabilita manželských zväzkov,
- b) úbytok detí v rodine,
- c) rozpad viacgeneračného spolužitia,

---

<sup>55</sup>Por. DEEKEN A. *V jeseni života*. 1. vyd. Trnava : Dobrá kniha, 1995. s. 21-26

<sup>56</sup> Por. KOVEROVÁ, Š. *Sociológia životného cyklu*. 1.vyd. Bratislava : Občianske združenie sociálna práca, 2003. 122 s.

<sup>57</sup> tamtiež s.128-129

<sup>58</sup> JAMBOROVÁ, R. *Seniori a komunitné služby*. Trnava, Dobrá kniha 2015

d) zníženie úmrtnosti a predlžovanie veku.<sup>59</sup>

Uvedené skutočnosti vedú k zmenám a nestabilite v ktorej práve seniori môžu byť kľúčovými osobami pre posilnenie zázemia a stability detí, vnúcat aj širších sociálnych vzťahov. Pokiaľ je svetlo je nádej. Život v posledných štádiách zahrňuje retrospektívne účtovanie, už nie je čas aby sme sa pokúsili začať iný život a vydať sa inou cestou. Pokiaľ náš civilizovaný svet postráda ideál starnutia, znamená to, že nemá reálne zakotvený konceptu života vo svojom celku. Dôsledkom toho naša spoločnosť naozaj neviem ako začleniť starších ľudí do svojich primárnych vzorcov, alebo do svojho životne fungovania. Tak bývajú starší často vylučovaní zo spoločnosti, zanedbávaní a prehliadnutí. Seniori sú niekedy považovaní za nositeľov múdrosti, alebo skôr niekedy za stelesnením hanby. Jednou z nádherných ako dovzdávať svoje skúseností zo strany seniorov sú rozhovory s vnúcatami. Práve štádium seniorského veku je obdobie odovzdávania skúseností pozorovania a prehlbovania sa v trpezlivosti, názoroch a postojoch.<sup>60</sup>

Vzťah medzi múdrosťou a vekom je v seniorskom veku vysoko aktuálnou témou. Múdrost' sa týka ťažkých životných situácii, zvlášť tých, ktoré sa vzťahujú na zmyslupnosť bytia a hodnotu života. Múdrost' predstavuje to, čo je vo svojom jadre vrcholom všetkého poznávania, usudzovania a poskytovania rád ľuďom v ťažkých situáciách. Múdrost' je spojenie znalosti, charakteru a cnosti. Múdrost' zlad'uje a posilňuje osobný aj sociálny vývoj. Múdrost' sa vzťahuje k pozdaniu hraníc našich možností, poznávania a znalosti, týka sa hlbšieho poznávania neistôt s ktorými sa pri svojom poznávaní sveta stretávame.<sup>61</sup>

Príznačné pre starnutie je nie len múdrost' ale aj vďačnosť. Darom bolo už, to že sme sa narodili, darom bolo to, že sme mali rodičov, že sme mohli chodiť do školy, nájsť svoju životnú lásku a uzatvoriť manželstvo, darom sú vnúcatá. S postojom vďačnosti sa človek nerodí, vďačnými sa stávame, tým, že sa vďačnosti učíme. Vo vďačnosti môžeme rásť a učiť sa jej. Jednou z možností je spomínať si na veci, ktoré sa stali a myslieť na nich večer pred spaním, ďalšou možnosťou rozvíjania vďačnosti je niekomu inému o našej situáciu rozprávať a tak si ju pripomínať. Alebo robiť svoju bilanciu s perom a papierom a udalosti si zapisovať.

62

---

<sup>59</sup> tamtiež s. 38

<sup>60</sup> Por. ERIKSON, H. Erik. *Životný cyklus rozšírený a dokončený*. Portál, Praha 2015. 124 s.

<sup>61</sup> Por. KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Havlíčkov Brod, Grada, 2011, s.90

<sup>62</sup> tamtiež.s.90-93.



V hlbšom rozbere postoja k vd'ačnosti nestačí iba reflektovať na pozitívne udalosti, ktoré sa udiali. Výskumom sa zistilo, že témy ako sú stresy alebo záťažové situácie o ktorých sa ťažko hovorí je veľmi ťažké prijať s vd'ačnosťou, preto je lepšie zamyslieť sa nad tým, v čom je alebo bola lepšia daná osoba, a čo môže pozitívne prispieť k zlepšeniu jeho nálady. Vd'ačnosť môže byť chápaná ako vyrovnanie hodnôt s druhým človekom. Ak prejavuje obdarovaný vd'ačnosť je to, nie len na mieste a správne, ale je to dokonca spravodlivé. S vd'ačnosťou sa tak môžeme stretnúť v rôznych situáciách. Jedna z častých foriem vd'ačnosti je spojená s láskou a blízkymi priateľmi. Tiež to môže byť vd'ačnosť ako forma starostlivosti. Podľa Bucka sa stretávame s dvomi druhmi vd'ačnosti: vd'ačnosť zažívaná darcom a vd'ačnosť vyjadrovaná obdarovaným. Tento druh vd'ačnosti je spojený s úctou, dôverou a obdivom.<sup>63</sup>

V liste starším ľuďom, Sv. Otec Ján Pavol II. hovorí: „Pre očividnú psychologickú potrebu samotného staršieho človeka, tým najprirodzenejším miestom na prežívanie údely staroby ostáva prostredie, v ktorom je "doma", teda medzi príbuznými, známymi a priateľmi; tam, kde ešte môže nejako poslúžiť. Predlžovanie priemerného veku seniorov vedie k nárastu počtu starších ľudí v spoločnosti, a preto je stále aktuálnejšia potreba podporovať kultúru, v ktorej je staroba prijímaná a oceňovaná, a nie odsúvaná na okraj spoločnosti.”<sup>64</sup>

Prvým predpokladom a pozitívnym prístupom je prijatie na úrovni osobnej a potom aj spoločenskej, že sa stávam starším. Povedať „áno“ novému obdobiu života. Ak muž či žena objavia osobitné nové možnosti tohto obdobia, potom nebudú pasívne znášať uvedené obdobie ako nevyhnutnosť a príťaž, ale odvážne prejdú bránou k záverečnému obdobiu ľudskej úplnosti. Naučiť sa odpútaniu, strácaniu a zomieraniu tvorí perlu životnej múdrosti seniora.

Nájst' novú perspektívu aj v dôchodkovom období! Ak človek nájde stav odpútania a slobody, mladšia generácia, bude k seniorovi prichádzať a hľadať u seniora pomoc, alebo radu. Staršia osoba je pozvaná v tomto období zmeniť svoj trón moci za stoličku múdrosti, z ktorej sa môže prejaviť ako človek, ktorý chápe mladšiu generáciu. Ak takáto osoba objaví svoju vlastnú hodnotu, budú si ju vážiť všetci, čo majú menej životných skúseností a sú

---

<sup>63</sup> Por. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie vdečnosti a nevdečnosti kudy vede cesta k přátelství?* Havlíčkov Brod, Grada, 2007, 37s.

<sup>64</sup> JÁN PAVOL II. *List starším ľuďom*. Trnava : SSV. 1999, [online]. [cit.2014.06.03]. Dostupné na internete : <http://www.kbs.sk/?cid=1117287380>

ochotní počúvať prameň rozvážnej múdrosti. <sup>65</sup> Starnúť je podľa Eriksona veľká výsada. Dovoľuje spätnú väzbu prežitému životu, ktorý môžeme spätne prežívať v retrospektíve a zároveň ponúknuť svoje skúsenosti, postoje, hodnoty iným. V duši ktorá je retrospektívne naladená na pozitívne skúsenosti je prirodzené, že dáva priestor novému výhľadu, horizontom, aby tak každý krok a pohľad mohol kráčať vyššie. Kontinuita vzťahov a každodenného fungovania je veľmi dôležitá, ale zároveň veľmi ohrozená a krehká. Je dôležité aby sme našich seniorov neposielali mimo náš svet. Každý z nás smeruje k starnutiu a raz sa ocitne v podobnej roly. Opúšťajú nás fyzické sily a schopnosti, ale to čo môže byť darom a prínosom seniora je odovzdávať skúsenosti, ktoré môžu naše životy vyzbrojiť do budúcnosti a podporiť našu zmysluplnosť a podnety. Môžeme spolu robiť krátkodobé plány porovnávať svoje skúsenosti s ich skúsenosťami. Poľaviť v zaujatosti výkonu a rýchlosti z nášho sveta do sveta, kde sa prichádza do kontaktu s naozaj reálnym svetom radosti a hodnôt. Možno nám ich svet dáva príležitosť viac kultivovať vlastnú láskavosť, než sme obvykle zvyknutí poskytnúť jeden druhému, učiť sa od tých, ktorí sú už viac poučení než my. <sup>66</sup>

V rámci projektu APVV plánujeme realizovať výskumu zameraný na medzigeneračného postavenia seniora a jeho možnosti a príležitosti odovzdávať svoje skúsenosti. Schopnosť integrovať svoje životné skúsenosti, a tak aktívne participovať v rámci svojej rodiny aj spoločnosti.

#### Cieľ výskumu :

- zistiť možnosti seniora odovzdávať životné skúsenosti mladšej generácii
- zistiť, aké predpoklady resp. atribúty potrebuje senior pri integrovaní životnej múdrosti

#### ***Výskumné otázky :***

- 1) Ako sa senior vyrovnáva s etapou blížiaceho sa konca života
- 2) Aké miesto má senior v rodine ?
- 3) Do akej miery je akceptovaná jeho životná múdrosť a skúsenosť v rámci jeho rodiny a blízkych príbuzných ? (deti, vnúčatá)

---

<sup>65</sup> Por. DEEKEN A. *V jeseni života*. 1. vyd. Trnava : Dobrá kniha, 1995. 21-26 s.

<sup>66</sup> ERIKSON, H.E. *Životný cyklus rozšírený a dokončený*. Praha : Portál, 2015

Výskumná sonda bude mať kvalitatívny charakter, realizovaná formou fókusových skupín. Sonda bude realizovaná v troch mestách Slovenska (západ, východ, stred) v časovom horizonte jedného roka.

## **Záver**

Vývojové štádia človeka v jednotlivých vekových etapách a s nimi spojené pozície a role prinášajú so sebou výzvy a úlohy, ktorá nás stavajú pred dilemy ako najlepšie spracovať a prežiť dané obdobie. Sú to životné otázky ako prežiť a naplniť svoj život v perspektíve zmysluplnosti a čo najvyššej kvalite. Záleží na tom, čo práve prežívame a ako sa môžeme do života aktívne zapojiť. Starnutie a zrenie človeka je proces, ktorý prebieha celý život. Celoživotná cesta integrovania nášho „ja“ súvisí s našou konečnou schopnosťou integrity a celoživotnej múdrosti. Schopnosť a efektivita zvládania životných etáp a konfliktov v nás zároveň vytvára predpoklad a dáva nádej na úspešné zvládnutie a dosiahnutie vyššieho stupňa zrelosti osobnosti. Možno najťažšou etapou je zvládnutie konfliktu sociálnej angažovanosti. Je to výzva a dilema či radšej prijať rolu ústrania, stiahnuť sa z vonkajšieho prostredia a žiť si svoj vlastný život, alebo sa snažiť prekračovať seba samého a znova a znova vstupovať do kontaktu s inými a nechať sa pretvárať a rásť v zosobňovaní a prehľbovaní kardinálnych čností. Byť „múdrym“ ako odovzdať druhým ľuďom z toho čo máme, či sú to vedomosti, zručnosti, skúsenosti, pozornosť alebo počúvanie, je naozaj krásnou príležitosťou etapy integrity človeka a jeho osobnostnej zrelosti.

## **Použitá literatúra :**

ERIKSON, H. Erik. Životný cyklus rozšírený a dokončený. Portál, Praha 2015. s. 110. ISBN 978-80262-0786-3

HROZENSKÁ, M. a kol. *Sociálna práca so staršími ľuďmi*. 1.vyd. Martina : Osveta, 2008. s. 24-26.

DEEKEN A. *V jeseni života*. 1. vyd. Trnava : Dobrá kniha, 1995. s. 21-26

KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie vdečnosti a nevdečnosti kudy vede cesta k přátelství?*

Havlíčkov Brod, Grada, 2007, 37s. ISBN 978-80-247-1838-5

JÁN PAVOL II. *List starším ľuďom*. Trnava : SSV. 1999, [online]. [cit.2017.06.10].

Dostupné na internete : <http://www.kbs.sk/?cid=1117287380>

KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Havlíčkův Brod, Grada, 2011, 90s. ISBN 978-80247-3604-4

KOVEROVÁ, Š. *Sociológia životného cyklu*. 1.vyd. Bratislava : Občianske združenie sociálna práca, 2003.

JAMBOROVÁ, R. *Seniori a komunitné služby*. Trnava, Dobrá kniha 2015. ISBN 978-80-7141-967-9

Mgr. Mgr. Lukáš Jeník, PhD.: **Je boj proti gender agende relevantnou obranou teórie prirodzeného zákona? Niekoľko kritických postrehov ku kresťanskej kritike pojmu gender.**

Homiletický tón a fenomén Kassandry varujúcej pred skazou sú nepochybniteľnou súčasťou mediálnej i dnešnej kultúry. Obe formálne prejavy sú dostatočne sugestívnymi nástrojmi toho, čo možno označiť pojmom kultúrnej vojny. Slovo kultúra, skloňované v každom páde, je zrazu súčasťou vojny. Proti sebe stoja kultúry a každý chce do svojho tábora povolať čo najviac bojovníkov. Postaviť sa k pojmu kultúrnej vojny možno viacerými spôsobmi. Odmietnuť realitu konfliktného diskurzu ako aj prijať tón čiernobielosti sa nejavia ako vhodné cesty filozofického bádania.

Predmetom tohto príspevku je ponúknuť to, čo by sme mohli označiť za škicu problému. Problému, s ktorým sa stretávame na viacerých úrovniach výskumu. Je to ľudská prirodzenosť a s tým súvisiaci problém prirodzeného zákona. Rámec problému je tak rozložený do oblastí filozofických a humanitných disciplín, ale dnes aj do oblasti prírodných vied. Predovšetkým sa stretávajú pohľady humanitných vied a prírodných vied, metodiky prírodovedeckého skúmania a filozofie spojenej s myšlienkou evolúcie (sociobiológia, evolučná antropológia, psychológia a biológia vo všeobecnosti) a metafyzické koncepty aristotelovsko-scholastického, v zásade realistického uvažovania. Zároveň sa tu stretávajú jednotlivé humanitné vedy: filozofia, psychológia, sociológia a príbuzné oblasti ako antropológia a etnológia. Napokon, k slovu sa dostáva aj teológia a religionistika.

Motivácia prečo sa zaoberať týmto konceptom je to, že je to práve prirodzený zákon, o ktorý v kultúrnych vojnách opierajú viacerí autori svoje konzervatívne pozície. Ako typicky antirealistický postoj sa javí sociálny konštruktivizmus s jeho koncepciou rodu, nezávislého na realite. Naopak, prirodzený zákon je vo svojej podstate založený realistickou metafyzikou a prirodzenosť je esencialisticky daná. Za najvýraznejšieho apoštola tohto postoja sa tradične považuje Tomáš Akvinský, i keď korene náuky o prirodzenom zákone siahajú k Platónovi, Aristotelovi, stoikom. Zároveň, v nadväznosti na spomenutých autorov, sa s prirodzeným zákonom pracuje aj v teologicky motivovaných postojoch, pričom sa predpokladá, že teologický rámec prirodzeného zákona je len nadstavbou metafyzického konceptu, ktorý je nezávislý na náboženských nadstavbách. Práve tento predpoklad sa ukazuje ako problematický a zároveň aj zaujímavý pre možnosti ďalšieho skúmania. V predkladanom krátkom sumáre širšieho výskumu k daným témam sa v tomto príspevku nebudeme zaoberať metafyzickými konceptmi realizmu, čo je v mnohom veľmi dobrá argumentačná platforma

a zároveň perspektíva ďalšieho výskumu. V kontexte tejto perspektívy možno aj do budúceho skúmania predostrieť hypotézu, že ani samotný „otec“ prirodzeného zákona, Tomáš Akvinský, nie je predstaviteľom takého typu prirodzeného zákona, o akom hovoria niektorí dnešní „iusnaturalisti“ a zároveň ukázať na možnosti iného čítania prirodzeného zákona v kresťanskej filozofickej tradícii ako aj iného čítania Tomáša Akvinského.<sup>67</sup>

Predmetom predkladaného príspevku nie je ani tak skúmanie metafyzických stanovísk iusnaturalistov, ako poukázať na stav diskusie a používané argumenty, s ktorými sa v dnešných kresťansky motivovaných diskusiách často stretávame. Cieľom je poukázať na ich neúčinnosť a neefektívnosť v argumentácii v prospech hodnôt, za ktoré si vytýčili argumentovať (rozumej: bojovať v kultúrnej vojne).

### **Sociálny konštruktivizmus ako synonymum nepriateľa**

*„Já jsem tajrlík? Za prvně nevím, co to je, a za druhé mě to uráží ...“  
VLASTA BURIAN: Byl jednou jeden král*

Ak v príkrej opozícii k realistickému stanovisku Tomáša stojí sociálny konštruktivizmus, za jeho ukázkového exponenta v diskusii o sociálno-sexuálnych otázkach je považovaná feministická filozofia.<sup>68</sup> Od kazateľní po pastierske listy sú pojmy konštruktivizmus, feminizmus, postmoderna, gender studies používané ako položky nového sylabu. Postaviť kritiku daných východísk na emotívnych až konšpiratívnych výhradách rozhodne nemožno považovať za legitímny argument, tobôž za relevantnú stratégiu. Zrejme najlepšou cestou ako pochopiť protíahlú stranu je pochopiť jej východiská a snažiť sa

---

<sup>67</sup> S takouto interpretáciou vzťahu prirodzeného zákona u Tomáš Akvinského a teologickým pozadím sa dnes možno stretnúť v dielach autorov, akým je Eugene F. Rogers Jr. či Mark D. Jordan. Obaja síce analyzujú Tomášove argumenty v prospech prirodzeného zákona, no zároveň ukazujú, že previazanie pavlovskej či neskoršej patristickej teológie s konceptom prirodzeného zákona nie je tak nevyhnutne konzistentné a teologická reflexia sexuality či otázok spojených s prirodzeným zákonom sa v kontexte iných teologických perspektív môže javiť odlišne. K uvedeným otázkam dávam do pozornosti: ROGERS Jr., E. F.: *Aquinas and The Supreme Court : Race, Gender, and the Failure of Natural Law in Thomas's Biblical Commentaries*. Malden (MA/USA); Oxford (UK); Chichester, West Sussex (UK) : Wiley-Blackwell, 2013. JORDAN, M. D.: *Rewritten Theology : Aquinas After His Readers*. Malden (MA/USA); Oxford (UK) : Blackwell, 2006.

<sup>68</sup> Predmetom tohto príspevku nie je poukázať na nepresnosť zjednodušenia celého spektra feministických konceptov pod nálepkou feministická filozofia. Feministická filozofia predstavuje množinu vzájomne si protirečiacich konceptov a aj vnímanie tohto filozofického diskurzu ako akéhosi hnutia je príkladom sugestívneho vytvárania obrazu nepriateľa. K tejto problematike pozri HACKING, I.: *Sociálna konštrukcia – ale čoho: Čo je a čo nie je sociálnou konštrukciou*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 22–26. Hacking identifikuje sociálny konštruktivizmus s feminizmom iba v prípade niektorých autoriek. V prípade iných predstaviteľiek a predstaviteľov feminizmu nehrá sociálny konštruktivizmus dominantnú rolu.

o porozumenie za predpokladu, že je toto porozumenie možné. Ak tak neučiníme a neurobíme krok ku kritickému dialógu, riskujeme, že sa naša vlastná stratégia obhajoby rodiny bude legitimizovaná iba strachom z niečoho, čo nepoznáme, alebo čo považujeme za neprijateľné, urážlivé. Dokazovanie sporom možno využiť len vtedy, ak poznáme to, čo je predmetom našej kritiky. Správne poznať a kriticky zhodnotiť, znamená ísť do dialógu a vystaviť sa myšlienkam druhej strane. Azda možno vyjadriť nádej, že v mnohých prípadoch nedôjde len k dialógu, ale mnohé myšlienky sa ukážu ako inšpirujúce a správne. A to na oboch stranách diskusie.

Autoritou, ku ktorej sa kritika realizmu často orientuje, je feministická filozofka Judith Butler.<sup>69</sup> Sociálny konštruktivizmus v kontexte feministickej filozofie začína vždy pri postoji Simone de Beauvoir. Jej „*On ne nait pas femme: on le devient*“ je nezriedka interpretované ako exemplárne konštruktivistické stanovisko, a to aj napriek tomu, že to odmieta takto chápať aj samotná Judith Butler.

Priblíženie sa k Judith Butler musíme začať pri probléme, prečo sa práve ona stáva tvárou nepriateľa, a tým zároveň poukážeme na prvý zdroj nepochopenia medzi problematikou gender studies a postojom niektorých mysliteľov, ktorí sú nominovaní či sami sa nominujú za hovorcov konzervatívne orientovanej spoločnosti.

Judith Butler je označovaná za predstaviteľku toho typu sociálneho konštruktivizmu, ktorého povaha je v radikálnom rozpore s morálnym učením Katolíckej cirkvi. Nejde tu len o existenciu celého radu oponentov, ktorých kredit sa opiera o ich „odbornosť“ (Anatrella, Kuby a pod.), ale aj o oficiálny hlas vatikánskych úradov. Antigenderovskú rétoriku možno badať vo vyjadreniach viacerých biskupských konferencií: portugalská, slovenská, poľská, chorvátska a pod. Základný protiargument proti čomukoľvek, čo zaváňa genderom je, že genderové štúdie sú: a) ideológiou, b) ktorá popiera biologické pohlavie. Tieto premisy vedú predstaviteľov antigenderovskej mentality k nevyhnutným záverom.<sup>70</sup>

---

<sup>69</sup> Práve na osobe Judith Butler možno ukázať, že pojem genderovej filozofie nemá jasného referenta. Hacking poukazuje nielen na sporné postoje Butler k iným autorkám genderovej filozofie, ale rovnako protichodný postoj k ideám danej autorky zastávajú aj také filozofky a feministky ako Nussbaum či Nagl-Dočekal. Porov. NAGL-DOČEKAL, Herta: *Feministická filozofie*. Praha : Slon, 2007. Pozri tiež NAGL-DOČEKAL, Herta: Feministická filozofia: Ako môže filozofia prispieť k etablovaní rodovo spravodlivých podmienok. In: *Filozofia*, roč. 63, 2008, č. 6, s. 469–479.

<sup>70</sup> K uvedenému pozri PERINTFALVI, R.: *The Real Face of the Anti-gender Kulturkampf – The Rise of a New Kind of Political and Religious Fundamentalism in Europe?* In: [http://www.icmicamiic.org/attachments/article/11731/the\\_real\\_face\\_of\\_the\\_anti-gender\\_kulturkampf - Dr. Rita Perintfalvi.pdf](http://www.icmicamiic.org/attachments/article/11731/the_real_face_of_the_anti-gender_kulturkampf_-_Dr._Rita_Perintfalvi.pdf) (26. 6. 2017)

- 1) Ak totiž neexistuje danosť odlišnosti pohlavia, potom neexistuje prirodzenosť muža a ženy.
  - 2) Ak neexistuje takáto prirodzenosť, zlyháva ontologické ukotvenie prirodzenosti rodiny. (Načo otec? Načo matka?)
- Z) Záverom je potom deštrukcia rodiny.

Myšlienka rodovej rovnosti a nevyhnutného predpokladu, ktorým je zotretie biologického pohlavia je predkladaná ako zákonitosť. Ak zotrieme spojitosť rod = pohlavie, tak vznikne chaos, ktorého výsledkom sú aj výstreľky agendy rodovej rovnosti. Problém s týmto konceptom je však oveľa zložitejší a niečo ako homogénna kultúra genderovej ideológie neexistuje. Možno práve preto sa to nazýva gender studies – rodové štúdie, ktoré poukazujú na rôzne pluralitné prístupy a tak i závery.<sup>71</sup> Druhý problém, ktorý je s antigenderovským súdom nad genderom spojený je kauzálna príčinnosť medzi rodovou rovnosťou a zotieraním biologického pohlavia. Gerhard Marschütz poukazuje na fakt, že adresát, na ktorého mieri a následne aj strieľa katolícka a širšia konzervatívna kritika reálne

---

<sup>71</sup> V prípade antigenderovskej kritiky, ktorej sme svedkami hlavne u predstaviteľov Cirkvi a z kruhov v tejto oblasti, sa neustále opakuje rad kritických pripomienok. Ako príkladné nedorozumenia a nepochopenia významu gender studies možno uviesť nasledovné. 1) výchova detí k pohlavnej neutralite, a tak i neutralite rodu, vedie deti k tomu, že sa nevedia zidentifikovať s rodom a môžu si neskôr slobodne zvoliť pohlavie. Samozrejme, takto pochopený koncept gender studies je nezmysel. Nie len preto, že popiera elementárnu výchovu a psychologický vývoj dieťaťa v prvých troch rokoch vývinu, ktorý je v mnohom autonómny od toho, čo sa mu predkladá v spoločnosti, ale aj pre iné. Aj pre gender studies platí, že biologické pohlavie je determinantné. Voľba pohlavia sa týka len veľmi úzkej skupiny intersexuálnych detí. Význam tohto typu výchovy súvisí len s otázkou rovnosti, čo nie je rovnakosť. To súvisí s druhým omylom 2) Gender mainstreaming chce vraj zrušiť heterosexuálnu ako základnú normu. Zasa ide o nezmysel, pretože bez ohľadu na existenciu homosexuality, ktorú sa genderová agenda snaží legitimizovať, cieľom nie je na základe existencie homosexuality popierať heterosexuálnu. Ide o problematiku rovnosti pred zákonom. Cieľom je vytváranie politiky, ktorá vedie k vyrovnávaniu nerovností medzi pohlaviami, rasami či sexuálnymi orientáciami. K uvedenému treba ešte dodať, že tento cieľ gender mainstreamingu je v priamom rozpore s predpokladom kritikov. Aký význam by malo dožadovať sa rovnosti, pokiaľ by nebolo ako východisko brané biologicky odlišné pohlavie? 3) Sexuálna výchova z detí narobí homosexuálov je ďalší typický prejav kritiky gender studies. Bez ohľadu na diskusiu medzi vrodenným a získaným, v kontexte tohto bodu panuje medzi kritikmi gender mainstreamingu značná negramotnosť. Obráz, ktorý je médiami predkladaný je, že v školách budú deti učiť sexuálne techniky a pod. Napr. Kuby zjavne nechápe, že hovorenie o detskej sexualite, ktorej súčasťou je aj nevedomá detská masturbácia ako psychologický fakt, nie je vedením detí k tomu, aby masturbovali. K uvedenej problematike pozri ANIČOVÁ R. J.: Odstraňovanie starých stereotypů v přístupu k roli pohlaví. In: *Getsemany*, roč. 23, 2013, č.5. In: <http://www.getsemany.cz/node/3028> (23. 6. 2017). Posledná oficiálna definícia pojmu gender pochádza z vyhlásenia Výboru pre ekonomiku a sociálne záležitosti OSN (ECOSOC) z roku 1997: „*Gender-mainstreaming, tedy citlivější zaměření na sociální a kulturní rozdíly životních podmínek mužů a žen, je proces stálého hodnocení dopadů veškerého plánovitého jednání (včetně zákonodárství, politického rozhodování a programů ve všech oblastech a na všech úrovních) na muže i ženy. Tato strategie má učinit zájmy a zkušenosti mužů i žen podstatným aspektem při plánování, provádění, kontrole a hodnocení politických opatření a programů ve všech politických, hospodářských a společenských oblastech, aby byla odstraněna nerovnost pohlaví a ženám a mužům zaručena stejná práva. Konečným cílem této strategie je nastolení rovnoprávnosti pohlaví.*“



neexistuje.<sup>72</sup> Samozrejme, aj antigenderovská liga má svojich hviezdnych predstaviteľov, z ktorých najexponovanejším aj v prostredí slovenskej či českej teológie je Gabriele Kuby. Z pera tejto autorky sa dozvedáme o pojme svetovej ideológie, ktorá stojí v príkrom rozpore s jej názormi. Samozrejme, nikde sa nestretáme s bližšou špecifikáciou pojmu ideológie a už vôbec nie s predpokladom ideologickej podmienenosti vlastnej pozície Gabriele Kuby. Naším cieľom nie je odborné či žurnalistické posúdenie relevantnosti názorov Gabriele Kuby. V predkladanom príspevku sa zameriame na jej interpretáciu postojov genderovej feministickkej filozofky Judith Butler, ktorá sa javí prinajmenšom ako nezhodná so samotnými názormi americkej filozofky.

### „Čítanie z Judith Butler podľa Gabriele Kuby“

Americká filozofka Judith Butler je podľa nemeckej autorky Gabriele Kuby hlavnou ideologickou genderovej teórie. Takpovediac mozgom tejto agendy. Podľa Kuby je Butler autorkou genderovej ideológie preto, že poukazuje na odlišnosť medzi biologickým pohlavím a sociálnym pohlavím – rodom, ktorý podľa americkej filozofky možno chápať ako sociálne spolukonštruovaný. Táto odlišnosť medzi rodom a pohlavím vylučuje determináciu biologickým pohlavím. Podľa Kuby je táto téza Judith Butler základným predpokladom feministickkej aktivistickej agendy, ktorá sa snaží – potom, čo od seba odviazala pohlavie a rod – o zrušenie prirodzeného poriadku vecí. Práve v tom nachádza Kuby spoločné slovo so svojimi čitateľmi. Tragickým – v prenesenom zmysle – je však skutočnosť, že čitatelia nemeckej autorky nie sú aj čitatelia kníh Judith Butler a zároveň, Gabriele Kuby nie je práve disciplinovanou čitateľkou americkej feministickkej filozofky.<sup>73</sup>

---

<sup>72</sup> K uvedenému možno dodať nasledovnú poznámku. Neopakuje sa tu situácia katolíckeho integrizmu a jeho boja proti modernizmu? V prípade toho, čo maďarská teologička Rita Perintfalvi veľmi trefne nazýva fundamentalistický „kulturkampf“, možno badať určitú podobnosť s reakciami Magistéria na kultúrne a spoločenské zmeny od konca 18. storočia. Uvedený prístup sa stal charakteristickým antimodernistickým prístupom a v teológii a ekleziológii, ktoré charakterizovali cirkevnú náuku pred Druhým vatikánskym koncilom. K uvedenému pozri PETRÁČEK, T.: Syllabus omylů piánské církve. Církev, hereze a II. vatikánský koncil. In: *Salve*, roč. 25, 2015, č. 4, s.11–32.

<sup>73</sup> Zaiste, Judith Butler je autorkou, ktorej tézy vyvolávajú kritické pripomienky a čo je dôležité poznamenať – aj u samotných feministických mysliteľiek. Príkladom môže byť postoj Marthy Nussbaum alebo H. Nagl-Docekal. Porov. NAGL-DOCEKAL, H.: *Feministická filozofie. Výsledky, problémy, perspektívy*, s. 79. Nagl-Docekal ako feministická filozofka tak voči Butler vyjadruje námietku, ktorá je len odrazom širšej filozofickej a predovšetkým metafyzickej diskusie. Podľa nej Butler svojou analýzou prekračuje roviny jazyka a revizionisticky vytvára ontológiu. Tento krok je podľa rakúskej autorky nelegitímny. Možno sa domnievať, že práve tento typ kritiky je pre diskusiu s gender studies relevantný a debata o feministickkej agende sa tak presúva späť do diskusie medzi realizmom a antirealistickými konceptmi. Realisti môžu konštruktivizmu vyčítať predovšetkým často nekonzistentné postoje, smerujúce k extrémnym záverom. Ako príklad možno uviesť

Samotná Butler reagovala na viacero výhrad týkajúcich sa stierania rozdielu medzi pohlavím a rodom. Vo viacerých rozhovoroch hovorí o veľmi zjednodušenom čítaní jej knihy *Gender Trouble (Trampoty s rodom)*<sup>74</sup>, ktoré celkom prirodzene vedú k dezinterpretácii. Bez ohľadu na to, že jej text otvára priestor aj pre radikálnejšie orientovanú podobu sociálneho konštruktivismu, Butler sama poukazuje na to, že predstava absolútnej slobody vo voľbe rodu, bez nejakej závislosti na pohlaví, je niečo, čo nie je jej pôvodná myšlienka. Vyhnúť sa tejto dezinterpretácii ju viedlo k napísaniu ďalšej knihy, v ktorej koriguje túto predstavu. V knihe *Bodies that Matter (Závažné telá)* sa americká filozofka opätovne vracia a explicitne hovorí o previazaní pohlavia a rodu.<sup>75</sup> Samotná Butler vo viacerých rozhovoroch uvádza, že jej nejde o zotretie rozdielnosti pohlaví, ako by sa mohlo zdať z interpretácie takých autorov ako je Anatrella či Kuby. Byť ženou alebo mužom nie je vecou voľby, ako sa nazdáva hyperbolizovaná kritika. Pointa oddelenia pohlavia a rodu je však pre Butler iná. To, čo sa snaží Butler predstaviť je, že naše hovorenie o pojmoch rodu nie je natoľko nezaujaté, nepredpojaté a hlavne politicky neutrálne, ako sa zdá. Čítať *Gender Trouble* bez kontextu a s prihliadnutím na neskoršie dielo *Bodies that Matter* je určite problematická a metodicky nesprávna cesta k pochopeniu toho, čo sa nám americká feministka snaží povedať.

V titule *Bodies that Matter* sa Butler vracia k zdôrazneniu významu telesnosti.<sup>76</sup> Vychádzajúc z východísk Foucaulta či Laquera, jej cieľom je akcentovať, že neexistuje niečo ako nediskurzívna biologická danosť. Vždy keď povieme žena alebo muž, nehovoriac teraz

---

niektoré filozofické názory Bruna Latoura. Treba však dodať, že existencia týchto vyhranených postojov nie je prítomná u všetkých antirealistických konceptov. K uvedenej problematike pozri i PEREGRIN, J.: *Děláme světy jazykem*. In: CMOREJ, P. (ed.): *K filozofii jazyka, vedy a iným problémom (Organon F – příloha – 1998)*. Bratislava : Infopress, 1998, s. 40–48. pozri tiež MARVAN, T.: *Realismus a relativismus*. Praha : Academia, 2014. K uvedenej knihe existuje polemika medzi Marvanom a Peregrinom, ktorá napomáha pochopeniu uvedených pozícií, ale aj odhaľuje rôzne čítanie niektorých kritizovaných autorov (napr. Davidson). Raz ako antirealistu a inokedy opačne.

<sup>74</sup> Porov. BUTLER, J.: *Trampoty s rodom : feminizmus a podryvanie identity*. Bratislava : Aspekt, 2014.

<sup>75</sup> Porov. BUTLER, J.: *Závažná těla : o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"* Praha : Karolinum, 2016.

<sup>76</sup> Butler význam tela nezdôrazňuje len vo svojej knihe, ale v celom rade svojich neskorších diel a hlavne rozhovorov. Butler otvorene dementuje to, z čoho ju viackrát obviňuje celý rad kritikov, ktorý vytrhávajú jej text z kontextu. Na otázku či odmieta kategóriu sexu Butler odpovedá nasledovne: „One of the interpretations that has been made of Gender Trouble is that there is no sex, there is only gender, and gender is performative. People then go on to think that if gender is performative it must be radically free. And it has seemed to many that the materiality of the body is vacated or ignored or negated here - disavowed, even. (There's a symptomatic reading of this as somatophobia. It's interesting to have one's text pathologised.) So what became important to me in writing *Bodies that Matter* was to go back to the category of sex, and to the problem of materiality, and to ask how it is that sex itself might be construed as a norm. Now, I take it that's a presupposition of Lacanian psychoanalysis - that sex is a norm. But I didn't want to remain restricted within the Lacanian purview. I wanted to work out how a norm actually materialises a body, how we might understand the materiality of the body to be not only invested with a norm, but in some sense animated by a norm, or contoured by a norm. So I have shifted. I think that I overrode the category of sex too quickly in Gender Trouble. I try to reconsider it in *Bodies That Matter*, and to emphasise the place of constraint in the very production of sex.“ Porov *Extracts from Gender as Performance: An Interview with Judith Butler : Interview by Peter Osborne and Lynne Segal*, London, 1993. In: <http://www.theory.org.uk/but-int1.htm> (23. 6. 2017) *Kurzíva L.J.*

o biologických vonkajších znakoch, hovoríme o pojmoch, za ktorými podľa autorky stoja sedimenty významov. Nech je jej tvrdenie, ktoré môže pôsobiť ako názor situovaný na pomedzí politicko-občiansko-aktivisticky orientovanej agendy (a to aj s výraznou dávkou emocionálneho zanietenia) akokoľvek čudné, dennodenná realita rodovo nerovných vzťahov naprieč západoeurópskou a americkou legislatívou dokumentuje, že roly muž a žena sú v mnohom tradične konštruovanými výrazmi. Čisté vyzátvorkované „žena“ alebo „muž“ podľa Butler jednoducho neexistuje. Je to kultúra a historické okolnosti, ktoré podmieňujú, čo znamená „muž“ a čo je „žena“. Rozumej, ako sa správa, ako myslí, ako reaguje, akým má BYŤ muž, akou má BYŤ žena. Práve toto kľúčové tvrdenie, ktoré je optikou, skrze ktorú možno čítať a porozumieť tomu, čo nám chce Butler povedať, nepredstavuje to, čo sa snaží o Butler prezentovať Kuby vo svojej knihe a rovnako aj iní dezinterpretátori feministickej filozofie.

Komplexita problému vzťahu rodu a sexu neznamena pre Butler ich identitu. Tento problém je vecou skúmania aj samotných feministických filozofiek a teologičiek a rôznorodosť prístupov vedie k pluralizmu až chaosu. Podobne ako dochádza k nepochopeniu pojmu rod v kontexte antigenderovskej mentality, pretože je neznáme hermeneutické pozadie, problém s rodom je aj ten, že rôzne orientované feministické autorky s pojmom pracujú nejednoznačne.

Zatiaľ čo v raných fázach konštrukcie rodu dominovalo presvedčenie medzi odlišnosťou biologických pohlaví od rodov, a rod sa považoval za náhodný produkt sociálneho sveta, neskôr sa rozlíšenie rod - pohlavie uberá rozličnými smermi. Existujú tu výraznejší „konštruktéri“ a prirodzene, menej antirealisticky zameraní. Napríklad podľa Naomi Scheman je rod funkciou diskurzu. Cieľom odlíšenia pojmu rod je demaskovať ideológiu na pozadí predpokladanej neutrality politických, ale aj sociálnych diskurzov. Naomi Scheman si všíma, že aj za pojmom „my“ spojeného s nejakou činnosťou (chceme, myslíme, žiadame a pod.) sa nezriedka skrýva my konkrétneho rodu, a to mužského. Do tejto sféry potom ženy prenikajú, nakoľko sú podobné práve dominujúcemu mužskému postoju.<sup>77</sup> Scheman zdôrazňuje, že pojem rodu nie je pre spôsob popisu sveta a poznávanie ako také, teda pre epistemológiu irelevantný.<sup>78</sup> Uvedené výhrady sú nezriedka kritizované ako konšpiratívne, paranoidné a nekritické. Napriek tomu, príkladná situácia v odlišnom

---

<sup>77</sup> Por. SCHEMAN, N.: *Engenderings Constructions of Knowledge, Authority, and Privilege*. New York; London : Routledge, 1993, s. 1–8.

<sup>78</sup> Por. SCHEMAN, N.: *Engenderings Constructions of Knowledge, Authority, and Privilege*, s. 8. „The challenge of feminist philosophy is thus connected to the challenge of radical feminist and post-colonialist politics: do we need and can we formulate a radically different subjectivity, constituted by radically different norms, and authoritative on radically different grounds?“

finančnom ohodnotení muža a ženy, s ktorou sa stretávame v niektorých vyspelých západoeurópskych krajinách, je pomerne banálny fakt, ktorý uvedené myšlienky legitimizuje a vzhľadom na filozofickú reflexiu odráža zaujímavý problém: v čom väzí daná rozdielnosť v hodnotení muža a ženy?

Vráťme sa však k Judith Butler, ktorá je práve tou, koho Kuby označuje za genderovú feministku. Butler vychádza z Foucaultových predstáv o sociálnej a kultúrnej podmienenosti pojmu rod. Vychádzajúc z autorov ako je Thomas Laquer, Lacan a Foucault dochádza Butler k záveru, že rod nie je len dodatok, ale vnímanie pohlavia priamo vplýva na význam rodových vzťahov. Samozrejme, takýto postoj, skok z roviny jazyka do ontológie možno chápať ako radikálny konštruktivizmus a priamo tomu podmieniť kritiku z pozícií metafyziky realizmu.<sup>79</sup> Problém však nie je natoľko čiernobiely, ako sa zdá. Aby sme pochopili, čo vedie Butler k tomuto prepojeniu, musíme si uvedomiť, že feministická agenda má predovšetkým jeden cieľ, a tým je rekonštrukcia etických vzťahov. Butler odmieta akúsi nezávislú danosť, pretože ani naše poznanie nie je poznaním nezávislej skutočnosti, ale naopak jej spolukonštruovaním. Pojem konštruktivizmu sa u Butler objavuje práve v tomto kontexte a pojem rodovej rovnosti (čo je pravdepodobne aj pre každého konzervatívca rozumná a legitímna požiadavka) musí vychádzať z pochopenia, nakoľko je pojem rodu diskurzívne podmienený. Samotná Butler sa podľa Hackinga od konštruktivizmu odvracia, pretože sa snaží ukázať, že je to práve konštruktivizmus, ktorý aj v minulosti viedol k chápaniu rodu ako niečoho, čo bolo chápané ako dané a zároveň diskurzívne „zanesené“. Feministická agenda, ako ju chápe Butler, sa snaží o rodovú rovnosť práve z tohto dôvodu, aby ukázala neexistenciu toho, čo je preddiskurzívny koncept rodu a jeho diskurzívne konštruovanie.

Zdá sa však, že podľa Kuby existuje aj iná Butler. Nejde len o interpretáciu, ide paradoxne o konštrukciu profilu americkej filozofky, ktorá je podľa Kuby nielen postmodernou filozofkou, ale aj lesba, ktorá sa zasadzuje nielen o rodovú ideológiu, ale tiež o queerovú agendu. Tie sú, samozrejme, neprijateľné z hľadiska katolíckej mravouky. Otázkou ostáva, nakoľko je podoba Butler, ako ju podáva Kuby, zhodná s reálnou americkou filozofkou. Boj proti prirodzenosti, ktorého je Butler súčasťou, je v knihe *Globálna sexuálna revolúcia* vysvetlený veľmi nedostatočne.<sup>80</sup>

---

<sup>79</sup> V tejto veci treba spomenúť polemiku medzi Nagl-Docekal a Butler. Skok z roviny jazyka do ontológie, čo je možné práve vďaka antirealistickému stanovisku Butler, nie je prijateľný ani pre feministickú filozofku akou je Nagl-Docekal.

<sup>80</sup> MARSCHÜTZ, G.: Ztrácí se dnes biologické pohlaví? In: *Universum, revue České křesťanské akademie*, roč. 26, 2016, č. 2, s. 33–35. Marschützová kritika vyznieva miestami veľmi kriticky predovšetkým k metodike s akou Kuby pracuje a posudzuje diela ideologicky nevhodných autorov. Treba však dodať, že kritický tón nie je len na mieste, ale porovnanie textov Judith Butler s následnou interpretáciou Gabriele Kuby vyvoláva otázku

Kuby, v slovenskom vydaní svojej knihy, vyberá z knihy *Bodies that Matter* nasledovnú pasáž ako signifikatný prejav postmodernistického konštruktivismu:

„Biologické pohlavie“ je ideálna hypotéza, ktorá sa časom nevyhnutne materializuje. Nie je to jednoduchá skutočnosť alebo statický stav tela, ale proces, po ktorom regulujúce normy materializujú biologické pohlavie a toto materializovanie dosahujú vynúteným sústavným opakovaním oných predpisov.<sup>81</sup>

Kuby, ktorá sa stavia do pozície prekladateľky filozofického konceptu do bežnej reči, vyvodzuje z tohto, z kontextu vytrhnutého citátu nasledovné závery. Podľa nej, Butler a gender ideológia – ako je vidno (nemeckej autorke) z uvedeného citátu jej knihy – sa snažia zničiť fakt rozdielnosti medzi mužmi a ženami. Ak aj opomenieme absurdnosť tohto obvinenia, ktoré dementuje Butler vo svojich neskorších prácach, Kuby sa ukazuje ako nie príliš dobrý analytik filozofických textov. Skutočne z uvedeného textu Butler vyplýva odmietnutie pohlaví? Podľa Kuby a jej interpretácie, Butler verí, že „pohlavie je fantázia, niečo v čo veríme preto, lebo sa nám to takto často opakuje“<sup>82</sup>. Kuby zdôrazňuje, že pre Butler pohlavie nehrá žiadnu rolu, identita je fluidná a rod je performance, ktoré sa mení podľa ľubovôle aktéra. Nevie, akú knihu od Butler číta Gabriele Kuby, ale pravdepodobne inú, akou je *Gender Trouble*. Butler je nepochybne štýlovo ťažkou autorkou, napriek tomu je až zarážajúce, nakoľko sa jej dostáva nepochopenia tam, kde sa dajú veci analyzovať ozaj jednoducho. Butler ide o zrušenie chápania rodu ako niečoho, čo je zviazané s pohlavím, a to predovšetkým pre kultúrny dosah.

---

o schopnosti autorky pochopiť výhrady a myšlienky americkej filozofky. V rámci kritiky Butler u Kuby nenájdeme žiadnu hermeneuticky relevantnú metódu. Nemecká autorka sa drží iba jednej jej knihy, ktorú je samozrejme oprávnená kritizovať, ale rozhodne to nemôže ilustrovať komplexnosť Butlerovej agendy. Treba však podotknúť, že Butler určite kritizovateľná je. Predovšetkým jej filozofické východiská (Foucault, Derrida, Lacan a pod.) možno ukázať ako nekonzistentné, čo však nevylučuje ich inšpiratívnosť. Podobne ako Kuby, aj Nussbaum poukazuje na niektoré problémy, s ktorými sa stretávame pri čítaní Butler. Na rozdiel od jej politickej agendy v médiách jej Nussbaum vytyka obskúrny a ťažký jazyk. Avšak najproblematickejšie je pre Nussbaum niečo iné, a to je nekonzistentnosť či nejasnosť východísk autorov, s ktorými Butler pracuje ako zdrojmi svojej koncepcie rodu. Nedostatočné či vágne teoretické východiská sú podľa Nussbaum tým, čo potom vedie k vágnej praktickej agende. V kritike Nussbaumovej sa napokon stretávame s tým, že teoretizovanie, ktoré ponúka Butler je vlastne nedostatočne efektívnym filozofovaním, módnou podobou skutočnej filozofickej práce. Porov. NUSSBAUM, M.: The Professor of Parody: The Hip Defeatism of Judith Butler. In: *The New Republic* 22, s. 37–45. <http://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Nussbaum-Butler-Critique-NR-2-99.pdf> (23. 6. 2017)

<sup>81</sup> KUBY, G.: *Globálna sexuálna revolúcia : strata slobody v mene slobody*. Bratislava : Lúč, 2013. s. 77. Porov. BUTLER, J.: *Bodies That Matter On the discursive limits of "sex"*. London; New York : Routledge, 2011, s. xii. „In other words, “sex” is an ideal construct which is forcibly materialized through time. It is not a simple fact or static condition of a body, but a process whereby regulatory norms materialize “sex” and achieve this materialization through a forcible reiteration of those norms.“

<sup>82</sup> KUBY, G.: *Globálna sexuálna revolúcia : strata slobody v mene slobody*, s. 76–81.

„Do takej miery, do akej rodovej normy (ideálny dimorfizmus, heterosexuálna komplementarita tel, ideály a pravidlá správnej a nesprávnej mužskosti a ženskosti, z ktorých mnohé sú poistené rasovými kódmi čistoty a tabu zameranými proti miešaniu rás) stanovujú, čo bude a čo nebude inteligibilne ľudské, čo bude a čo nebude považované za „skutočné“, nastoľujú aj ontologickú oblasť, v ktorej telá môžu získať legitímne vyjadrenie.“<sup>83</sup>

Celou knihou Butler sa tiahne kľúč, ktorý vysvetľuje (bez ohľadu na súhlas či nesúhlas) zmysel jej presvedčenia. Tým je spojenie problémov jazyk – politika – rovnosť. Práve tento aspekt či spojenie viacerých kľúčových pojmov ako aj východiská, ktoré motivovali Butler, Kuby nevidí. A pritom ide o kľúčový fakt interpretácie. Je to práve jazyk, ktorý vychádza z previazania moci a subjektov moci, čo je podľa Butler heterosexuálne orientovaná väčšina, ktorá konštruje jazyk. Jazyk má performatívnu povahu a podľa Butler je právny a politický jazyk tým, čo normatívne niečo tvrdí. Právna moc a kultúrna tradícia produkujú, nie len reprezentujú. To je hlavná pointa presvedčenia Butler. Ak to možno voľne parafrázovať – vojnu píšú víťazi. Hovorenie v pojmoch rodu zo sebou nevyhnutne nesie subverziu jedného pred druhým. To je cieľom kritiky rodu, vniesť rodovú rovnosť nie rovnakosť. Butler, ktorá sa k problematike vzťahu sexu a rodu vyjadrovala aj v iných publikáciách a článkoch, veľmi jednoducho dementuje konštruktivizmus, z ktorého ju obviňuje Kuby. Východiská, s ktorými Butler pracuje zdôrazňujú dialektiku subjekt – gender. V knihe *Bodies that Matter* poukazuje na tento vzťah ako aj nemožnosť odtrhnúť rod od chápania subjektu.<sup>84</sup> Explicitne sa však vracia k otázke materiality, teda tela a biologického pohlavia. Dialektický vzťah medzi subjektom a rodom tak dopĺňa o otázku pohlavia.

### Na ceste k dialógu s Butler

Rakúsky teológ Marschütz interpretuje koncept Butler ako inšpirujúci názor vychádzajúci z kategórie gender, ktorá je na pomedzí esencializmu a historicizmu. Dochádza tak ku dialógu toho, čo je nemenné, s tým, čo je tvarované kultúrou. Podľa neho Butler vo svojej koncepcii kladie do popredia práve aspekt kultúrnej podmienenosti, a tým prirodzene odsúva do úzadia ďalšie dva – prirodzenosť rodu a vzťah pohlavia a rodu v kontexte biológie.

---

<sup>83</sup> BUTLER, J.: *Trampoty s rodom : feminizmus a podrývanie identity*, 2014, s. 22.

<sup>84</sup> BUTLER, J.: *Závažná tela : o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*, s. 9–13. Predhovor k problematike telesnosti vo vzťahu k pojmu gender, ktorý má možnosť čitateľ nahliadnuť v danej knihe výrazne vysvetľuje nedorozumenie a interpretácie, ku ktorým priviedlo čítanie *Gender Trouble* autorov ako Kuby a pod.

Tak vzniká dojem, „akoby sa ho zbavovala“<sup>85</sup>. Akoby pre americkú filozofku neexistoval reálny referent pojmu pohlavie. Disciplinovanejšie čítanie Butler dokazuje, že tak nečiní. Marschütz si však všima iný fenomén. Ak je Butler teoretickou genderovej ideológie, ktorá k problému pohlavia, prirodzenosti a genderu pristupuje z pozície konštruktivismu a akcentuje vzťah pohlavie (prirodzenosť), gender a kultúra, katolícka morálka sa v oficiálnych dokumentoch javí ako primo diversa. „Pohlavná identita zakotvená v prirodzenosti tu ožaruje celú pravdu o bytí muža a predovšetkým ženy.“<sup>86</sup> Je to teda prirodzenosť, ktorá je daná pohlavím, ktorá je následne tým, čo sa demonštruje v rode. Biologické pohlavie implikuje rod. A povedané ešte dôraznejšie, pohlavie nevyhnutne implikuje rod. Lenže voči takto postavenému biologicky chápanému naturalizmu kritika z pera Butler nesmeruje. Paradoxne. To, čo sa snaží povedať je, že neexistuje možnosť čítať pojem pohlavia bez konotácií, ktoré s pojmom toho-ktorého rodu súvisia, a nie to, že by neexistovalo žiadne biologické pohlavie.

Môžeme sa na záver pýtať, ako toto súvisí s pojmom prirodzenosti. To nás dostáva k ďalšej perspektíve výskumu, ktorá však prekračuje hranice tohto príspevku. Ako už bolo naznačené, asi najkonfliktnejším miestom sporu medzi mysliteľmi gender studies a protichodnými názormi je metafyzický koncept realizmu, ktorý je kľúčový aj pre otázku prirodzenosti. Zdá sa, že najčastejším východiskom v problematike prirodzenosti a prirodzeného zákona je predovšetkým Akvinský. Ako sa však ukazuje pri podrobnejšom výklade Tomáša, povaha a kontext prirodzeného zákona, s ktorým pracuje stredoveký mysliteľ, nie je úplne tým istým konceptom, s akým sa stretávame u súdobých iusnaturalistov.<sup>87</sup> Proti otázke prirodzenosti sa najčastejšie vyťahuje jeden kľúčový argument, a tým je logicky kruhová argumentácia, tzv. *petitio principii*. Čo je prirodzené a čo nie? Otázka, či ontologický status rodu a s tým spojené morálne konzekvencie (napr. heterosexuálne manželstvá a ochrana rodiny ako práve toho typu prirodzenosti, ktorý je žiaduci) vyplývajú z prirodzenosti, je podľa niektorých niečo, čo je vkladané do pojmu prirodzenosti samotnej. To, čo z prirodzenosti má byť dedukované, to je do nej samotnej implantované.

Uvedené problémy nemajú byť impulzom k odmietnutiu teórie prirodzeného zákona, naopak majú byť impulzom k reлектúre a skúmaniu zdrojov tejto teórie. Avšak podobne ako

---

<sup>85</sup> MARSCHÜTZ, G.: *Ztrácí se dnes biologické pohlaví?*, s. 35.

<sup>86</sup> MARSCHÜTZ, G.: *Ztrácí se dnes biologické pohlaví?*, s. 35.

<sup>87</sup> Por. CHABADA, M.: *Prirodzený zákon v scholastike a širšej dejinno-filozofickej perspektíve*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2014.

v prípade iných koncepcií, aj skúmaním prirodzenosti človeka, ktoré prebieha v kontexte partikulárnej vedy (filozofie, teológie), no bez prihliadnutia na imperatív integrálneho skúmania, riskujeme. Riskujeme, že síce získame revizionistický a koherentný vedecký názor, ale určite nie korešpondujúci s realitou. Dialóg s názormi, ktoré reprezentuje Butler a i. nemožno viesť v žiadnom inom kontexte, ako v kontexte filozofickom a predovšetkým metafyzickom. Argumenty, ktorými možno reagovať na niektoré extrémne podoby relativizmu, je vhodnejšie budovať na metafyzických stanoviskách realizmu, a to aj s prihliadnutím na jeho problematické miesta, ako odmietať gender studies a feministickú filozofiu na základe donekonečna opakovanej logickej chyby podsunutého argumentu (straw man argument).

### **Použitá literatúra**

ANICOVÁ R. J.: Odstraňování starých stereotypů v přístupu k roli pohlaví. In: *Getsemany*, roč. 23, 2013, č.5. In: <http://www.getsemany.cz/node/3028> (23. 6. 2017).

BUTLER, J.: *Bodies That Matter On the discursive limits of "sex"*. London; New York : Routledge, 2011.

BUTLER, J.: *Trampoty s rodom : feminizmus a podryvanie identity*. Bratislava : Aspekt, 2014.

BUTLER, J.: *Závažná těla : o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"* Praha : UK, Karolinum, 2016.

*Extracts from Gender as Performance: An Interview with Judith Butler : Interview by Peter Osborne and Lynne Segal*, London, 1993. In: <http://www.theory.org.uk/but-int1.htm> (23. 6. 2017) *Kurzíva L.J.*

HACKING, I.: *Sociálna konštrukcia – ale čoho: Čo je a čo nie je sociálnou konštrukciou*. Bratislava : Kalligram, 2006

CHABADA, M.: *Prirodzený zákon v scholastike a širšej dejinno-filozofickej perspektíve*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014.

JORDAN, M. D.: *Rewritten Theology : Aquinas After His Readers*. Malden (MA/USA); Oxford (UK) : Blackwell, 2006.

KUBY, G.: *Globálna sexuálna revolúcia : strata slobody v mene slobody*. Bratislava : Lúč, 2013. s. 77.



- MARSCHÜTZ, G.: Ztrácí se dnes biologické pohlaví? In: *Universum, revue České křesťanské akademie*, roč. 26, 2016, č. 2, s. 33–35.
- MARVAN, T.: *Realismus a relativismus*. Praha : Academia, 2014.
- NAGL-DOCEKAL, Herta: Feministická filozofia: Ako môže filozofia prispieť k etablovaníu rodovo spravodlivých podmienok. In: *Filozofia*, roč. 63, 2008, č. 6, s. 469–479.
- NAGL-DOCEKAL, Herta: *Feministická filozofie*. Praha : Slon, 2007.
- NUSSBAUM, M.: The Professor of Parody: The Hip Defeatism of Judith Butler. In: *The New Republic* 22, s. 37–45. <http://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Nussbaum-Butler-Critique-NR-2-99.pdf> (23. 6. 2017)
- PEREGRIN, J.: Děláme světy jazykem. In: CMOREJ, P. (ed.): *K filozofii jazyka, vedy a iným problémom (Organon F – príloha – 1998)*. Bratislava : Infopress, 1998, s. 40–48.
- PERINTFALVI, R.: *The Real Face of the Anti-gender Kulturkampf – The Rise of a New Kind of Political and Religious Fundamentalism in Europe?* In: [http://www.icmica-miic.org/attachments/article/11731/the real face of the anti-gender kulturkampf - Dr. Rita Perintfalvi.pdf](http://www.icmica-miic.org/attachments/article/11731/the%20real%20face%20of%20the%20anti-gender%20kulturkampf%20-%20Dr.%20Rita%20Perintfalvi.pdf) (26. 6. 2017).
- PETRÁČEK, T.: Sylabus omylů piánské církve. Církev, hereze a II. vatikánský koncil. In: *Salve*, roč. 25, 2015, č. 4, s.11–32.
- ROGERS Jr., E. F.: *Aquinas and The Supreme Court : Race, Gender, and the Failure of Natural Law in Thomas's Biblical Commentaries*. Malden (MA/USA); Oxford (UK); Chichester, West Sussex (UK) : Wiley-Blackwell, 2013.
- SCHEMAN, N.: *Engenderings Constructions of Knowledge, Authority, and Privilege*. New York; London : Routledge, 1993.

doc. PhDr. Miroslav Karaba, PhD.: **Problematika prirodzenosti človeka z pohľadu evolučnej biológie a neurovedy**

### **Abstrakt**

Predložený príspevok sa zaoberá problematikou prirodzenosti (človeka) v kontexte poznatkov niektorých súčasných prírodovedných disciplín. Samotný termín „prirodzenosť“ je podľa môjho názoru na jednej strane nadužívaný príp. zneužívaný (napr. v niektorých typoch argumentácie v rámci katolíckej cirkvi) a na druhej strane je v majoritnej filozofickej spoločnosti jeho hodnota takmer úplne devalvovaná. Z hľadiska témy nášho grantu sa mi javí ako zaujímavé preskúmať niektoré aspekty tejto problematiky.

Na problematiku sa pritom pozrieme z dvoch základných aspektov – evolučnej biológie (genetiky) a neurovedy. Súčasné vedecké teórie totiž stavajú dlhodobo akceptované koncepcie do nového svetla a často ich aj spochybňujú. Vynárajú sa tak otázky typu: Sme determinovaný našimi génmi, zdedenými po primitívnejších predchodcoch? Vyžaduje si prijatie evolučných téz odmietnutie alebo revíziu tradičného kresťanského chápania ľudskej prirodzenosti? Alebo: Ukazuje nám neuroveda, že všetky mentálne aktivity sú úplne determinované činnosťou neurónov?

**1. Evolúcia, genetika a ľudská prirodzenosť.** Evolučná teória sa stala výzvou nielen pre klasické koncepty Boha ale aj pre tradičnú náuku o ľudskej prirodzenosti. Od Darwinových čias sa podarilo z mnohých vedeckých disciplín nazhromaždiť množstvo dôkazov o pôvode človeka z jeho prehumánnych predchodcov. Molekulárna biológia nám ukázala, že súčasný človek a šimpanzy majú rovnakých viac ako 99 percent DNA, aj keď samozrejme to jedno percento v ktorom sa odlišujú je z nášho pohľadu rozhodujúce. Uvediem len zopár príkladov, ktoré pomôžu pri dokumentácii súčasného stavu.

Výskum spoločenského hmyzu ukázal, že aj na tejto úrovni existuje sebaobetovanie v prospech celku. Edward O. Wilson napr. ukázal, že takáto stratégia síce znižuje počet potomkov u jednotlivca ale zvyšuje jeho počet v rámci celej komunity. Wilson tak prichádza k záveru, že evolučná biológia vysvetlí všetky aspekty ľudského života, vrátane tých náboženských a etických.<sup>88</sup> Morálka je iba vyjadrením emócií zakódovaných v génoch a v budúcnosti ju nebudeme potrebovať, pretože veda odhalila jej materiálny základ. Aj evolučná psychológia preberá tieto socio-biologické predpoklady a pridáva k nim veľkú úlohu kultúry, ktorá determinuje spôsoby ako naše genetické dedičstvo vplýva na naše správanie. Robert Wright spopularizoval tieto myšlienky napr. známym článkom v časopise Time

---

<sup>88</sup> WILSON, E. O.: *Sociobiology: The New Synthesis*. Cambridge: Harvard University Press, 1976.

s názvom „Nevera: Môže to byť v našich génoch“<sup>89</sup>, kde tvrdí, že cudzoložstvo je prirodzené, pretože správanie, ktoré uprednostňuje vyšší počet genetických potomkov bolo vybrané v priebehu doby kamennej. Wright tvrdí, že muži sú náchylní na promiskuitu preto, že tak môžu rozširovať svoje gény s relatívne malou investíciou do výchovy potomkov. Rovnako tvrdí, že existuje genetický základ pre kriminalitu a viera v slobodnú vôľu je iba užitočnou fikciou, ktorá nám umožňuje pracovať s konceptom zodpovednosti a udeľovať tresty, ktoré majú odstrašiť od tejto činnosti.

Inou oblasťou sú výskumy na ľudoopoch, ktoré ukazujú ako blízko sú ich schopnosti tým ľudským. Jane Goodall skúmala sociálny život šimpanzov v tanzánskych pralesoch. Zaznamenala u nich také prejavy náklonnosti akými sú bozkávanie, objatie a držanie sa za ruky. Šimpanzy sa vedia smiať ale vedia aj podvádzať a navzájom si pripravovať lest'. Goodall odhalila aj temné stránky ich spoločenského života v ktorom sa nachádza sexuálne násilie, teritoriálna agresia či zabíjanie šimpanzov z iných skupín. Stretla sa ale aj s prípadmi súcitu a empatie, napr. v prípadoch adopcie sirôt samcami z konkurenčnej skupiny. Pozorovala aj také javy akými boli hlboká pozornosť či extatické tance pri vodopádoch.<sup>90</sup> Iné štúdie hovoria o prípadoch adopcie opice s deformovanými končatinami a to dokonca v rámci iného kmeňa, o vrátení zraneného dieťaťa gorilou v ZOO alebo o zmierovacej stratégii šimpanzov, ktorá je uplatňovaná v prípade konfliktov medzi samcami a ktorá vedie k upokojeniu a následnej kooperácii medzi pôvodne bojachtivými jedincami. U šimpanzov sa dokonca hovorí o existencii kódexu sociálneho správania a evidentné sú aj tresty pre tých, ktorí ho porušia.

Dôležitou súčasťou náboženského života človeka sú rituály. Julian Huxley, Konrad Lorentz a iní etológovia opísali množstvo rituálov u rôznych živočíchov. Zvieratá vykazujú mnohé spôsoby formalizovaného správania akými sú napr. dvorenie a teritoriálne rituály, ktoré sa prenášajú geneticky. Jedinec z jedného druhu má v sebe naprogramovanú odpoveď na rituálne správanie sa iného jedinca daného druhu, ktorý tak dostane na svoju iniciatívu príslušnú odpoveď. Niektorí (napr. psychiater Eugene d'Aquili)<sup>91</sup> tento fakt interpretovali tak, že ľudské rituály sú vo svojom základe podmienené podobnými genetickými a mozgovými štruktúrami, hoci u človeka sú konkrétne rituály podmienené aj kultúrne.

---

<sup>89</sup> WRIGHT, R.: Our Cheating Hearts. Time 144 (15. august, 1994, s. 45-52. (Porov. WRIGHT, R.: *The Moral Animal: Evolutionary Psychology and Everyday Life*. New York: Pantheon Books, 1994.)

<sup>90</sup> GOODALL, J.: *The Chimpanzees of Gombe*. Cambridge: Harvard University Press, 1986.

<sup>91</sup> D'AQUILI, E. G.: The Myth-Ritual Complex: A Biogenetical Structural Analysis. In: *Zygon* 18 (1983), s. 247-269.

Týmito príkladmi chceme ilustrovať fakt, že evolučná teória a genetika, resp. informácie ktoré nám prinášajú podstatne menia náš pohľad na nás samých. Bolo by chybou tieto informácie ignorovať či už z pohodlnosti alebo z falošnej vernosti „tradičným“ teóriám.

**2. Neuroveda, umelá inteligencia a ľudská prirodzenosť.** Druhá oblasť, ktorá ovplyvňuje naše chápanie ľudskej prirodzenosti je neuroveda a výskum v oblasti umelej inteligencie. Moje východisko už predpokladá odmietnutie materializmu a dualizmu telo – myseľ, ktoré môžeme uskutočniť na základe prijatia holistického pohľadu na človeka, chápaného ako hierarchiu rôznych úrovní.

V rámci neurovedy sa zameriam na tri aspekty ktorými sú stelesnenie, emócie a sociálne „ja“. Podobne ako vo v predchádzajúcej časti aj tu sa dá na mnohých konkrétnych príkladoch ukázať, že rozdiel medzi človek a ostatnými živočíchmi nie je ani zďaleka taký veľký a zrejmy ako sme si zvykli v histórii našej filozoficko-teologickej tradícii myslieť.

Percepcia je evolučným produktom telesnej činnosti. Humberto Maturana a Francico Varela zdôrazňujú, že konkrétne potreby a činnosti organizmu spôsobujú, že sa v jednotlivom prípade vyvinie určitý percepčný systém. Napr. vo vizuálnom systéme žaby reagujú určité neuróny iba na malé tmavé bodky, bezpochyby sú tak úspešnejšie pri chytaní potravy, v tomto prípade múch. Podľa týchto autorov sa podobne aj ľudská neurofyziológia vyvinula súbežne s typickými ľudskými cieľmi a záujmami.<sup>92</sup> Vplyv biochemických procesov na mentálne udalosti bol preukázaný v rôznych štúdiách založených na výskume vplyvu hormónov, „mysleľ ovplyvňujúcich“ drog a terapeutických liečiv. Podobne aj korelácia medzi konkrétnymi časťami mozgu a rôznymi typmi mentálnych činností bola v ostatných rokoch detailne zmapovaná. Pozitrónová emisná tomografia nám umožňuje sledovať prietok krvi vo vybraných (veľmi malých) mozgových lokalitách, zatiaľ čo subjekt rieši kognitívne úlohy. Poškodenie nejakej časti mozgu môže spôsobiť stratu konkrétnej spôsobilosti, avšak bez narušenia iných spôsobilostí. Jeden pacient s mozgovou léziou bol schopný písať jasné a logické texty, avšak už nebol schopný ich prečítať. Oliver Sacks opisuje pacientov, ktorí neboli schopní rozpoznávať tváre, ale nemali žiaden problém pri rozpoznávaní zvierat a predmetov.<sup>93</sup>

Druhým aspektom sú emócie, ktoré sú v súčasnosti skúmané niekoľkými základnými prístupmi (evolučný, kognitívny, sociálny, neurálny). Už Darwin považoval emočné formy správania za akési zvyšky činností, ktoré sa v priebehu evolučnej histórie ukázali ako

---

<sup>92</sup> Por. MATURANA, H. R. and VARELA, F. J.: *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding*. Boston: Science Library, 1987.

<sup>93</sup> Por. SACKS, O. W.: *The Man Who Mistook His Wife for a Hat*. New York: HarperCollins, 1985.

funkčné. V kognitívnom prístupe sa zdôrazňuje, že reakcie živočíchov (a teda aj človeka) sú z časti inštinktívne, zároveň však reflektujú kognitívne zhodnotenie situácie (napr. nebezpečenstva). Autori tejto proveniencie zdôrazňujú neoddeliteľnosť emócií od kognitívnych funkcií a *vice versa*.<sup>94</sup> V rámci sociálnej perspektívy sa skúma úloha výchovy a kultúry na formovanie emócií človeka.<sup>95</sup> V neurálnom prístupe sú predmetom skúmania fyziologické štruktúry mozgu, ktorých poznanie nám môže pomôcť pochopiť fungovanie emócií. Spomeňme napr. štúdie Josepha LeDoux, ktorý cez zmenu tlaku a tepu srdca skúmal emócie u potkanov. Objavil priame neurálne spojenie medzi sluchovým aparátom a amygdalou<sup>96</sup>, keď púšťal potkanom zvuk, ktorý sa predtým spájal s elektrickým šokom. Toto prepojenie umožňuje veľmi rýchlu reakciu a je preto výhodné z evolučného hľadiska.<sup>97</sup>

Vyššie zmienené prístupy treba chápať ako navzájom sa dopĺňajúce. Ako poznamenáva Barbour, bolo by vhodné na ne nahliadať ako na alternatívne perspektívy, používajúce odlišné úrovne analýzy, ktoré ale nie sú navzájom inkompatibilné. Emócie sa tak javia ako mnohostranné fenomény, ktoré sú adaptívnymi ako aj kognitívnymi mechanizmami, sociálnymi konštrukciami a neurálnymi procesmi zároveň.<sup>98</sup> V takomto prípade však treba vysvetliť aký je medzi týmito úrovňami vzťah a ako navzájom súvisia.

Následne by som chcel tieto nové východiská aplikovať na kresťanskú koncepciu ľudskej prirodzenosti a skúmať, aké budú ich dôsledky. Podľa tohto tradičného chápania bolo ľudstvo stvorené na Boží obraz, padlo v prvotnom hriechu, bolo vykúpené Kristom a je pozvané k láske nielen k priateľom ale aj k nepriateľom. Toto sú podľa môjho názoru štyri základné črty ľudskej prirodzenosti v rámci kresťanskej paradigmy. Vo svojom príspevku sa pokúsime o evolučnú interpretáciu týchto črt, domnievame sa totiž, že jej dôsledkom je nutnosť minimálne revidovať niektoré aspekty naše koncepcie prirodzenosti. To by následne mohlo byť zaujímavé z hľadiska pochopenia manželstva a rodiny. Keďže nie som teológ, zameriam sa pritom na filozofické aspekty tejto problematiky ale pomôžem si myšlienkami autorov akými sú napr. Tillich, Habermas, Hefner. Základným východiskom pre mňa však bude procesuálna filozofia, ktorej základy vypracoval Alfred N. Whitehead a neho nadviazali napr. Charles Hartshorne a David Griffin.

---

<sup>94</sup> Por. ARNOLD, M.: *Emotion and Personality*, 2 vols. New York: Columbia University Press, 1960.

<sup>95</sup> Por. HARRÉ, R. ed.: *The Social Construction of Emotions*. Oxford: Basil Blackwell, 1986; GERGEN, K. J. and DAVIS, K. E.: *The Social Construction of the Person*. New York: Springer-Verlag, 1985.

<sup>96</sup> Amygdala je párová mozgová štruktúra stavovcov (vrátane človeka) umiestnená v strednej časti spánkového laloku. Prostredníctvom dráh je prepojená s ostatnými časťami limbického systému a s mozgovou kôrou.

<sup>97</sup> LeDOUX, J.: *The Emotional Brain: The Mysterious Underpinnings of Emotional Life*. New York: Simon & Schuster, 1996.

<sup>98</sup> BARBOUR, I. G.: *Nature, Human Nature and God*. Minneapolis: Fortress Press, 2002, s. 74.

**Použitá literatúra:**

ARNOLD, M.: *Emotion and Personality, 2 vols.* New York: Columbia University Press, 1960.

BARBOUR, I. G.: *Nature, Human Nature and God.* Minneapolis: Fortress Press, 2002.

D'AQUILI, E. G.: The Myth-Ritual Complex: A Biogenetical Structural Analysis. In: *Zygon* 18 (1983), s. 247-269.

DAVIS, K. E.: *The Social Construction of the Person.* New York: Springer-Verlag, 1985.

GOODALL, J.: *The Chimpanzees of Gombe.* Cambridge: Harvard University Press, 1986.

HARRÉ, R. ed.: *The Social Construction of Emotions.* Oxford: Basil Blackwell, 1986.

LeDOUX, J.: *The Emotional Brain: The Mysterious Underpinnings of Emotional Life.* New York: Simon & Schuster, 1996.

MATURANA, H. R. and VARELA, F. J.: *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding.* Boston: Science Library, 1987.

SACKS, O. W.: *The Man Who Mistook His Wife for a Hat.* New York: HarperCollins, 1985.

WILSON, E. O.: *Sociobiology: The New Synthesis.* Cambridge: Harvard University Press, 1976.

WRIGHT, R.: *The Moral Animal: Evolutionary Psychology and Everyday Life.* New York: Pantheon Books, 1994.

### **Abstrakt**

Perspektívy a pohľad na človeka sa v posledných dekádach 19. a na začiatku a v polovici 20. storočia radikálne zmenili. Nástup novej vedy formoval zmenu paradigmy aj v humanitných vedách. Hľadanie pevného archimedovského bodu vo fyzike bolo spochybnené a rovnaké očakávania sa týkali definitívnych tvrdení v humanitných vedách. Zdá sa, že sociálne vedy zareagovali na túto potrebu redefinície človeka rôznymi prototypmi odpovedí. Každý takýto prototyp predstavuje paradigmu výkladu človeka a svetonázor, ktorým sa daná doba pozerá na skutočnosť okolo nás. Rovnako vidno, že ide o historické prototypy, ktorých odpovede a ponúkané interpretačné návrhy sa ukázali ako nedostačujúce. Hľadanie v sociálnych vedách komplikuje technologické zrýchlenie, ktorého tretia vlna k nám na záver 20. storočia dorazila s plnou rýchlou. Zrýchlenie by sa zdanlivo nemalo podpísať na substančnom modeli človeka a jeho správania. V tomto článku sa pousilujeme načrtnúť, akým spôsobom sa práve tento obraz človeka v sociálnych vedách formoval a ako nášho naozaj zapôsobil spomínaný moment ekonomicko-technologických výdobytkov.

**Kľúčové slová:** sociálne vedy – človek – definícia – identita - fluidita

Všetci si dobre uvedomujeme rozdiel medzi vedeckým opisom sveta a našou skúsenosťou, naším pozorovaním toho istého sveta. Rozdiel medzi jablkom, ktoré ochutnáme a cítime na jazyku, ktorého kyselkavé a sladké šťavy prevažujeme na jazyku, je iný ako obraz jablka, ktorý získame pod mikroskopom či analýzou jeho zloženia. Tento dvojaký prístup ku skutočnosti – jednak prostredníctvom vedeckej metódy a jednak prostredníctvom osobnej skúsenosti a zážitku – mapuje snahu, ktorá sa v dejinách filozofie spája s dvoma hlavnými interpretáciami toho, aký svet naozaj je a aký je ten najsprávnejší a najpravdivejší obsah nášho poznania.

Tieto dva prístupy či obrazy sa aj pod vplyvom politických lobingov a všeinterpretačných ambícií v 20. storočí pokúsili mnohí myslitelia zladit' a vytvoriť prototypy, ktoré mali vystihnúť objektívnu vedeckú hodnotu zistenú nameranými dátami a vytvoriť tak „lepší“ výklad ako boli tie staré.

V sociálnych vedách – sociológii - sa v posledných desaťročiach výskum ohľadom človeka a jeho podstaty spojil takpovediac s tromi problematickými heslami. Šlo o dosť kritizované pozície, ktoré boli čiastočne tendenčné a čiastočne dobové. Boli to snahy vymodelovať akési fungujúce prototypy človeka, ktorých predstaviteľov – a to treba povedať - by sme však v realite nikdy nestretli. Prototypy, ktoré nezodpovedajú takpovediac nikomu a ničomu v kultúre či spoločnosti, ale visia nad týmito spoločnosťami ako hlavný interpretačný kľúč myslenia a prizma, ktorou sa pozerá na svet. Zo strany sociológie to bola práve snaha napasovať onen vedecký obraz na skutočného človeka a zotrieť medzi týmito dvoma podobami skúsenosti akýkoľvek rozdiel.

Prvým z nich bol *homo oeconomicus* - prototyp zaujímavý z hľadiska trhového hospodárstva. Asi najčastejšia a najznámejšia téma – spotrebiteľ, konzument, zaujímavý z hľadiska ponuky a dopytu, z hľadiska cenotvorby charakteristický racionálnym správaním a voľbou. Dvadsiate storočie bolo v optike spotreby nadprodukciou prostriedkov, prostriedky sa vyrábali stále rýchlejšie, predbiehala sa potreba i spotreba. Menovateľom všetkého v takejto industriálnej spoločnosti bola anonymita a masa. Na druhej strane na všetkom utkvel takpovediac prach potreby a materiálnych statkov a všetko bolo pomerované nadštandardným konzumom, čo prinieslo do života človeka zívajúcu prázdnotu úzkosti z neadekvátneho sebaepochopenia. Ciele človeka sa začali zahmlievať a naplňala ho čoraz väčšia bezradnosť a depresia. Ako hovorí Ernst Jünger, svet práce priniesol nový jazyk, ktorým sa prekvapivo rýchlo začalo rozprávať a s ním aj „novú prózu“: morfémami, hláskami či slovami tejto prózy bolo klopanie šijacích strojov, bezduché ťukanie do písacích strojov, rachotenie hutných a zbrojných závodov, pričom táto nová próza a jazyk vopred naznačovala budúcu „kľatbu sebazničenia“<sup>99</sup>.

Druhým, oveľa nástojčivejším a asertívnejším modelom bol prototyp – akoby odpovede na ekonomického človeka – a tým sa stal *psychological man*, ako ho nazval Philip Rieff (Freud, emergence of psychological man), pretože podľa neho je jeho

---

<sup>99</sup> Por. JÜNGER, E.: Die Ablösung des bürgerlichen Individuums durch den Typus des Arbeiters. In: Der Arbeiter. Sämtliche Werke, Band 8, Stuttgart 1981, s. 67.



kmotrom Freud. *Psychological man* je človek charakteristický svojimi dilemami medzi dobrom a zlom, vnútornými poryvmi a zmietaním sa medzi zamýšľaným dobrom a vykonaným zlom, respektíve skúmaním svojich motívov konania. Ak sa *homo oeconomicus* usiloval o vedeckú aplikáciu poznania na svet vlastnej skúsenosti a osobného života a snažil sa tieto dva svety zmieriť, práve v tomto prototypy psychologického človeka sa podľa Dahrendorfa najviac presadzovalo zmierenie medzi vedeckými nástrojmi analýzy a diagnózy a osobným vedomím/nevedomím jednotlivca a toto vysvetlenie sa podávalo prostredníctvom ľudského psyché. Je asi zrejmé, že odpoveď, či sa niečo také naozaj podarilo, je negatívna.

Idea vlastnej sebatvorby a sebauplatnenia so sebou prinášala semená demokracie zmiešané so zárodočnými bunkami totalitarizmu. Nová éra povolných vecí a slobody voľby bola tehotná veľmi rozdielnymi dvojčatami: na jednej strane dvojča ľudských práv a na druhej strane to, čo H. Arendt nazýva „pokušením totalitarizmu“.

Po týchto dvoch prototypoch, ktoré predstavovali základnú perspektívu v otázke jednotlivca, ale aj konštantné spôsoby správania a jeho interpretácie, Dahrendorf analyzuje „potrebu“ nástupu *homo sociologicus*, ktorý by zohľadnil nielen individualistické, ale aj kolektívne stránky človeka. Mohli by sme povedať, že prototypy dovtedajších dvoch ľudí predstavujú modernistickú požiadavku stelesnenú pravicovým liberalizmom a myšlienkou nehatených osobných práv a slobôd. Navyše, tieto dva prototypy sa snažili definovať „vedecký“ obraz človeka a jeho podstatu, kým nový prototyp *homo sociologicus* by mal pre zmenu pracovať s každodenným človekom, ktorého stretávame na ulici, ktorý takpovediac vytvára štatistické kategórie. Základnou funkciou tohto prototypu *homo sociologicus* je „sociálny vzťah“, „sociálna rola“ – čiže už nie je individuálne hodnoty a motívy, respektíve vedome (či podvedome) volené ciele konania, ale spoločensky konštituované pozície a „Sitz im Leben“. Týmto sociálnymi vzťahmi, funkciami či rolami sa najviac zaoberal Talcott Parson a Max Weber. Jediniec existuje v zásade „medzi“ – medzi svetom a spoločnosťou - a nemôže byť bez oboch. V rámci spoločnosti – tejto nemej a slepej jednotke, ktorá neexistuje, respektíve existuje vždy anonymne, vystupuje jednotlivec vždy v nejakej očakávanej alebo požadovanej úlohe, role či pozícii. Pozícia či pozérstvo je vopred nastolenou a práve preto chýbajúcou zložkou, ktorú dopĺňa jednotlivec, čím naplňuje a korunuje funkčnosť systému. Vzťah a pozícia sú teda dôležité, ale treba povedať, že vzťah jedinca k sebe samému sa prakticky opomína.

Téma *homo sociologicus*, hoci sa snažila poukázať na kolektívny rozmer ľudskej bytosti, na rozdiel od *homo economicus* a *homo psychologicus*, ktoré presadzovali individualistickú perspektívu vlastných hodnôt a názorov, dnes už nie je tiež aktuálna. Všetky tri prototypy vychádzali z projektu moderny, ktorý predpokladal do istej miery akýsi konečný a definitívny stav, „pevné miesto, oporný pilier, nezaujaté stanovisko, či nezaujatý pohľad, na ktorom bolo možné stavať“.

Posledné desaťročie, dva sa pod vplyvom kulturológie a etnológie začal v sociológii rozoberať problém identity – a následne aj v ďalších neuro či kognitívnych vedách. Tento „diskurz o identite“ sa nestal len samostatným a prosperujúcim odvetvím, ale dokonca sa stal prizmou, na základe ktorej sa odkrývali, otvárali a skúmali aj iné aspekty súčasného života (aj vďaka silnej lobby). Podľa Baumana je nástup tejto témy signálom absencie presných definícií. Zdá sa, že chce povedať, že v prípade že nemáme definície, snažíme sa veci „identifikovať“, čo znamená, že ich až opisom vieme označiť. Identita sa tak chápe ako niečo získané až opisom a spoločensky označené. Na rozdiel od filozofického termínu prirodzenosti, ktorý dnes prakticky nikto neskúma a posledný záchvev tohto problému vidíme v piesni „Nature“ od M. Jacksona z albumu Thriller – nastupuje otázka identity.

Pripomína mi to príklad s Hegelom a Heideggerom. Hegel vo svojej *Filozofii dejín*<sup>100</sup> hovorí, že Minerva – bohyňa múdrosti – rozťahuje svoje krídla až za súmraku. K poznaniu sa paradoxne teda dostávame vo chvíli (na rozdiel od Platóna), keď slnečného svetla ubúda. Heidegger pretlmočí túto Hegelovu myšlienku v pojmoch *zuhandensein* a *vorhandensein*. Podľa neho veci poznávame čo do podstaty až vo chvíli, keď ich nemáme poruke. Do chvíle, kým sú takpovediac v našom područí, im nevieme rozumieť a nevieme ich definovať. Ale akonáhle ich strácame, alebo ak o ne prichádzame, začíname im rozumieť a spoznávame ich význam. Z tohto nepriamo teda vyplýva, že definícia veci sa prie s jej danosťou a naopak – ak je skrátka niečo dané, ešte nie je zrejmé, že je to aj pochopené (podľa Heideggera).

Treba povedať, že takáto identita človeka sa prestáva chápať ako niečo definitívne a ukončené. Identita je sumou vzťahov s prostredím, medzi ktorými sú niektoré trvácne a väčšina z nich prechodné. Je to suma vlastností človeka, ktoré nie sú ukončené, ale ktoré sa utvárajú. Problém identity, ktorý trápil muža a ženy na začiatku moderny, zmenil svoju podobu a obsah. V tom čase to bol problém, ktorý by sme mohli charakterizovať otázkou

---

<sup>100</sup> Por. HEGEL, F. G. W.: *Filosofie dejín*. Pelhřimov : Nová Tiskárna 2004, s. 56.

„kam sa mám dostať“, „čo chcem dosiahnuť“, „čo chcem vyštudovať“? Dnes je to skôr problém, ktorý by sme mohli vystihnúť otázkou, typickou pre dnešných bezdomovcov a tulákov: „Kam sa podejem, kde prežijem a prečkám (svoj život, svoje štúdium, svoj vzťah)?“ Problém teda nie je v tom, ako dosiahnuť nejaký predmet (čo bol prípad moderny) a problém takpovediac intencionálny, ale skôr to, ktorý z predmetov si vôbec vybrať? Problémom nie je, že máme sny, ktoré chceme realizovať, ale skôr to, že na miesto za tieto sny nastupujú otázky týkajúce sa bezpečia a zázemia. Horizontálne smerovanie človeka sa takpovediac prestáva správať intencionálne a zostáva zakľúčené do seba, k sebe.

Je skrátka jasné, že čas, keď začínal tvoriť M. Weber a kde - môžeme povedať - stáli oceľové klietky, dnes stoja priečky z kartónu, ktoré zvalia aj najmenšie poryvy vetra. Oceľová klietka symbolizujúca štruktúru spoločnosti – pomyselný štvorec základných vzťahov – rodina a blízke vzťahy, úrad, práca– už dávno rozvetrala a čo nám ostáva z tejto nepevnej stavby je len niekoľko stáročí sa vracajúca otázka po podstate človeka. Inak povedané, perspektíva sa zmenila. Nikto sa dnes už nepýta na podstatu človeka, toto nie je otázka, ktorá trápi dnešného človeka. Miesto neho nastupuje otázka, načo realizovať svoj sen, svoje ciele, veď s napĺňaním takého cieľa je spojeného veľa trápenia a starostí a ktovie, či sa vôbec tento cieľ dá dosiahnuť.

Údajne, keď Erikson pred päťdesiatimi rokmi analyzoval bezradnosť u mladých nazval ju patologickou poruchou a záležitosťou lekárskej vedy, dnes sa táto bezradnosť stala adaptačným nástrojom či skôr prirodzeným vývinovým stupňom mladých.

Charakteristikou dnešnej identity človeka je práve neistota. Rýchlosť života nadobúda dnes extrémnych rozmerov, či už v oblasti technológií, v oblasti vzťahov medzi ľuďmi, ale aj v ľuďoch samotných. Skôr než dokážeme povedať nejakú prognózu, stáva sa opisom minulosti a výpočtom neúspešnosti. Základnou vlastnosťou tohto sveta podľa Baumana – a máme na mysli svet človeka – sa stáva pominuteľnosť.

Takto nejaká sa vedecká istota pretavená spočiatku do prototypov človeka, neskôr do pravdepodobnosti a falzifikácie vo vedeckej paradigme novej vedy spája s reakciou v sociálnych vedách, kde sa rozplýva každý archimedovský bod a nastupuje nielen metodologická neistota, ale neistota priam takpovediac existenčná.

Pierre Bourdieu opakovane poukazoval na tzv. dnes zažívaný pocit *precarité* u mladých – stav trvalej neistoty jedinca v rámci spoločenského postavenia, nepredvídateľnosť, čím sa budem v budúcnosti živiť, akú profesiu budem vykonávať. A vôbec týmto termínom *precarité* sa nemyslí len budúcnosť, ale aj zdrvivujúci pocit „nekontrolovateľnej prítomnosti“, ktorú človek nezvláda. Takýto pocit spočiatku spôsobuje, že si jednotlivec nie je schopný plánovať budúcnosť a takpovediac „prokrastinuje“, ale postupne sa táto ťarcha týka priam faktickej prítomnosti, ktorú nezvláda. Závazky, úlohy, povinnosti nie sú tým, čo je schopný mladý človek zvládať (a už vôbec nemyslíme na záväzky rodinné). Mohli by sme povedať, prenesene, že sa dnes hovorí o akomsi „homo vagus“. Vagus tu znamená síce nestálosť, neustály presun, neustále „bezdomovectvo“, ale zároveň aj istú fluiditu, ktorá sa ako téma stáva dnes čoraz aktuálnou.

Mladý človek sa plánovania radšej dobrovoľne vzdáva, a než by mal pozeráť do budúcnosti, obracia sa späť k svojmu životnému okoliu, ktoré ho naplňa len bezradnosťou a skepsou, vracia sa k sebe, do víru nezvratiteľného pohybu smerom do svojho vnútra. Takýto mladý človek môže vyzeráť z pohľadu staršej generácie ako „nenormálny“, ako človek, ktorý má problém.

Aj Alvin Toffler v inej súvislosti hovorí o tom, že dnešný človek prežíva „šok z budúcnosti“. Opisuje teda nepriamo opačný pocit, ktorý sa prežíva vzhľadom k budúcnosti – plánovanie budúcnosti bolo paradigmou moderny a s ním spojená ambicióznosť a vytyčovanie nových cieľov. Možno by sme mohli povedať, že takto boli vždy motivované aj dobyvateľské vojny. Šok z budúcnosti je priamo reakciou na sťaženú situáciu a nedostatok vlastnej zorientovanosti. Človek sa nevie postaviť a vzdorovať tejto vedeckej a technologickej rýchlosti napredovania v spoločnosti. Stráca sa v toku informácií, ktorý nie je schopný evidovať a ani sa v nich orientovať (A. Huxley).

Ako však zdôrazňuje Z. Bauman – znamená to, že je donútený takúto neistotu zvládať len sám? Je to však šok či neistota, v ktorej sa – evolučne povedané – musí adaptovať len sám? Ak sú mnohé danosti v spoločnosti udávané a takpovediac uznávané spoločensky, ak sú radosť, oslava, zvyky a rôzne tradície späté so spoločenským prežívaním, mala by byť aj obava, strach a úzkosť z pohľadu týchto sociológov, hlavne Baumana - byť rovnako spoločensky prežívanými. Sociológovia toto netvrdia ako pravidlo, ale pozorujú, že sa to tak deje.

Spoločensky je síce možné sa od tohto strachu uchrániť, respektíve sa izolovať. Či už útekou ku konzumu, nákupu, zážitkovej kultúre alebo sa pred svetom uzavrieť do ghetta, ktoré charakterizuje úzke spojenie jednotlivca a oveľa väčšej disciplíny. Ghetta sú pre mnohých ľudí spôsob, ako sa vymaniť z nejakej neistoty a „zabaliť do izolácie“, ktorá je nepriepustná. Neistota vedie totiž ľudí k rôznym, aj neočakávaným spôsobom správania. A Izolovať sa pred svetom – to je jedna z možností. Sú samozrejme aj iné.

Pre mňa je zaujímavé tvrdenie dnešných sociológov, ktorí konštatujú, že sa vďaka takto subjektívne prežívanej neistote a nestabilite či dezorientácii sa ľudia môžu utiekať čoraz viac k hlbším vzťahom. To znamená, že nehľadajú izoláciu a ghetto, ale potrebujú neformálne či formalizmom nepoznačené vzťahy, ktoré vyúsťujú v hľadani komunity či komunit. Takéto komunity sú charakteristické veľmi stabilnými vzťahmi a väčšinou sú to práve z týchto spomínaných dôvodov vzťahy partnerské a rodinné. Rodina je pre sociológov znakom „investície“, ktorá sa nám v podobe osobného života a plánov vracia a v ktorej sa lepšie prekonávajú prítomné otázky či hrozby budúcnosti.

Vieme, že dnes sa na takúto úzko poňatú rodinu útočí v rôznych smeroch a v rôznych podobách. Dovoľte mi ale zacitovať myšlienku Jeffery Weeksa<sup>101</sup>:

„Najsilnejší zmysel pre nejakú komunitu pochádza väčšinou zo skupín, ktoré pociťujú ohrozenie základov svojej kolektívnej existencie, a preto si vytvárajú komunitu s takou identitou, ktorá zabezpečuje silný zmysel pre odpor a posilňovanie svojho postavenia v spoločnosti...“

Treba si len dať pozor na to, aby sme pod takouto komunitou mali na mysli len také vzťahy, v ktorých sa podľa potrieb sociológmi nazývanej „všadeprítomnej neistoty“ nie ani tak minimalizuje neistota (Pieper hovorí o asociálnom zisku rozkoše) a kompenzuje potreba bezpečia, čo by bolo zisťné a utilitaristické hľadisko v duchu evolučnej snahy prežiť, ale v ktorej či v ktorých sa kumuluje a zhutňuje odpoveď uznania doprevádzaná zmyslom pre to spoločné. A to je značný rozdiel. Podľa sociológov je totiž takýto fenomén komunity niečo, v čom sa utužuje atmosféra vzájomnej spolupatričnosti, nielen hobbesovsky povedané potreby.

Aludujem tu na klasický rozdiel medzi spoločenstvom a spoločnosťou, ktorý zaviedol už Ferdinand Tönnies<sup>102</sup>. To, čo človek vyhľadáva, nemusí byť len taká forma združenia

---

<sup>101</sup> WEEKS, Jeffery: Making Sexual History. Cambridge Polity Press 2000, s. 182.

založená na pravidlách, kde sa každý formálne správa a usudzuje tak, ako sa očakáva – tzv. spoločnosť. Typickým znakom tohto správania je mediálne vystupovanie, kde sa nehreší, nenadáva a správa sa podľa „etikety“. Človek vyžaduje hlbšie zázemie pravidiel, ktoré sám osebe uznáva a v ktoré verí. Tieto pravidlá sú typicky „vnútorné“ dané, jednotlivec je v rámci tohto kruhu akceptovaný a „odsúhlasený“, kde má svoje nezastupiteľné miesto a kde sa jeho názor prijíma. Takýmto druhom združenia nie je „zovšeobecnená“ spoločnosť fungujúca na jednotvárnom „profile“, ale zvnútra utvárané spoločenstvo – ako hovorí Pieper: „V spoločenstve výslovne ustupuje do pozadia všetko, čo ho obmedzuje, či čo by ho mohlo dokonca zničiť (...) Záujmom (jednotlivca) nesmeruje nutne k materiálnemu úžitku (...)”<sup>103</sup>

Ak berieme – podobne ako Pieper – do úvahy, že takýmto spoločenstvom (dnešným jazykom sociológov povedané „teplým miestečkom“) je rodina, úzke previazanie vzťahov spájané predovšetkým na neformálnom základe a na pravidlách, ktorými sú sebaobetovanie oprávneného záujmu, bezprostrednosť, dôvera a úprimnosť, pochopíme, že tieto Weeksove slová sú trefné. Takéto spoločenstvá a ich ohrozenie pravidlami formálnej spoločnosti a etikety sú dialekticky povedané čoraz ohrozenejšie. Totalitným režimom, hoci sa zdali byť prežité a odsúdené na zánik, sa vždy darí napredovať v postupnom sformalizovaní života jednotlivca. Treba len dúfať, že ani najväčšie útlaky smerujúce z totalitných kruhov smerom do tých najužších podôb združovania človeka nemôžu mať reálne za cieľ jeho úplné zničenie. Ak je takýmto vnútorným vzťahom rodina, ak nie je založená na prestíži jedného z členov a na jeho osobných ambíciách, čo sú vlastnosti formálneho vystupovania, potom je neohroziteľným statusom sama osebe. Ak má však prvky, ktoré sú skôr typickým znakom spoločenského vystupovania, potom je takpovediac sama v sebe neudržateľnou.

Ostáva nám teda dúfať, že podobne ako veľa vecí okolo nás, ktorých definícia nám uniká, aj myšlienku „teplého miestečka“, ako o ňom hovoria sociológovia, si budeme musieť preniesť pomaličky zo stavu *zuhanden* do stavu *vorhanden* a uvedomiť si hodnotu toho, čo je nám najbližšie, ale čoho podstatu často nechopujeme.

---

<sup>102</sup> TÖNNIES, F.: *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Berlin 1926.

<sup>103</sup> PIEPER, J.: *Základní formy sociálních pravidel hry*, Praha : OIKOYMENH 1994, s. 17.

**Použitá literatúra:**

BAUMAN, Zygmunt: Komunita. Hľadania bezpečia vo svete bez istôt. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2001.

BAUMAN, Zygmunt: Individualizovaná spoločnosť. Praha : Mladá fronta 2004.

DAHRENDORF, Ralf: Homo sociologicus. 10. Vydanie. Westdeutscher Verlag Opladen 1971.

DAHRENDORF, Ralf: Pokušení nesvobody. Intelektuálové v časech zkoušek. Praha : H&H 2008.

HEGEL, F G. W.: Filosofie dějin. Pelhřimov : Nová Tiskárna 2004.

JÜNGER, Ernst: Der Arbeiter. Maxima-Minima. Sämtliche Werke, Band 8. Stuttgart : Klett 1981.

PIEPER, Josef: Základní formy sociálních pravidel hry. Praha : OIKOYMENH 1994.

TOFFLER, Alvin: Šok z budoucnosti. Praha: Práce 1992.

TÖNNIES, Ferdinand: Gemeinschaft und Gesellschaft. Berlin 1926.

WEEKS, Jeffery: Making Sexual History. Cambridge Polity Press 200

Mgr. Martin Šarkan, PhD.: **Osobnostná zrelosť ako faktor resiliencie v kontexte manželského súladu**

### **Zámer výskumu**

Zámerom prezentovaného výskumu je preveriť súvis miery osobnostnej zrelosti s mierou manželského súladu (*marital adjustment*). Východiskovým predpokladom je, že rozvinutá personalita jedného alebo oboch manželov pozitívne koreluje s kvalitou ich manželského vzťahu. Tento predpoklad, môžeme naformulovať v skratkovitej podobe: čím zrelšie osobnosti manželov tým vitálnejšie manželstvo. Úmyselne tu bol zvolený pojem *vitality* manželského vzťahu v zmysle živosti či životaschopnosti. Cieľom tejto terminologickej voľby je zdôraznenie dynamickej, komplexnej a rastovej povahy manželského vzťahu v porovnaní s tradične užívanými pojmami ako *stabilita* či *udržateľnosť* vzťahu. Manželstvo môže byť totiž z formálneho hľadiska stabilné z hľadiska vzťahovej dynamiky však mŕtve. Z tohoto dôvodu sa zdá nesmierne dôležité aby sa aktuálny ako aj budúci výskum zameril na detekovanie práve tých faktorov, ktoré sú zdrojom toho, čo umožňuje byť manželstvu životodarným pre partnerov v ich individualite, vzájomnosti ako aj pre rodinu, ktorej sú koreňom, v jej bezprostrednom aj vzdialenejšom *milieu* komunity, či už duchovnej alebo občianskej.

Niektoré výskumy z posledných dekád, ktoré svojimi výsledkami a interpretačnými rozvinutiami tvoria teoretickú bázu nášho výskumu naznačujú, že vyššia miera manželského súladu je jedným z kľúčových faktorov resiliencie rodinného systému. Ak je to tak, je určite nesmierne zaujímavé odkryť príčiny a podmienky, ktoré rast *marital adjustment* facilitujú. V prípade potvrdenia predpokladanej korelácie bude možné pristupovať k osobnostnej zrelosti ako k identifikovanému resilientnému faktoru jednak v kontexte dynamiky rodinného systému jednak v kontexte dynamiky manželského vzťahu samotného.

### **Zrelosť (*maturity*) osobnosti**

V súvislosť s konceptom plne rozvinutej osobnosti často je diskutovaná *zrelosť*. Na základe načrtnutia zložitej dynamiky a procesualnosti aktualizácie osobnosti sa biologický



resp. botanický koncept rastu a zrelosti prirodzene ponúka ako priliehavý obraz pre vystihnúť komplexnosti tohoto procesu. Pojem zrelosti referuje k pomerne širokému spektru významov. Je možné tematizovať zrelosť:

- legálnu
- sociálnu
- politickú
- sexuálnu
- ekonomickú
- religióznu
- psychologickú.

Ukazuje sa, že *zrelosť*, ako atribút personality, takpovediac prestupuje všetkými existenciálnymi vrstvami človeka. Otázkou, ktorá je podstatná najmä z hľadiska metodologickej uchopiteľnosti, ostáva problematika rozpoznateľných znakov zrelosti, otázka ako sa zrelosť prejavuje.

S pomedzi charakteristických znakov poukazujúcich na mieru zrelosti, ktoré sa pokúsime v stručnosti identifikovať, je možné akcentovať ako esenciálnu črtu patriacu k zrelosti *autonómiu* osobnosti. Pojmu autonómie možno hlbšie porozumieť v súvislosti s príslušným komplementárnym pojmom *heteronómie*, ktorý ako protipól dotvára sémantickú dichotómiu. Spojenie gréckych slov *héteros* (druhý) a *nomoi* (zákony) hovorí o externej, druhými uloženej, zákonnosti resp. normativite. Naproti tomu spojenie významov *autó* (Ja) a *nomoi* referuje k situácii existenciálneho *seba-uzákonenia*, *vojzákonnosti*, či (v slovenčine zaužívanejšie) *vojprávnosti*. Je zrejmé, že v súvislosti s autonómiou prioritne hovoríme o personálnom *sebavymedzení*, *sebaurčení* s dôrazom na *normatívno-hodnotový aspekt* v udalosti aktualizácie slobodného Ja.<sup>104</sup>

Snahy o zachytenie miery zrelosti sa pretavili do formulácie viacerých sebaopisovacích dotazníkov. Ako príklad uvádzame sadu vybraných charakteristík, ktoré môžu poslúžiť ako nástroj sebarefektívneho rozpoznania úrovne personálnej zrelosti.

Zrelá osobnosť je schopná:

---

<sup>104</sup> Porov. JUNG, C. G.: *Výbor z diela IV*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001, s. 225.

- 1) vidieť niekoho vykonať čin, ktorý považujem za nesprávny bez toho aby som sa cítil/la morálne nadradený/ná;
- 2) vypočúť si niekoho predostrieť uhol pohľadu, ktorý je v protiklade k môjmu bez toho aby som sa cítil/la samolľúbo;
- 3) pomôcť niekomu v núdzi bez toho aby som si pomyslel/la aká dobrá osoba som;
- 4) načúvať problémom druhých ľudí s empatiou a porozumením a potom vedieť držať zatvorené ústa;
- 5) vidieť projekt, ktorý som vytvoril/la prevziať niekým iným bez pocitu horkosti;
- 6) vidieť inú osobu vybratú na pozíciu, na ktorú som lepšie kvalifikovaný bez toho, aby som sa cítil/la urazený/ná;
- 7) počuť niekoho kritizovať ma, dokonca nepríjemne, a poučiť sa z toho bez toho aby som sa rozhneval/la;
- 8) byť falošne obvinený bez pocitu zášti, či nenávisti;
- 9) ovládnuť hnev a urovnať rozdiely bez násilia a deštrukcie;
- 10) byť trpezlivý a vzdať sa okamžitého zisku v perspektíve dosiahnutia dlhodobého cieľa;
- 11) vytrvať a dokončiť hodnotný projekt napriek odrádzaniu a opozícii;
- 12) povedať “mýlil/la som sa” a “je mi ľúto” keď sme sa mýlili a nepovedať “ja som Ti to vravel/la” keď sme mali pravdu;
- 13) znášať stres, rozčarovanie a nepríjemnosť bez straty optimizmu;
- 14) radšej si vziať čas k poznaniu faktov ako posudzovať podľa prvého zdania;
- 15) vedieť sa zmieriť s vecami, ktoré neviem zmeniť.

## Osobnosť ako proces

*Každý človek je osobou, osobnosťou sa však iba postupne stáva* - táto téza je v oblasti psychológie osobnosti prijímaná konsenzuálne natoľko, že sa dá hovoriť o priam axiomatickom východisku. Je v nej zachytený dymaický a procesuálny rozmer personality. *Osobu* možno chápať ako ontologickú bázu, štruktúru, východisko a zároveň plán či smerovanie - *osoba* ako celok zahŕňa potencialitu ľudskej bytosti. *Osobnosť* je aktualizácia tejto potenciality v konkrétnej histórii sebavymedzovania, sebatvorby jedinca. *Osobnosť* je dynamikou rozvíjania, realizácie *osoby*.

Psychológia osobnosti pracuje s pojmami ako rozvinutá, aktualizovaná osobnosť. Hlavnými znakmi rozvinutej osobnosti je vnútorná diferencovanosť a integrita. V postupnosti životných udalostí sa u jedinca vynárajú a rozvíjajú rôzne aspekty jeho charakteru do čoraz zložitejšej pestrosti rysov a vlastností. Povaha individua je čoraz rozrôznenejšia (diferencovaná), často priam rozporuplná - pôvodne predpokladaná jednota vnútra sa triešti v konfrontácii so komplexnosťou zdedeného a získaného psychična. Aby sme mohli hovoriť o osobnosti je nevyhnutné naplnenie ďalšej podmienky, ktorou je vyvážená usporiadanosť intrapsychickej mnohosti, súlad častí. Postupne sa konštituuje dynamická celosnosť, integrovaná osobnosť. Diferenciácia a integrita sa nevzťahujú iba k intrapersonálnemu rozmeru bytia jednotlivca ale aj k interpersonálnemu v podobe odlišenia sa v zmysle jedinečnosti a neopakovateľnosti a zároveň schopnosti integrácie v zmysle sociability.

V súvislosti s naznačenou komplexnosťou personality poukazuje C. G. Jung vo svojej koncepcii *Pravého Ja (das Selbst)*<sup>105</sup> na komplementaritu nevedomých a vedomých oblastí psyché, na integráciu nevedomých individuálnych a numinózných<sup>106</sup> impulzov vo vedomí, ktorá je podmienkou vnútornej celistvosti aktualizujúcej sa osobnosti. To sú základné charakteristiky *procesu individuácie*<sup>107</sup>, ktorého výsledkom je plne aktualizovaný jednotlivec. Medzi hlavné znaky individuovaného človeka patrí osobitosť, nonkonformita a nonuniformita masovej kolektivity a zároveň neútočná či nedefenzívna sociálna kooperatívnosť.

Tematike aktualizácie osobnosti sa prednostne venoval aj A. Maslow<sup>108</sup>. Vo svojej koncepcii meatamotívov rozoznáva úroveň túžby realizovať hodnoty, tzv. *beta úroveň*, na

---

<sup>105</sup> JUNG, C. G.: *Výbor z díla III*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998, s. 25.

<sup>106</sup> K numinóznite nevedomého dynamizmu pozri. JUNG, C. G.: *Výbor z díla IV.*, s. 14.

<sup>107</sup> Porov. JACOBI, J.: *Psychologie C.G. Junga*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 1992, s. 57-58.; Ďalej porov. JUNG, C. G.: *Výbor z díla I*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1996, s. 23.

<sup>108</sup> Porov. MASLOW, A.: *Motivation and Personality*. Harper & Brothers, 1954.

ktorej sa jednotlivec rozvíja k existenciálnej plnosti aktualizáciou kognitívnych, estetických, etických, sociálnych a spirituálnych orientácií. Znakmi takejto osobnosti sú:

- schopnosť odpúšťať,
- schopnosť žasnúť,
- zlepšená vzťahovosť,
- autonómia - užívanie si a potreba samoty, originalita a nonkonformnosť,
- etická zodpovednosť
- schopnosť humoru
- zvýšená kreativita
- ústup neurotických (resp. patologických) symptómov.

V. E. Frankl prispel do diskurzu o povahe personalizácie dôrazom na ústrednú úlohu spirituality v procese utvárania osobnosti. Osoba sa musí aktualizovať vo všetkých troch konštitučných dimenziách svojho bytia: v bio-sfére, v psycho-socio-sfére ako aj v noo-sfére, kde sa *noo* odvodzuje z gréckeho slova *noésis*, poznanie, poukazujúc na vôľu k zmyslu, podľa Frankla primárneho zdroja existenciálnej vitality, t. j. na centrálnu tendenciu k poznaniu svojho životného povolania, poznaniu svojho miesta v štruktúre a usporiadaní sociálnej reality, k aktívnemu odkrývaniu Logu. Tento existenciálny projekt je možný iba ako *zodpovedné bytie*<sup>109</sup>. Podľa Frankla sú prejavmi aktualizovanej osobnosti:

- autonómia (sociálna, emocionálna, morálna),
- vzájomnosť a relacionálnosť,
- spiritualita

V koncepcii ďalšieho kľúčového predstaviteľa psychológie osobnosti, E.Eriksona<sup>110</sup>, je problematika rozvíjania jedinečnej personality rozpracovaná v téme osobnostnej identity, ktorá bola ústredným motívom jeho vedeckého záujmu. Procesuálnosť osobnostného rastu a dozrievania u neho vystupuje zreteľne v identifikovaní na seba nadväzujúcich vývinových štádií tohoto existenciálneho procesu:

- štádium základnej dôvery
- štádium autonómie - separácia, iniciatívy

---

<sup>109</sup> „Verantwortlichsein“, porov. FRANKL, V.: *Neuvedomený Boh. Bratislava : Lúč, 2005*, s. 17.

<sup>110</sup> Porov. ERIKSON, E.: *Childhood and Society*. W. W. Norton & Co, 1950.

- štádium usilovnosti (schopnosť stanoviť si dlhodobé ciele a schopnosť prijať záväzok)
- štádium hľadania identity
- štádium vytvárania intimity
- štádium odovzdávania hodnôt a skúseností
- štádium naplnenosti života

### Metodologické možnosti výskumu

Po tom ako sme načrtli teoretické pozadie problematiky, z ktorého vychádza pripravovaný výskum a identifikovali vybrané základné znaky expresie zrelosti resp. rozvinutosti osobnosti, možno pristúpiť k praktickým záležitostiam výskumného projektu. Ak má byť teoretický koncept preverovaný empirickým výskumom je imperatívom veľmi starostlivo vyriešiť otázku adekvátnej metodiky. V tejto fáze projektu bolo nevyhnutné podrobiť rešeršnému procesu batériu dostupných metodologických nástrojov, ktoré by boli v relevantnom vzťahu indikátorom personálnej zrelosti, ktoré sme extrahovali z teoretického materiálu. Pokiaľ ide o charakter dostupných psychologických testov, ktoré sme sa rozhodli použiť v prebiehajúcom výskumnom projekte, môžeme vo všeobecnosti rozlíšiť dve kategórie testov:

- sebaopozudzovacie škály
- projekčné testy.

Výhodou sebaopozudzovacích škál je bezprostrednosť získaných dát. Ich nevýhodou je subjektívny aspekt a zaťaženosť fenoménom tzv. social desiribility (voľne preložené „túžbou po sociálnej prijateľnosti“)<sup>111</sup> čiže prirodzenou tendenciou každého jednotlivca prezentovať sa v priaznivom svetle. Výhodou projekčných testov je práve eliminácia vplyvu social desiribility. Nevýhodou je odvodenosť získaných dát, ktorá na rozdiel od kontaminácie subjektivitou (v prípade sebaopozudzovacích škál), prináša riziko skreslenia vstupujúceho interpretačným procesom vyhodnocovania. Ideálne by bolo rozvíjať výskum po oboch spomínaných líniách, sebaopozudzovacej ako aj projekčnej avšak z ekonomicko-organizačných dôvodov sa ukazuje ako efektívnejšie ísť cestou aplikácie sebaopozudzovacej metodiky.

---

<sup>111</sup> K problematike *social desiribility* porov. napr. KING, F. M.; BRUNER, G. C.; HENSEL, P. J.: *A Social Desirability Bias: A Neglected Aspect of Validity Testing*. 1991.

Navyše, snažím sa o čo najnižšiu chybovosť výskumu napomáha skutočnosť, že interferencia fenoménu social desirability bola pomerne solídne skúmaná a bolo vytvorených niekoľko nástrojov slúžiacich ku kvantifikácii miery tejto interferencie a tým pádom zhodnotiť validitu výsledkov. K tomuto účelu slúži napr. 33 položková Marlowe–Crowne Social Desirability Scale. resp. 40 položková Delroy L. Paulhus Balanced Inventory of Desirable Responding (BIDR).

Považujeme za potrebné použiť niektorú s týchto škál ako prostriedok pretriedenia výskumom získaných dát z cieľom zachytiť „kontaminované“ sety údajov a vynechať ich zo záverečnej interpretácie výsledkov.

Pokiaľ ide o samotné jadro výskumu, predpokladom je a) detekcia miery personálnej zrelosti jednotlivých manželov na jednej strane ako aj b) kvantifikácia miery manželského súladu ich vzájomného súžitia. V druhom kroku je potrebné pristúpiť k vyhodnoteniu miery korelácie medzi týmito dvoma množinami údajov.

Jedna z možností je siahnuť po zaužívaných osobnostných škálach a v nich identifikovať zrelostné koreláty. Príkladom môže byť 240 položkový The Revised NEO<sup>112</sup> Personality Inventory (NEO PI-R)<sup>113</sup> z roku 1990, resp. jeho skrátaná 60 položková verzia, The NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI), poprípade aktualizovaná revízia NEO-FFI z roku 2010.

Všetky varianty uvedeného testu sú štruktúrované v podľa tzv. *Velkej Päťky (Big Five)* osobnostných dimenzií (faktorov), z ktorých každá je ďalej členená na tzv. facety. ako vidno v nasledujúcej prehľadnej tabuľke<sup>114</sup>:

---

<sup>112</sup> NEO = *Neuroticism, Extraversion, Openness*

<sup>113</sup> Paul T. COSTA, P. T.; McCRAE, R. R.; et al.: *The Revised NEO Personality Inventory*. 1990.

<sup>114</sup> Jedná sa o pracovný preklad z angličtiny – jednotlivé termíny uvádzané v tabuľke sa nemusia zhodovať s prekladmi v oficiálnej slovenskej verzii testu (porov. slovenské vydanie RUISEL, I.; HALAMA, P.: *NEO päťfaktorový osobnostný inventár*. Praha : Testcentrum-Hogrefe, 2007.

Neuroticizmus	Extraverzia	Otvorenosť	Prívetivosť	Svedomitosť
Anxieta	Láskavosť	Fantázia	Dôvera	Spôsobilosť
Hostilita	Družnosť	Estetika	Priamosť	Poriadok
Depresia	Asertivita	Pocity	Altruizmus	Spôľahlivosť
Sebauvedomenie	Aktivita	Skutky	Poddajnosť	Cieľavedomosť
Impulzivnosť	Vzrušivosť	Idey	Skromnosť	Sebadisciplína
Zraniteľnosť pri strese	Positívne emócie	Hodnoty	Súcitnosť	Rozvážnosť

Pokiaľ ide o vnútornú konzistenciu NEO-I-R (a jeho variánt), v subsetoch zodpovedajúcich jednotlivým faktorom veľkej päťky boli uvedené hodnoty: N = .92, E = .89, O = .87, A = .86, C = .90.

Napriek tomu, že NEO-I-R je jedným z najúspešnejších a najrozšírenejších osobnostných testov, preložený do mnohých jazykov, bol podrobený kritickej diskusii. Jednou z výhrad je genéza testu, ktorá súvisí konštruktom *Big Five*, t. j. so skupinou osobnostných rysov derivovaných z empirických dát prostredníctvom štatistickej metódy faktorovej analýzy. V podstate ide o fenomenologickú konštatáciu skutočnosti, že v rámci faktorovej analýzy sa isté deskriptory vzťahujúce sa k osobnostným rysom zoskupujú do trsov (*cluster*). Nakoľko však koncept *Big Five* nie je fundovaný žiadnym teoretickým podložením, mnohým sa nepáči možnosť že fenomén klastrovania práve do známych piatich personálnych dymenzií je výsledkom skrytého kauzálneho mechanizmu, v ktorom iné, konceptuálne nezachytené, faktory môžu byť príčinou zoskupovania odkrytého faktorovou analýzou – bez teoretickej bázy je podľa niektorých koncept *Big Five* explanatórne nepolodný.

Ďalšou námietkou je poukaz na lexikálne-jazykové zaťaženie *Big Five* - pojmy slúžiace k popisu osobnostných rysov, z ktorými pracuje faktorová analýza sú nevyhnutne poplatné kultúrnemu a historickému jazykovému konsenzu, čo sa negatívne prejavuje v dvoch

aspektoch. Jednak je to už spomínaná tendencia k sociálne zatraktívňujúcej sebaaprezentácii, ktorá má byť inherentne “vpísaná” do jazyka ako hlavaného nástroja sociálnej interakcie.

Kultúrna resp. jazyková podmienenosť má byť potom druhým negatívnym dopadom v podobe kultúrnej neprenosnosti testu, resp. pochybností o efektivite testu ak sa použije v rôznych kultúrach. Niektoré cezкультурálne (*cross-cultural*) štúdie, naozaj naznačujú vynáranie sa šiesteho klastru v rámci faktorovej analýzy a ozývajú sa hlasy o korekciu Big Five modelu smerom k tzv. HEXACO<sup>115</sup> variante.

Uvedené námietky však pre účely projektovaného výskumu nie sú podľa všetkého relevantné. Keďže primárnou ambíciou výskumu nie je prispieť k teórii osobnosti explanatórny deficit sa javí ako výhoda v podobe čistoty fenomenologickej deskriptivity, ktorá je pre účely výskumu vítaná. Ku kontaminácii fenoménom *social desirability* sme sa už stručne vyjadrili vyššie a pokiaľ ide o podmienenosť kultúrnym *milieu* nazdávame sa, že realizácia výskumu v kultúrnych súradniciach v ktorých bol koncept *Big Five* ako aj NEO-I-R test vyvinutý, by nemala predstavovať z metodologického hľadiska problém.

Ďalším, ponúkajúcim sa riešením popri osobnostných testoch typu NEO-I je využitie testov zameraných na zrelosť vychádzajúcich z Jungovej koncepcie osobnosti. Možno uviesť *The Pearson-Marr Archetype Indicator (PMAI)* či *Spiritual Well-being Scale* (Paloutzian and Ellison; 1991)<sup>116</sup>. Testy sa fokusujú na existenciálny zmysel, cieľ života a well-being v náboženskej rovine personálneho spojenia s Bohom. Výhodou je v tomto prípade vysoká uvádzaná test-retest reliabilita v hodnote .93 a koeficient vnútornej konzistencie s hodnotou dosahujúcou až .94 v siedmych nezávislých štúdiách. Nevýhodou je úzka väzba testov na Jungiánsky teoretický kontext, čo môže viesť k výhradám vychádzajúcim z neakceptácie Jungových teoretických pozícií či s vznesením požiadavky na koncepčnú metapozíciu v zmysle širšieho záberu, ktorý by bo nezávislejší na tej ktorej teoretickej pozícii, nakoľko je známe, že psychológia sa nachádza v štádiu, v ktorom sa zatiaľ nedá konštatovať paradigmatická zhoda uceleného súboru všeobecne prijímaných teoretických východísk.

---

<sup>115</sup> HEXACO Honesty-Humility (H), Emotionality (E), Extraversion (X), Agreeableness (A), Conscientiousness (C), and Openness to Experience (O).

<sup>116</sup> Porov. PEARSON, C. S.; MARR, H. K.: *Pearson, C. S., PMAI manual: A guide to interpreting the Pearson-Marr Archetype Indicator instrument*. Gainesville, FL: Center for Applications of Psychological Type. 2003; Ďalej pozri. McPEEK, B.: *The Pearson-Marr Archetype Indicator and psychological type*.: [https://www.researchgate.net/publication/216101940\\_The\\_Pearson-Marr\\_Archetype\\_Indicator\\_and\\_psychological\\_type](https://www.researchgate.net/publication/216101940_The_Pearson-Marr_Archetype_Indicator_and_psychological_type).



Popri otázke metodológie merania osobnostnej zrelosti manželov, je ďalšou úlohou, ako už bolo spomínané, detekovať mieru manželského súladu. V tomto prípade sme sa zvažovali použitie 15 položkového *Marital adjustment test (MAT)* merajúceho manželskú spokojnosť<sup>117</sup>. Alternatívnou možnosťou je 32 položková škála *Revised Dyadic Adjustment Scale* (RDAS, Busby et al., 1995). Zámerom je tu zachytiť výsledok dynamického procesu manželského prispôsobenia pokiaľ ide o mieru:

- a) rušivých rozdielov v manželskom vzťahu;
- b) interpersonálnych napätí a osobnostnej anxiety;
- c) spokojnosti manželských partnerov;
- d) kohézie manželov;
- e) konsenzu vo vzťahu kľúčových záležitostí manželského páru.

## **Záver**

Prípravná fáza projektu bude venovaná ďalšiemu zúženiu testovej batérie vychádzajúceho z posudzovania teoreticko-empirickej koherencie jednotlivých kandidátov na finálny metodologický aparát, najmä vo vzťahu k vyhodnotiteľnosti korelácie medzi oboma súbormi výsledkov. Z toho vyplýva nevyhnutnosť starostlivého zmapovania kritickej diskusie vzťahujúcej sa k exaktnosti jednotlivých textov.

---

<sup>117</sup> Porov. LOCKE, H. J., & WALLACE, K. M.: Short marital adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage and Family Living*, 21, 251–255, 1959.

## Literatúra:

1. ERIKSON, E.: *Childhood and Society*. W. W. Norton & Co, 1950.
2. FRANKL, V.: *Lékařská péče o duši*. Brno : Arch, 1995.
3. FRANKL, V.: *Neuvedomený Boh*. Bratislava : Lúč, 2005.
4. FRANKL, V.: *Vůle k smyslu*. Brno : Arch, 1997.
5. JACOBI, J.: *Psychologie C .G. Junga*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 1992.
6. JUNG, C. G.: *Člověk a duše*. Praha : Academia, 1995.
7. JUNG, C. G.: *Výbor z díla I*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1996.
8. JUNG, C. G.: *Výbor z díla II*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998.
9. JUNG, C. G.: *Výbor z díla III*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998.
10. JUNG, C. G.: *Výbor z díla IV*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001.
11. JUNG, C. G.: *Výbor z díla VI*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 2000.
12. JUNG, C.G.: *Duše moderního člověka*. Brno : Atlantis, 1994.
13. MASLOW, A.: *Motivation and Personality*. Harper & Brothers, 1954.
14. SMÉKAL, V.: *Pozvání do psychologie osobnosti : člověk v zrcadle vědomí a jednání*. (2.oprav. vyd). Brno : Barrister &Principal, 2004. - 523 s. ISBN 80-86598-65-9

doc. PhDr. Mária Šmidová, PhD.: **Príprava výskumu životných podmienok členov rodín s dieťaťom/detmi so zdravotným postihnutím. Analýza kvality života rodín s dieťaťom so zdravotným postihnutím**

## Úvod

Nepriaznivá sociálna situácia rodín s dieťaťom so zdravotným postihnutím vytvára mnohé ohrozenia pre túto rodinu. Relevantným dôvodom takejto sociálnej situácie je aj ohrozenie vývoja z dôvodu jej zdravotného postihnutia, ak ide o dieťa do siedmich rokov veku, ako aj situácie členov jeho rodiny. Ekonomickej, sociálnej, psychickej a spirituálnej rovine.

Podľa § 33 platného ZSS, služba včasnej intervencie sa poskytuje dieťaťu do siedmich rokov jeho veku, ak je jeho vývoj ohrozený z dôvodu zdravotného postihnutia a rodine tohto dieťaťa. V rámci služby včasnej intervencie sa poskytuje buď špecializované sociálne poradenstvo alebo sociálna rehabilitácia a vykonáva sa stimulácia komplexného vývoja dieťaťa so zdravotným postihnutím a preventívna aktivita.

## Vybrané kritérium

Výskum analýzy kvality života rodín s dieťaťom so zdravotným postihnutím je koncipovaný ako kvantitatívny sociologický výskum, ktorého cieľom je preskúmať a tak zistiť, aké sú životné podmienky rodín starajúcich sa o dieťa so špecifickým druhom zdravotného postihnutia – Downovým syndrómom – na Slovensku. Z preštudovanej odbornej spoločensko-vednej literatúry pritom presvedčivo vyplýva, že rodiny starajúce sa o dieťa so zdravotným postihnutím majú v porovnaní s inými rodinami životné podmienky podstatne horšie, a to tak po materiálno-ekonomickej, ako aj emocionálnej stránke. Na Slovensku takisto (zatiaľ) neexistuje pre takéto rodiny všestrannejšia inštitucionálna podpora.

Predmetom nášho výskumu sa preto stali životné podmienky rodín s dieťaťom s postihnutím Downovým syndrómom na Slovensku. Objektom výskumu sú domácnosti, ktoré sa starajú o dieťa s týmto druhom zdravotného postihnutia. Podľa oficiálnych štatistík Ústredia práce sociálnych vecí a rodiny žilo v decembri 2016 na Slovensku 164 880 osôb so zdravotným postihnutím. Podľa štatistík Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) mapujúcich výskyt Downovho syndrómu pripadá na 1000 až 1100 živonarodených detí na celom svete jedno narodené dieťa s Downovým syndrómom. Každý rok sa tak narodí približne 3000 až 5000 detí s Downovým syndrómom. Podľa Národného centra

zdravotníckych informácií sa v roku 2001 na Slovensku narodilo s Downovým syndrómom 53 detí, v roku 2002 to bolo 44 detí, v roku 2003 67 detí, v roku 2004 47 detí, v roku 2005 50 detí, v roku 2006 47 detí, v roku 2007 32 detí, v roku 2008 50 detí, v roku 2009 43 detí, v roku 2010 37 detí, v roku 2011 44 detí, v roku 2012 44 detí, v roku 2013 45 detí, v roku 2014 43 detí a v roku 2015 37 detí. Vzhľadom na tieto čísla možno konštatovať, že na Slovensku sa priemerne roční rodičia 30-50 detí s Downovým syndrómom. Výber respondentov (rodičov/zákonných zástupcov starajúcich sa o dieťa s Downovým syndrómom) sa uskutoční prostredníctvom techniky účelového (zámerného) výberu.

### **Metodika výskumu**

Výskum bude zrealizovaný pomocou štruktúrovaného dotazníka pozostávajúceho z 29 otázok. Týmto zistíme a zmeriame životné podmienky (hodnotenie životnej úrovne, príjem) rodín s dieťaťom so zdravotným postihnutím, vnímanie sociálnej podpory týchto rodín zo strany širšej rodiny, priateľov či iných osôb, mieru ich finančnej a telesnej záťaže spôsobenej starostlivosťou o dieťa, množstvo voľného času, frekvenciu chodenia s dieťaťom do spoločnosti, mieru ich izolácie od spoločnosti, psychické rozpoloženie, pocity zdravia, šťastia a spokojnosti so životom, zhodnotenie pomoci takýmto rodinám zo strany štátu, ich názory na možnosť výpomoci profesionálnym pracovníkom a v neposlednom rade socio-demografické znaky respondentov.

### **Využitie dotazníka**

Výskumom zistíme aktuálny stav rodín, ich reálnej situácie, a to z hľadiska ekonomického, fyzického, ale hlavne psychického a spirituálneho. Všetky zistené údaje chceme využiť pre argumentačné odôvodnenie budúcich zmien a úprav, v rámci rozvoja včasnej intervencie pre rodiny s postihnutým dieťaťom.

### **Pripravený dotazník**

Vážená pani, vážený pán,

Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave vykonáva výskum životných podmienok členov rodín s dieťaťom/deťmi so zdravotným postihnutím.

Výskum sa uskutočňuje prostredníctvom tohto dotazníka. Dovoľujem si Vás požiadať o vyjadrenie Vašich názorov k tejto téme a o zodpovedanie k nej dopĺňujúcich otázok.

Dotazník je anonymný, získané údaje sa budú hromadne štatisticky spracovávať na počítači a budú použité výlučne na výskumné účely. Verím, že Vaše odpovede na otázky budú otvorené a pravdivé.

**Uvážte, prosím, do akej miery súhlasíte s týmito výroky.**

*Inštrukcia: Vyjadrite sa, prosím, ku každému tvrdeniu osobitne.*

1.	<u>Keď som v núdzi, existuje človek, ktorý mi je nablízku.</u> 1 2 3 4 5 6 7	Varianty odpovedí: 1 rozhodne súhlasím 2 súhlasím 3 skôr súhlasím 4 čiastočne súhlasím, čiastočne nesúhlasím 5 skôr nesúhlasím 6 nesúhlasím 7 rozhodne nesúhlasím
2.	<u>Existuje človek, s ktorým sa môžem podeliť o svoje radosti a starosti.</u> 1 2 3 4 5 6 7	
3.	<u>Moja rodina sa mi skutočne snaží pomáhať.</u> 1 2 3 4 5 6 7	
4.	<u>Mám od mojej rodiny citovú podporu a pomoc.</u> 1 2 3 4 5 6 7	
5.	<u>Existuje človek, ktorý je pre mňa zdrojom radosti a spokojnosti.</u> 1 2 3 4 5 6 7	
6.	<u>Moji priatelia sa mi skutočne snažia pomáhať.</u> 1 2 3 4 5 6 7	
7.	<u>Keď sa mi niečo nedarí, môžem sa na svojich priateľov spoľahnúť a oprieť sa o nich.</u> 1 2 3 4 5 6 7	
8.	<u>So svojou rodinou môžem hovoriť o svojich problémoch.</u> 1 2 3 4 5 6 7	
9.	<u>Mám priateľov, s ktorými sa môžem podeliť o svoje radosti a starosti.</u> 1 2 3 4 5 6 7	
10.	<u>Existuje človek, ktorému nie je jedno, čo cítim a ako na tom som.</u> 1 2 3 4 5 6 7	
11.	<u>Moja rodina mi pri rozhodovaní pomáha.</u> 1 2 3 4 5 6 7	



17.	<u>Ako by ste celkovo charakterizovali Váš zdravotný stav? Povedali by ste, že je:</u> - veľmi dobrý            1 - vcelku dobrý            2 - skôr zlý                3 - veľmi zlý                4
18.	<u>Keď posúдите všetky okolnosti, môžete o sebe povedať, že ste:</u> - veľmi šťastný/á            1 - vcelku šťastný/á            2 - skôr nešťastný/á            3 - veľmi nešťastný/á            4
19.	<u>Keby ste mali celkovo zhodnotiť Váš doterajší život, môžete povedať, že ste:</u> - veľmi spokojný/á            1 - vcelku spokojný/á            2 - skôr nespokojný/á            3 - veľmi nespokojný/á            4
20.	<u>Aké je Vaše najvyššie dosiahnuté vzdelanie?</u> - základné                            1 - stredoškolské bez maturity            2 - stredoškolské s maturitou            3 - vysokoškolské                        4
21.	<u>Kraj, v ktorom bývate:</u> - Bratislavský                        1 - Trnavský                            2 - Trenčiansky                        3 - Nitriansky                         4 - Žilinský                            5 - Banskobystrický                        6 - Prešovský                         7 - Košický                             8

22.	<u>Veľkosť mesta, obce, kde bývate:</u>	
	- do 499 obyvateľov	1
	- od 500 do 1999 obyvateľov	2
	- od 2000 do 4999 obyvateľov	3
	- od 5000 obyvateľov 19 999 obyvateľov	4
	- od 20 000 do 49 999 obyvateľov	5
	- od 50 000 do 100 000 obyvateľov	6
	- Bratislava, Košice	7
23.	<u>Ste:</u>	
	- muž	1
	- žena	2
24.	<u>Koľko máte rokov?</u>	
	.....rokov	
25.	<u>Aká je Vaša národnosť?</u>	
	- slovenská	1
	- maďarská	2
	- iná /vypíšte/.....	3

Ďakujem Vám za spoluprácu!



## **Zborník z pracovného seminára PROFAMILY 2017**

Hlavné línie riešenia projektu APVV 15–0189 „Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí“ v roku 2017

**Editor Ladislav Csontos SJ**

**Dobrá kniha  
Trnava 2017**

© doc. PhDr. Rastislav Bednárík, PhD., doc. Dr. theol. Glória Braunsteiner, Prof. ThDr. Ladislav Csontos SJ, PhD., PhDr. Renáta Jamborová, PhD., Mgr. Lukáš Jeník, PhD., doc. PhDr. Miroslav Karaba, PhD., doc. PhDr. Rastislav Nemeč, PhD., Mgr. Martin Šarkan, PhD., doc. PhDr. Mária Šmidová, PhD., Dr.theol. Jozef Žuffa, 2017

© Trnavská univerzita v Trnave, Teologická fakulta, 2017

Teologická fakulta Trnavskej univerzity  
Kostolná 1, P. O. Box 173  
814 99 Bratislava  
tel.: +421 2/52 77 54 10  
[www.tftu.sk](http://www.tftu.sk)

## **Zborník z pracovného seminára PROFAMILY 2017**

Hlavné línie riešenia projektu APVV 15-0189 „Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí“ v roku 2017

*Recenzovaný zborník*

Editor: prof. ThDr. Ladislav Csontos SJ, PhD.

Prvé vydanie

Vedeckí recenzenti:

prof. Dr. hab. Józef Kulisz SJ  
doc. ThDr. Jozef Kyselica SJ, PhD.

Vydala Dobrá kniha  
pre Teologickú fakultu Trnavskej univerzity  
ako svoju 1314. publikáciu, na Slovensku 1056.

Dobrá kniha, P. O. Box 26  
Štefánikova 44, 917 01 Trnava  
tel.: 033 / 59 34 211  
e-mail: [dobrakniha@dobrakniha.sk](mailto:dobrakniha@dobrakniha.sk)  
[www.dobrakniha.sk](http://www.dobrakniha.sk)

Strán 82 – AH 5,06

ISBN 978-80-8191-097-5